

วิถีแห่งปราชญ์
(ฉบับสมบูรณ์)

ปฎิปทา จริยวัตร บทสัมภาษณ์เรื่องงาน และงานหนังสือของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

๕๓

4185

๓๖๖๖

๖๕๕๕

๕.๑

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

๕๕๕๕

ชื่อหนังสือ **วิถีแห่งปราชญ์ ฉบับสมบูรณ์**

ปฏิบัติ จริยาวัตร บทสัมภาษณ์เรื่องงาน และงานหนังสือของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

ชื่อผู้เรียบเรียง **พนิตา อัจฉนทรเพ็ญ**

เดือนปีที่จัดพิมพ์ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๗

จัดพิมพ์เผยแพร่โดย **ธรรมสภา ๑/๔-๕ ถนนบรมราชชนนี แขวงศาลาธรรมสพน์ เขต**
ทวีวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐ โทรศัพท์ : (๐๒) ๔๔๑-๑๕๓๕, ๘๘๘-๗๕๔๐, ๔๔๑-๑๕๘๘,
๔๔๑-๑๕๑๗ โทรสาร : (๐๒) ๔๔๑-๑๕๑๗

๓๑๕ มุตญาณปยุตตธรรมนิสัย
อัตถญาณเสฏโฐ

คำนำสำนักพิมพ์

เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๔๐ ธรรมสภา ได้จัดพิมพ์หนังสือ 'วิถีแห่งปราชญ์' ออกเผยแพร่เป็นครั้งแรก ในการพิมพ์ครั้งนั้นจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ๓๒ หน้ายก ขนาดรูปเล่ม ๑๐.๕ x ๑๔ ซม. เนื่องจากมีเนื้อเรื่องไม่มากนัก แต่ละเรื่องเป็นเรื่องสั้นๆ จับใจผู้อ่าน ปรากฏว่าหลังจากหนังสือออกไปแล้ว มีเสียงกล่าวขวัญถึงอย่างกว้างขวาง และถูกนำไปประกอบในหนังสือเล่มอื่นๆ อีกหลายเล่ม มีทั้งนำไปตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือพิมพ์รายวัน มีการอ่านออกอากาศทางสถานีวิทยุอีกด้วย

บัดนี้ คุณพนิตา อังจันทร์เพ็ญ ผู้เขียนหนังสือ 'วิถีแห่งปราชญ์' ได้ปรารภกับ ธรรมสภาว่า เธอมีต้นฉบับที่เคยทำเอาไว้ตั้งแต่สมัยเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ 'ชีวิตงาน' ในเครือบางกอกโพสต์ เป็นบทสัมภาษณ์พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เกี่ยวกับทัศนะเรื่องการทำงาน ซึ่งแม้ว่าเวลาจะล่วงเลยผ่าน มาสามปีแล้ว แต่เนื้อหานั้นเป็นอกาลิโก คือไม่เื่องด้วยกาล ยังคงทันสมัย ฉียบคม สามารถนำประยุกต์ใช้ได้กับบุคคล องค์กร ทั้งหลายได้เป็นอย่างดี เธอบอกว่าถ้า ธรรมสภาสนใจจะนำมาพิมพ์ เธอก็จะไปสัมภาษณ์เพิ่มเจาะลึกเกี่ยวกับเรื่องการทำงาน ของท่านเจ้าคุณฯ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องงานหนังสือ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์มาก

(๔) วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

สำหรับผู้ที่สนใจงานหนังสือท่านเจ้าคุณฯ เพราะงานหนังสือของพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณฯ นั้น กว่าแต่ละเล่มจะสำเร็จออกมาสู่สายตาประชาชนนั้น ผ่านกระบวนการอันประณีต ละเอียดอ่อน มีความถูกต้อง มีหลักฐานที่อ้างอิงชัดเจน

ผลงานหนังสือของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกนั้น ได้รับการยกย่องและยอมรับอย่างสูงในระดับโลก ท่านเป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งปวง เป็นพระภิกษุจากประเทศไทยเพียงรูปเดียวที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดเคยอาราธนาไปสอน และได้ถวายตำแหน่ง Harvard's Officer ให้แก่ท่าน

ท่านเจ้าคุณอาจารย์ เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัล การศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗

นอกจากนั้น ท่านเจ้าคุณฯ ยังเป็นคนไทยคนแรก ที่มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลกถวายตำแหน่ง 'เมธาจารย์' (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗

แม้แต่ อดีตประธานาธิบดีชัชวาล์วัฒน์ของประเทศศรีลังกา เมื่อได้อ่านผลงานของท่านเพียงเล่มเดียว คือ Freedom: Individual and Social ก็เกิดความประทับใจอย่างสูง กล่าวชื่นชมท่านเจ้าคุณฯ ในที่มหาสมาคมหลายครั้ง และเคยได้ติดต่อกับเอกอัครราชทูตศรีลังกาประจำประเทศไทย ให้พยายามติดต่อกับท่านเจ้าคุณฯ เพื่อกล่าวแสดงความชื่นชมในผลงานของท่าน

ธรรมสร รู้สึกมีความยินดีอย่างยิ่ง ที่จะมีโอกาสได้พิมพ์หนังสือที่ทรงคุณค่าเช่น

นั้น จึงได้ขอให้คุณพินิตา อัจฉนทรเพ็ญ ดำเนินการตามที่เราเห็นสมควร ซึ่งเธอก็มีเมตตาต่อธรรมสภา ตอบรับที่จะทำงานนี้ให้ จนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ดังที่ปรากฏ

ในการพิมพ์ครั้งนี้ คุณพินิตา ได้เสนอให้นำเรื่อง 'วิถีแห่งปราชญ์' มารวมพิมพ์ไว้ด้วยกัน เพราะจะช่วยเสริมให้เนื้อหาของบทสัมภาษณ์ มีความหนักแน่น มีสีสัน และมีความน่าอ่าน พร้อมกันนั้น เธอยังได้เขียนเรื่องเพิ่มให้กับ 'วิถีแห่งปราชญ์' อีก ๗ เรื่อง และเพิ่มภาพประกอบที่หายาก เสริมภาคผนวก ในส่วนที่เป็นประวัติและรายชื่อผลงานหนังสือของท่านเจ้าคุณฯ จนถึงปัจจุบัน โดยให้ชื่อใหม่ว่า **วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)** ปฏิปทา จริยวัตร บทสัมภาษณ์เรื่องงาน และงานหนังสือของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

จากเนื้อหาทั้งหมดที่ได้ถูกคัดเลือกมารวมเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้หนังสือเล่มนี้มีค่าชนิดที่จะต้องมีเก็บไว้ประจำบ้านหรือห้องสมุด เพื่อเป็นตัวอย่างไว้แนะนำเยาวชนบุตรหลาน ในเรื่องการดำเนินชีวิต และสร้างสรรค์ผลงานที่ดีมีคุณค่าแก่สังคมต่อไป

ธรรมสภา ขอขอบคุณ คุณพินิตา อัจฉนทรเพ็ญ สำหรับผลงานอันมีค่าอย่างยิ่งเล่มนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ท่านผู้อ่านทุกท่านจะได้รับสารัตถประโยชน์ ที่เราประจงสรรมานำเสนอด้วยความรักและปรารถนาดีต่อสังคม ซึ่งเป็นปณิธานในการทำหนังสือของเราเสมอมา

ด้วยความสุจริตและจริงใจ

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกได้พบความสุข

คำขอบคุณ

ผู้เรียบเรียงขอขอบคุณบุคคลดังต่อไปนี้ ที่มีส่วนช่วยให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มดังที่ปรากฏ พระการุณย์ กุศลนันทโท ช่วยประสานงานและอ่านปฐพี พระถวัลย์ สมจิตโต พระครูปลัดปิฎกวัณณ์ ผู้เล่าเรื่องบางเรื่องใน 'วิถีแห่งปราชญ์' คุณกานดา อารยางกูร เจ้าของรูปเก่าหายากของครอบครัวอารยางกูร คุณวิเศษ ศรีเชษฐา ผู้ช่วยประสานงานและงานคอมพิวเตอร์ คุณประกาสิต แยมบุญชู ช่วยออกแบบปก คุณสมณา แยมบุญชู คุณเปรมวดี ฟองศิริ คุณนาตยา เชษฐโชติรส สำหรับน้ำใจและไมตรีจิตที่มีให้เสมอมา

คำอุทิศ

หากหนังสือนี้มีคุณค่า มีคุณประโยชน์ แก่สังคม และ
ประเทศชาติ ข้าพเจ้าขออุทิศคุณความดีทั้งหมดที่มีนั้น แต่
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้ซึ่งมีชีวิตและผลงาน
เปรียบประดุจดั่งอนุสาวรีย์ แห่งความเพียรพยายาม และ
ภูมิปัญญาอันลึกซึ้งของมนุษย์

(๘) วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ลีลาสุสนสมปนัน
ธมมภูช สัจจวาทีน
อดตโน กम्मกัพพานัน
ตํ ชโน กุรุเต ปิยํ ฯ ๒๑๗ ฯ

คนย่อมรัก ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทศณะ
ตั้งอยู่ในธรรม พุคส์ตย์จริง
ทำหน้าที่ของตนสมบูรณ์

คาถาธรรมบท บทที่ ๒๑๗

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์	๓
คำขอบคุณ	๖
คำอุทิศ	๗

วิธีแห่งปราชญ์

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๓	๑
๑. ชอบเป็นบางแง่	๔
๒. เป็นพระต้องมีปฏิสันถาร	๗
๓. ถ้าไม่ได้เขียนหนังสือ ก็คงจะเป็นนักประดิษฐ์	๙
๔. บัณฑิตย่อมฝึกตน	๑๑
๕. ประหยัดเนื้อที่	๑๒
๖. ไร้ไซเคิล	๑๕
๗. อาตมา	๑๖
๘. ทำอย่างไรเมื่อไม่มีดวงตา	๑๗
๙. คำๆ เดียวใช้เวลาหลายวัน	๑๘
๑๐. เย็บเล่มหนังสือ	๑๙

(๑๐) วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

๑๑.	ไม่เหม็นสาบ	๒๐
๑๒.	นี้แหละปราชญ์	๒๑
๑๓.	ช่วยกันอ่านหน่อย	22
๑๔.	พิจารณาที่เหตุและผล	24
๑๕.	กัตัญญ ๑	๒๕
๑๖.	กัตัญญ ๒	๒๖
๑๗.	กัตัญญ ๓	๒๘
๑๘.	น้ำใจ ๑	๒๙
๑๙.	น้ำใจ ๒	๓๐
๒๐.	ผู้มีประสบการณ์	๓๑
๒๑.	ทำเอง	๓๓
๒๒.	มังสวิวัตติ	๓๕
๒๓.	วาสนา	๓๖
๒๔.	เรียนภาษาอังกฤษ	๓๗
๒๕.	ลำบากเพื่อประโยชน์ผู้อื่น	๓๙
๒๖.	นักจดบันทึก	๔๑
๒๗.	ไม่เป็นศิลปะ	๔๒
๒๘.	พบคำผิดใน Dictionary	๔๓
๒๙.	ความคิด	๔๔

๓๐.	ฟังไม่รู้เรื่อง	๔๖
๓๑.	เขียนสั้นๆ ไม่ค่อยเป็น	๔๙
๓๒.	ผู้เคารพกติกา	๕๒
๓๓.	หนังสือที่ชอบที่สุด	๕๕
๓๔.	เมื่อต้องการความช่วยเหลือ	๕๕
๓๕.	หน้าที่ของพระ	๕๖
๓๖.	ฉันอาหาร	๕๘
๓๗.	จีวร	๖๐
๓๘.	ตุ๋ยา	๖๒
๓๙.	ใช้สิ่งของให้ได้ประโยชน์ที่สุด	๖๓
๔๐.	ตู้หนังสือ	๖๔
๔๑.	ครุรักหรือไม่ก็รักมาก	๖๕
๔๒.	ปริญญาบัตร	๖๗
๔๓.	เสมอต้นเสมอปลาย	๖๘
๔๔.	ทำอะไรต้องทำให้ดีที่สุด	๖๙
๔๕.	การให้ธรรม ชำระการให้หึ่งปาง	๗๒
๔๖.	ความเป็นผู้ไม่สะสม	๗๔
๔๗.	ธรรมเทศกธรรม	๗๕
๕๘.	คุณธรรมของอุปัชฌาย์	๗๗

(๑๒) วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

๔๙.	สำคัญที่ใครเป็นผู้ถวาย.....	๗๙
๕๐.	ผู้มีความสันโดษ.....	๘๐
๕๑.	ขอไม่รับการรักษา.....	๘๑
๕๒.	ไม่ให้ความสำคัญกับตนเอง	๘๓
๕๓.	แรงแต่สุภาพ.....	๙๐
๕๔.	มงคลพฤษ์แห่งความรัก	๙๓

ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

ตอนที่ ๑ บทสัมภาษณ์ในหนังสือพิมพ์ ชีวิตงาน

เริ่มงานครั้งแรก.....	๑๑๑
งานของพระคืออะไร.....	๑๑๓
เป้าหมายของการทำงานของพระและคฤหัสถ์ต่างกันอย่างไร	๑๑๕
ความเห็นเกี่ยวกับการสร้างงานโดยกระตุนโลกะ	๑๒๒
การสร้างงานโดยกระตุนโลกะเรียกว่าเห็นแก่ตัวได้หรือไม่.....	๑๒๖
เจ้าของกิจการควรจะอบรมพนักงานอย่างไร	๑๒๘
ระบบที่จะพัฒนาคนควรเป็นอย่างไร.....	๑๓๒
หลักสูตรการศึกษาที่ผ่านมาใช้ได้บ้างหรือไม่	๑๓๖
การทำงานโดยมีอุดมคติควรเป็นไปอย่างไร.....	๑๔๓

พริบปีใหม่ ๑๔๕

ตอนที่ ๒ บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานหนังสือ

งานสอนที่มหาจุฬาลงกรณ ที่มาของงานหนังสือ ๑๔๘

เริ่มงานเขียนหนังสือเมื่อใด ๑๕๐

วิธีการเก็บคัพพ์ทำพจนานุกรม ๑๕๒

สาเหตุที่สละงานบริหารมาทำงานวิชาการ ๑๕๖

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ๑๕๘

ที่มาของหนังสือ พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ๑๖๐

งานเลี้ยงภัตต่างๆ ๑๗๐

อุปสรรคในการทำงาน ๑๗๒

การวางโครงเรื่องหนังสือพุทธธรรม ๑๗๕

สุขภาพไม่ดีเป็นอุปสรรคในการทำงานหรือไม่ ๑๗๖

ถึงแม้สุขภาพไม่ดีก็อาจสร้างสรรค์ผลงานได้ ๑๗๘

จริงหรือไม่ ทำงานหนักเกินไป สุขภาพจึงทรุดโทรม ๑๗๙

จริงหรือไม่ ที่การเขียนพุทธธรรมต้องใช้สมาธิสูงมาก ๑๘๑

บทสัมภาษณ์รัฐ อีแวนส์ จากหนังสือ 'สวีกา' ฉบับพิเศษ

'มงคลวาร ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก' ๑๘๕

ประวัติและผลงานหนังสือ

ประวัติสังเขป	๑๙๕
ปริญญาดุขฎฐิบัณทิตกิตติมศักดิ์	๑๙๘
ศาสนกิจ	๒๐๑
ประกาศกิตติคุณและรางวัล	๒๐๒
สมณศักดิ์	๒๐๓
บัญชีรายชื่อผลงานหนังสือ	๒๐๕

วิธีแห่งปราชญ์

สามเณรประยุทธ์ อารยางกูร

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๓

หนังสือ 'วิถีแห่งปราชญ์' เป็นผลพวงมาจากการที่ข้าพเจ้าเคยเป็นอาสาสมัคร ช่วยงานหนังสือของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) อยู่หลายปี (ช่วงที่ท่านดำรงพระยศอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ วรจักร กรุงเทพมหานคร) ท้ายที่สุดข้าพเจ้าได้พบเห็นเรื่องราวต่างๆ ซึ่งเป็นที่มาของหนังสือนี้ ต่อมาได้เรียบเรียงและตีพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๙ เพื่อร่วมแจกในงานฌาปนกิจศพนายสำราญ อารยางกูร โยมบิดาของท่าน ในฉบับการพิมพ์ครั้งแรก มีเนื้อเรื่องรวม ๓๓ เรื่อง

ต่อมาได้มีผู้มาติดต่อกับข้าพเจ้า เพื่อขออนุญาตพิมพ์หนังสือ 'วิถีแห่งปราชญ์' แจกเป็นธรรมทาน จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม ข้าพเจ้าจึงได้เขียนเพิ่มอีก ๑๓ เรื่อง รวมเป็น ๔๗ เรื่อง ระหว่างนั้น ได้มีผู้นำ 'วิถีแห่งปราชญ์' ไปตีพิมพ์รวมในหนังสือเล่มอื่นๆ อีกหลายเล่ม ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์รายวัน และอ่านออกอากาศในรายการวิทยุ ซึ่งข้าพเจ้ายินดีและเต็มใจที่จะเผยแพร่เรื่องราวอันเป็นแบบอย่างที่ดีเหล่านี้ให้กว้างไกลออกไปให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

'วิถีแห่งปราชญ์' ฉบับนี้ถือเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าได้ปรับปรุงถ้อยคำสำนวนในแต่ละเรื่องใหม่ให้ราบรื่นสละสลวยกว่าเดิม แทรกเพิ่มรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ เพิ่มเนื้อเรื่องจากฉบับการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ที่มีจำนวน ๔๗ เรื่อง เป็น ๕๔ เรื่อง

วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

และได้ปรับปรุงเพิ่มเติมเชิงอรรถของเรื่องบางเรื่องให้มีความชัดเจนมากขึ้น

การพิมพ์ครั้งที่ ๓ นี้ ถือว่าพิเศษกว่าสองครั้งที่ผ่านมา เพราะได้นำมารวมพิมพ์ไว้ด้วยกันกับเรื่อง 'ชีวิตงานพระธรรมปิฎก' บทสัมภาษณ์ที่ข้าพเจ้าทำขึ้นปกหนังสือพิมพ์ 'ชีวิตงาน*' เมื่อทั้งสองเรื่องรวมอยู่ด้วยกัน ยิ่งช่วยเสริมส่งเนื้อหาของกันและกันให้มีความสมบูรณ์ และหลากหลายแง่มุม

'วิถีแห่งปราชญ์' เป็นผลงานที่ข้าพเจ้าภูมิใจมาก เพราะเปรียบเสมือนอนุสรณ์แห่งความมีโชคดียิ่งสูงส่งในชีวิตของข้าพเจ้า ซึ่งมีโอกาสประสบกับอุดมมงคล**

* หนังสือพิมพ์ขนาดแทบลอยด์ ในเครือบางกอกโพสต์ เลิกกิจการแล้ว

** อุดมมงคล หรือ มงคลสูงสุด เรียกว่า มงคล ๓๘ ประการ หมายถึงสิ่งที่ทำให้มีโชคดี ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ได้แก่ ๑. ไม่คบคนพาล ๒. คบบัณฑิต ๓. บูชาคนที่ควรบูชา ๔. อยู่ในสถานที่ที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ๕. ได้กระทำความดีให้พร้อมไว้ก่อน ๖. ตั้งตนไว้ชอบ ๗. เล่าเรียนศึกษามาก ทรงความรู้กว้างขวาง ๘. มีศิลปวิทยา ชำนาญในวิชาชีพของตน ๙. มีวินัยที่ได้ศึกษาไว้ดีแล้ว ๑๐. วาจาสุภาพดี รู้จักใช้คำพูด ๑๑. บำรุงบิดามารดา ๑๒. สงเคราะห์บุตร ๑๓. สงเคราะห์ภรรยา ๑๔. การงานไม่คั่งค้างหมักหมม ๑๕. รู้จักให้ เพื่อแบ่งปัน ๑๖. ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ๑๗. สงเคราะห์ญาติ ๑๘. การงานไม่มีโทษ ๑๙. เว้นจากความชั่ว ๒๐. เว้นจากการดื่มน้ำเมา ๒๑. ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย ๒๒. มีการแสดงความเคารพ รู้จักคุณค่าของบุคคล สิ่งของ สถานที่ หรือกิจการนั้นๆ ให้ความสำคัญและความเอาใจใส่อย่างเหมาะสม ๒๓. มีความสุภาพอ่อนน้อม ๒๔. มีความสันโดษ ๒๕. มีความกตัญญู ๒๖. พังธรรมตามกาล ๒๗. มีความอดทน ๒๘. เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ๒๙. พบเห็นสมณะ ๓๐. สนทนาธรรมตามกาล ๓๑. มีความเพียรเพื่อกิเลส รู้จักบังคับควบคุมตนไม่ปล่อยไปตามกิเลส ๓๒. ประพฤติพรหมจรรย์ ๓๓. เห็นอริยสัจจ์ เข้าใจความจริงของชีวิต ๓๔. ทำนิพพานให้แจ้ง ชีวิตมุ่งพระนิพพาน ๓๕. ถูกโลกธรรมจิตไม่หวั่นไหว ๓๖. จิตไร้เศร้า ๓๗. จิตปราศจากอตุลี ๓๘. จิตเกษม

หรือมงคลสูงสุดที่เห็นได้ชัดถึง ๕ ประการในเวลาเดียวกัน โดยมงคลทั้ง ๕ นั้นได้มาจากบุคคลท่านเดียว คือ พระธรรมปิฎก นั่นเอง

มงคลนั้นก็คือ การได้คบบัณฑิต ได้พบสมณะ การบูชาคนที่ควรบูชา การได้สนทนาธรรม และการได้ฟังธรรมตามกาล เมื่อถึงธรรมทั้ง ๕ ข้อนี้ ก็จักพลอยให้มงคลข้ออื่นๆ บังเกิดติดตามมาเป็นผลพลอยได้อีกด้วย และยังประสพกับมงคลมากเท่าใด ยิ่งทำให้ชีวิตได้รับแต่ความสุขสวัสดิ์ยิ่งๆ ขึ้นไปเท่านั้น ดังพระคาถากล่าวสรุปอุดมมงคลหรือมงคล ๓๘ ที่ว่า “เทวะและมนุษย์ทั้งหลายกระทำมงคลเช่นนี้ให้เกิดแก่ตนแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ปราชัยในทุกที่สถาน ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทั้งปวง นี้คืออุดมมงคลของเทวะมนุษย์เหล่านั้น”

อุดมมงคล ไม่ใช่สิ่งที่อยู่ไกลตัว หรือสิ่งที่เอื้อมไปไม่ถึง อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลกับชีวิตของเราเลย เพียงแต่เราจะรู้จักขวนขวายให้มงคลนั้นสัมฤทธิ์ผลแก่ตนหรือไม่เท่านั้น

ขอความสุขสวัสดิ์และความถึงพร้อมด้วยอุดมมงคล จงเป็นของท่านผู้อ่านโดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

พนิตา อัจฉนทรเพ็ญ

๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๗

เด็กชายประยูร อารยางกูร ในอ้อมแขนคุณพ่อ

๑.

ชอบเป็นบางแง่

ท่านเจ้าคุณฯ เคยรับนิมนต์ไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยชั้นนำใน
ประเทศสหรัฐอเมริกา ๓ ครั้ง* โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการไปครั้งที่ ๒ ท่านใช้เวลาอยู่
ที่นั่นนานถึง ๒ ปี เมื่อกลับมาแล้ว เมื่อมีโอกาสอันเหมาะสม ท่านมักจะเล่าให้บรรดา
ลูกศิษย์ฟังถึงความสวยงามของวิวทิวทัศน์ ความโปร่งโล่งสบาย และความสะอาด
สะอ้านสวยงามของถนนหนทางตามเมืองเล็กเมืองน้อย บ้านเรือนที่อยู่อาศัยก็ไม่ต้อง
มีกำแพงสูงหรือรั้วรอบบ้านเพื่อกันโจรภัยตลอดจนการจัดผังเมืองที่เป็นระเบียบเรียบร้อย
แบ่งเป็นเขตๆ เช่น เขตที่อยู่อาศัย เขตธุรกิจ เขตสถานที่ทำการราชการ ฯลฯ

ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๕ University Museum, University of Pennsylvania

ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๕๑๙ Swarthmore College, Pennsylvania

ครั้งที่สาม พ.ศ. ๒๕๒๔ Harvard University

วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

นอกจากนั้น ท่านยังได้แสดงปาฐกถาเกี่ยวกับประเทศสหรัฐอเมริกาถึง ๒ ครั้ง ๒ หัวข้อ ครั้งแรกเรื่อง ‘มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย’ ครั้งที่สองเรื่อง ‘ส่งออกจากไทยไปไม่ถึงอเมริกา’

ศิษย์คนหนึ่งนึกทักท้อเองว่า ท่านคงจะชอบประเทศสหรัฐมาก วันหนึ่งจึงได้ถามท่านว่า “ท่านเจ้าคุณฯ คงจะชอบประเทศอเมริกามากที่สุด ได้ยินท่านพูดถึงบ่อยๆ”

ท่านตอบว่า “ชอบเป็นบางแง่ ไม่ได้ชอบทั้งหมด ที่พูดถึงบ่อยไม่ใช่ว่าชอบ ต้องเข้าใจอย่างหนึ่งว่า สังคมไทยเรากำลังตามสังคมอเมริกันอยู่ ก็อยากจะให้แง่คิดว่า สังคมของเขาก็มีปัญหาเหมือนกัน ถ้าเราจะตามก็ควรจะตามในส่วนดีที่เขาทำ ไม่ใช่ไปทำตามหรือไปชื่นชมในส่วนที่เขาเองก็มีความ”

๒.

เป็นพระต้องมีปฏิสันถาร

ท่านเจ้าคุณฯ เคยเล่าให้ลูกศิษย์ฟังว่าท่านมีธรรมชาติเป็นคนเก็บตัวไม่ชอบออกงาน ไม่ชอบพิธีการทางสังคม ชอบศึกษาค้นคว้างานด้านวิชาการ และงานที่คิดจะทำก็มีมากมาย เวลาทำงานมีความสุขและมีสมาธิ ตามปกติไม่อยากพบปะพูดคุยกับใคร แต่หลังจากท่านเขียนหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความจบ และหนังสือได้เผยแพร่ออกไปเป็นที่รู้จักและยอมรับกันในสังคม ท่านเริ่มมีแขกมาพบที่กุฏิมากขึ้นทุกทีเมื่อมีแขกมาหาท่านจะต้อนรับแขกอย่างดีด้วยอัธยาศัยอันงามประกอบด้วยเมตตากรุณา ใครมีปัญหาอะไรมาถาม ท่านก็จะตอบอย่างละเอียดลออทุกแง่ทุกมุมจนหมดสงสัยกันเลยทีเดียว แขกที่มาพบท่านทุกคนจะรู้สึกสบายใจจนลืมเวลา มานั่งกันนานๆ บางทีอยู่กันนาน ๕-๖ ชั่วโมง กว่าจะกลับกันดีๆ ดื่นๆ ถึงทำหุ่มสองยามก็มี

พอแขกกลับไปแล้ว ถ้าเป็นช่วงที่กำลังอาพาธมาก ท่านจะลงนอนเพื่อพักร่างกาย ถ้าร่างกายพอไปได้ ท่านก็จะหยิบงานออกมาทำต่อ กว่าจะได้จำวัดพักผ่อน เวลาที่ล่วงเลยเข้าสู่วันใหม่ ถ้าช่วงไหนมีงานเร่ง บางทีอยู่ถึงเช้า

๘ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ศิษย์คนหนึ่งทนเห็นสภาพนี้มาได้พักหนึ่ง รู้สึกหงุดหงิดด้วยความรู้สึกสงสารท่าน เกรงว่าถ้าปล่อยให้เป็นอย่างนี้เรื่อยไป ลักวันท่านคงทรุดแน่ เพราะใช้ร่างกายหักโหมจนเกินไป

วันหนึ่ง เขาได้ถามท่านว่า “ทำไมท่านเจ้าคุณฯ ไม่บอกพวกแขกว่าท่านมีงานเร่งรออยู่ หรือท่านกำลังอาพาธ ให้เขากลับไปก่อน แล้วค่อยมาใหม่วันหลัง”

ท่านเจ้าคุณฯ ตอบด้วยน้ำเสียงอ่อนโยนว่า

“ทำอย่างนั้นไม่ได้ เป็นพระต้องมีปฏิสันถาร*”

การต้อนรับ การรับรอง การทักทายปราศรัย ในที่นี้ ท่านหมายถึง **ปฏิสันถารคารวตา** (ความเคารพในปฏิสันถาร ข้อ ๖ ในคารวตา ๖ คือ ความเคารพ การถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง จริใจ ได้แก่ ๑. **สัตถุคารวตา** (ความเคารพในพระศาสดา) บางแห่งเขียน พุทธคารวตา (ความเคารพในพระพุทธเจ้า) ๒. **ธัมมคารวตา** (ความเคารพในธรรม) ๓. **สังฆคารวตา** (ความเคารพในสงฆ์) ๔. **สิกขาคารวตา** (ความเคารพในการศึกษา) ๕. **อัปมาทคารวตา** (ความเคารพในความไม่ประมาท) ๖. **ปฏิสันถารคารวตา** (ความเคารพในปฏิสันถาร) ธรรมทั้ง ๖ อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ

๓.

ถ้าไม่ได้เขียนหนังสือ ก็คงจะเป็นนักประดิษฐ์

เป็นที่รู้กันในบรรดาลูกศิษย์ของท่านเจ้าคุณฯ ว่า งานอดิเรกของท่าน ก็คือ การประดิษฐ์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนซ่อมแซมสิ่งของที่เสียหายต่างๆ ด้วยตนเอง เช่น นาฬิกา เครื่องถ่ายเอกสาร วิทยุ เทป หม้อแปลง แม้แต่สายไฟที่ภูมิของท่านที่วัดพระพิเรนทร์ ท่านก็ต่อและเดินสายดัดแปลงเองอยู่เรื่อยๆ

พัดลมเพดานพัดแรงเกินไป ท่านก็พันคอยล์ใหม่มาทดให้หมุนช้าลง

เครื่องไฟฟ้าที่มีผู้ถวายมาจากสหรัฐ ฯ เป็นไฟ ๑๑๐ โวลท์ ท่านก็ทำให้ใช้งานได้โดยไม่ต้องมีหม้อแปลงไฟ โดยวิธีเอาหลอดไฟมาแบ่งไฟ ๒๒๐ โวลท์ที่ใช้กันอยู่ในประเทศเราออกไปก่อนเสียครึ่งหนึ่ง เหลืออีกครึ่งหนึ่งค่อยปล่อยให้เดินเข้าเครื่องไฟฟ้าที่ต้องใช้ไฟ ๑๑๐ โวลท์

ใครไปที่ภูมิของท่าน ก็จะได้เห็นวัสดุแปลกๆ ที่ท่านประดิษฐ์ใช้เอง ส่วนมากเป็นอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ บางทีก็เดาไม่ออกเลยว่า มันคืออะไรกันแน่ เครื่องมือ

๑๐ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

บางตัวทำจากหลอดยาสีฟัน บางตัวมีแสงไฟสว่างวาบๆ

วันหนึ่ง ศิษย์คนหนึ่ง ล่าให้ท่านฟังว่า เครื่องชาร์จแบตเตอรี่ที่บ้านเสีย และได้ส่งไปให้ช่างไฟฟ้าดูแล้ว ปรากฏว่าซ่อมไม่ได้ เห็นที่จะต้องทิ้ง

ท่านเจ้าคุณฯ บอกว่า “ถ้าจะทิ้งจริงๆ ก็ขออาตมาเถิด”

“ท่านจะเอาไปทำอะไรหรือขอรับ”

“เอามาแกะดู เพื่อมีส่วนใดยังใช้ได้”

ศิษย์ผู้นั้นรู้สึกทึ่งในความเป็นนักประดิษฐ์ของท่านจึงเปรยขึ้นว่า

“ท่านคงจะชอบประดิษฐ์เครื่องไฟฟ้าแน่เลย ในกุฏิก็เห็นมีเครื่องไฟฟ้าประหลาดๆ ที่เป็น handmade อยู่หลายเครื่อง”

ท่านยิ้มน้อยๆ ตอบว่า “ถ้าอาตมาไม่ได้เขียนหนังสือธรรมะก็คงจะเป็นนักประดิษฐ์”

๔.

บัณฑิตย่อมฝึกตน

ศิษย์ของท่านเจ้าคุณฯ คนหนึ่งมาที่วัดพระพิเรนทร์บ่อยๆ ยืงนานวันที่ได้รู้จักกับท่านเจ้าคุณฯ เขายังรู้สึกประทับใจปฏิบัติทางจริยาวัตรอันเรียบร้อย สงบงามตามแบบ อย่างพระสุปฏิปันโน และความเป็นนักปราชญ์ผู้ถ่อมตนของท่านตลอดมา เขามีความสงสัยเสมอมาว่า อะไรหนอที่หล่อหลอมให้ท่านเป็นเช่นนี้ ท่านมีคติชีวิตของท่านเอง หรือไม่ ถ้ามีคืออะไร

เมื่อมีโอกาสนี้จึงกราบนมัสการถามท่านเจ้าคุณฯ ตามที่ตนอยากรู้

ท่านตอบว่า “คติชีวิตที่อาตมายึดประพฤติปฏิบัติมาตลอด คือ **บัณฑิตย่อมฝึกตน**

คติอีกข้อหนึ่ง ซึ่งถือมาก่อน และต่อมาก็ถือไว้ด้วยกัน คือ **ถ้าจะทำอะไรก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จ และทำให้ดีที่สุด.**

๑๒.

ประหยัดเนื้อที่

ท่านเจ้าคุณมักจะเขียนบันทึกหรือต้นฉบับของท่านด้วยลายมือตัวเล็กจิ๋ว ท่านเล่าว่าตั้งแต่เป็นเณรเล็กๆ มาแล้ว ท่านจะจดบทเรียนและบันทึกความรู้ต่างๆ ของท่านลงในสมุดนักเรียนชนิดที่มีเส้นบรรทัด บรรทัดหนึ่งคนธรรมดาทั่วไปก็คงจะเขียนเพียงแถวเดียว บางคนอาจเขียนบรรทัดเว้นบรรทัด ถ้าจะให้ท่านผู้อ่านลองทายกันเล่นๆ ก่อนดูคำตอบในตอนต่อไป ก็คงจะหาคนทายถูกยากเพราะฟังดูเป็นเรื่องเหลือเชื่อว่าจะมีใครทำเช่นนี้ มันไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่ายนัก และก็คงจะไม่มีใครคิดไปไกลและคิดได้ลึกซึ้งอย่างนี้

ท่านจะเขียนได้ถึงสี่แถวในหนึ่งบรรทัด ท่านบอกว่าเพื่อประหยัดเนื้อที่ในการเก็บสัมภาระส่วนตัว เพราะเป็นพระไม่ควรใช้สถานที่มากมายในการอยู่อาศัย สมุดเล่มหนึ่งของท่านจุข้อความได้มากมาย ไม่ต้องใช้หลายเล่ม ทำให้ไม่เปลืองที่เก็บด้วย

แม้ว่าได้เจริญกาลผ่านวัยมาจนเป็นพระราชาคณะมีกฐินส่วนตัวที่ทางวัดจัด ถวายให้อยู่อาศัย มีห้องใหญ่สำหรับเก็บหนังสือ ท่านยังคงยึดแนวนโยบายนี้ตลอดมา ต่างจากสมัยเป็นเนรตรตรงที่ปัจจุบันท่านไม่ได้ใช้สมุดมีบรรทัดแบบเด็กนักเรียนอีกแล้ว หากเปลี่ยนมาเขียนลงในกระดาษแทน กระดาษที่ใช้ต้องเป็นชนิดมีความบางพิเศษ แต่มองไม่ทะลุ เช่น กระดาษแอร์เมล์ หรือกระดาษพิมพ์ใบเบิ้ล ซึ่งต้องสั่งพิเศษจากบริษัทขายกระดาษ ไม่มีขายทั่วไปตามห้างสรรพสินค้าหรือร้านค้าปลีก

ท่านมีจุดประสงค์ว่าจะได้กินเนื้อที่น้อย น้ำหนักเบา และประหยัดที่เก็บ เขียนบันทึกเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงค่อยนำมาเย็บเป็นเล่มๆ

ต้นฉบับทุกชิ้นจะถูกเก็บเย็บใส่แฟ้มเป็นระเบียบเรียบร้อย ระบุรายละเอียดต่างๆ ครบถ้วน เช่น เรื่องอะไร เริ่มเขียนเมื่อใด จบเมื่อใด มีข้อสังเกตอะไรบ้างสำหรับงานชิ้นนั้นๆ ฯลฯ

นอกจากนั้น ท่านยังบันทึกเหตุการณ์ประจำวันทุกวันลงบนกระดาษบางแอร์เมล์ ไม่ใช่ไดอารี่ บันทึกแล้วก็เย็บเล่มเข้าแฟ้มเก็บไว้เช่นกัน

ท่านเคยหยิบหนังสือพจนานุกรมภาษาอังกฤษเล่มหนึ่งตีพิมพ์ในประเทศญี่ปุ่นมาให้ลูกศิษย์ดู แล้วบอกว่า "หนังสือนี้มองดูแล้วเล่มไม่หนาเท่าไร ความจริงแล้วหนาเป็นพันหน้า กระดาษที่ใช้พิมพ์เป็นกระดาษใบเบิ้ล หรือกระดาษพิมพ์พจนานุกรมที่มีคุณภาพดี มีน้ำหนักเบา ถึงแม้ว่าเนื้อกระดาษจะบาง แต่มองไม่ทะลุ เล่มนี้เก็บมาเกือบสามสิบปีแล้ว กระดาษยังดีไม่เหลืองกรอบเลย อาตมาว่าเราควรใช้กระดาษแบบนี้พิมพ์หนังสือที่หนามากๆ จะทำให้หนังสือมีน้ำหนักเบา เล่มไม่โตจนเกินไป"

๑๔ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

นี่เองเป็นเหตุผลที่ท่านไม่ชอบให้ใช้กระดาษอาร์ตพิมพ์หนังสือของท่าน เพราะกระดาษอาร์ตมีน้ำหนักมากกว่ากระดาษชนิดอื่น จะทำให้หนังสือหนักเกินความจำเป็น

ท่านอธิบายเพิ่มเติมว่า ท่านมุ่งเรื่องประหยัดเนื้อที่มากที่สุด นอกจากจะนิยมการใช้กระดาษบาง (แต่ต้องเป็นกระดาษอย่างดี) แล้ว ท่านยังชอบประมวลเนื้อหามาสรุปลงให้ได้แต่ใจความที่สุด หนังสือที่จะใช้ก็เลือกที่กระทัดรัด (compact) และกระชับ (concise) มากที่สุด แต่ที่ปฏิบัติมาระยะแรกกลายเป็นเกินพอดี มีผลเสีย เพราะแม้แต่ท่านเองก็ยังอ่านยาก ต้องเฟ่ง ปัจจุบันท่านไม่เขียนตัวหนังสือถึยิบเท่ากับสมัยก่อน และไม่ชอบใช้ตัวหนังสือเล็กจิ๋วแล้ว

ท่านยังคงชอบหนังสือที่จุสาระมากๆ ในเล่มน้อยๆ เครื่องใช้ก็เหมือนกัน ชอบที่อันเล็กที่สุด แต่ต้องมีคุณภาพดีสามารถใช้งานได้ครบทุกอย่าง.

๖.

รีไซเคิล

ท่านเจ้าคุณฯ ไม่เคยทิ้งสิ่งของไปง่ายๆ โดยไม่พิจารณาถึงประโยชน์ใช้สอยที่สามารถนำกลับมาใช้อีก พวกถุงพลาสติกก๊อปปี้ ถุงกระดาษ กระดาษสีน้ำตาลห่อของห่อหนังสือ เชือกฟาง เชือกด้าย เชือกพลาสติก ยางรัด หนังสือตึก ที่มีผู้นำมาทิ้งไว้ที่กุฏิ โดยอาจจะใส่ของมาถวายท่านด้วยเหตุอันใดๆ ก็ตาม ถ้ายังอยู่ในสภาพดีใช้งานได้อีก ท่านจะแยกประเภทหมวดหมู่สิ่งของเหล่านั้น เชือกก็นำมาพันใหม่ให้เป็นขดเล็กๆ ยาว ล้วน (ท่านพันได้สวยงามราวกับเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ฝีมือและความประณีตอย่างสูง) แล้วก็ใส่กล่องเก็บไว้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย กระดาษห่อของก็คลี่ให้เป็นแผ่นเรียบแล้วพับเก็บเป็นที่ียงสะตึกก็นำมาใส่กล่องรวมกันไว้เก็บไว้ใช้ต่อไป และเมื่อใครมาที่กุฏิแล้วเกิดมีความจำเป็นจะต้องใช้สิ่งเหล่านี้ ท่านก็มักจะมีให้อยู่เสมอ ไม่มีขาด เวลาท่านหยิบออกมายื่นส่งให้ พวกเราก็อดที่จะแอบยิ้มด้วยความชื่นชมในความเป็น ผู้มีความประณีตละเอียดอ่อนของท่าน แม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ อย่างการจัดเก็บสิ่งของที่คนอื่นอาจจะมองว่าเป็นขยะแล้วโยนทิ้งไปง่ายๆ ท่านก็มองเห็นค่าและจัดการกับสิ่งของเหล่านั้นอย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดประโยชน์ภายหลัง.

๗.

อาตมา

แม้ว่าท่านเจ้าคุณฯ จะมีลักษณะเด่นประจำองค์อยู่อย่างหนึ่ง คือ ความเป็นผู้มีลักษณะสำรวมระวังอยู่เสมอ แต่ก็ไม่ถึงกับแห้งแล้งหรือขาดแคลนอารมณ์ขัน นานๆ ที่เมื่อมีโอกาสเหมาะสม ท่านจะเล่าเรื่องขำๆ ให้ฟัง ด้วยสีหน้าเรียบเฉย แต่ศิษย์ฟังแล้วอดขำไม่ได้

ดังเรื่องหนึ่ง ท่านเล่าว่า ท่านได้โทรศัพท์ไปที่ร้านคนจีนแห่งหนึ่งเพื่อสอบถามอะไรสักอย่างหนึ่ง เจ้าแก่ที่รับโทรศัพท์รับปากว่าจะไปตรวจสอบข้อสงสัยของท่านให้ แล้วจะโทรศัพท์กลับมาบอกอีกทีหนึ่ง

สักพัก เจ้าแก่คนเดิมก็โทรศัพท์กลับมาหาท่านพูดว่า

“ขอพูดกับอาตมาที่โทรมาเมื่อกี้”

พวกเราถามท่านว่าท่านตอบเจ้าแก่ไปว่าอย่างไร

ท่านเล่าว่า “อาตมาตอบว่า อาตมากำลังพูด”

๘.

ทำอย่างไรเมื่อไม่มีดวงตา

จากการที่ท่านเจ้าคุณฯ ได้ตรากตรำทำงานหนังสือมาโดยตลอดทำให้สายตาของท่านเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว มีอาการแปลกๆ เกิดขึ้นเป็นระยะ

ครั้งหนึ่ง ดวงตาทั้งสองข้างของท่านเจ้าคุณฯ โดนไวรัสเล่นงาน จนกระทั่งลูกตาดำเนินแผลเกิดมีรอยถลอก จักษุแพทย์ตรวจรักษาแล้ว สั่งให้ท่านเข้าพักรักษาในโรงพยาบาลศิริราช ปิดตาทั้งสองข้างของท่านไว้ด้วยผ้าก๊อซ ปิดฝาครอบเป็นโลหะอีกชั้นหนึ่ง พวกเราไปเยี่ยมท่านที่โรงพยาบาลก็ได้ทราบว่า ท่านได้พยายามทำทุกอย่างเหมือนอย่างที่ดวงตาปกติ คือ ฉันทัวเอง สรงน้ำเอง เดินเองโดยใช้ไม้เท้า พอพวกเราไปคร่ำครวญว่า สงสารท่านจังเลย ท่านคงลำบากมาก

ท่านฟังแล้วยิ้มน้อยๆ เหมือนยามปกติ ไม่มีเค้าของความวิตกกังวลใดๆ ในสีหน้าแม้แต่สักนิด กล่าวว่า “อาตมาไม่เป็นไรหรอก คิดอยู่แต่ว่า ถ้าต่อไปไม่สามารถมองเห็นได้อีก แล้วจะใช้ชีวิตอย่างไรไม่ให้เป็นการระคนอื่น ก็เลยหัดไว้เสียแต่ตอนนี้เลย”

ในที่สุด ท่านก็หายจากโรคนี้ แม้จะกินเวลานานหลายเดือน.

๑๙.

คำๆ เดียวใช้เวลาหลายวัน

สำหรับผู้ที่ติดตามอ่านผลงานหนังสือของท่านเจ้าคุณฯ แล้ว ทุกคนก็จะเห็นแจ้งว่า ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีความประณีตละเอียดลออเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานเขียนของท่าน ถ้อยคำทุกตัวจะถูกคัดเลือกอย่างเหมาะสม กลับกรองมาแล้วเป็นอย่างดี เพราะฉะนั้น กว้างานแต่ละชิ้นจะสำเร็จออกมาได้ ใช้เวลาค่อนข้างมาก

ท่านเคยบอกว่า บางทีคำๆ เดียวใช้เวลาคิดหลายวันกว่าจะพอใจ บางทีกลับไปอ่านงานที่เสร็จไปแล้ว เห็นว่าคำยังไม่ตรงเสียทีเดียว ท่านก็จะคิดหาคำใหม่ให้ตรงที่สุด ท่านบอกว่า ท่านมักจะปรับปรุงงานของตนเองตลอด บางทีส่งโรงพิมพ์ไปแล้ว กำลังจะขึ้นแท่นพิมพ์ ถ้าท่านนึกอะไรขึ้นมาได้ ก็ต้องตามไปเปลี่ยนแปลง

ถ้าเป็นงานเขียนภาษาอังกฤษ ท่านจะใช้หนังสือ Dictionary ประเภทคลังคำอย่าง Thesaurus มาช่วยในการเลือกคำศัพท์ที่เหมาะสมด้วย.

๑๐.

เย็บเล่มหนังสือ

ครั้งหนึ่ง ลูกศิษย์คนหนึ่งซึ่งเรียนปริญญาโทอยู่ที่สหรัฐฯ ได้ส่งสำเนาเอกสารที่ถ่ายมาจากหนังสือในห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่เขาเรียนอยู่ มาถวายท่านเจ้าคุณ โดยผ่านมาจากศิษย์อีกคนหนึ่ง เป็นบทความของนักวิชาการฝรั่งที่วิจารณ์ศาสนาพุทธแบบเถรวาท ศิษย์คนนั้นได้นำบทความมาถวายท่านเจ้าคุณในทันทีและกราบเรียนท่านว่า อยากจะได้สำเนาไว้อ่านบ้าง จึงจะขอยืมไปถ่ายสำเนาอีกสักครั้ง ท่านบอกว่าท่านจะจัดการให้เอง วันรุ่งขึ้นให้แวะมารับได้

วันรุ่งขึ้น ลูกศิษย์คนนั้นก็ได้กลับมารับสำเนาเอกสารดังกล่าว ปรากฏว่า เขาต้องงุนงงเป็นอันมาก เมื่อเห็นสำเนาเอกสารที่ท่านนำมาส่งให้

สำเนาเอกสารนั้น ถูกเย็บเข้าเล่มเรียบร้อยด้วยเชือก แล้วหุ้มปกให้ด้วย เจียนริมหูให้เสมอกันราวกับใช้เครื่องตัด สะดวกในการอ่าน สะดวกในการเก็บ ท่านบอกว่า “อาตมาเย็บเล่มให้ตัวเอง ก็เลยทำเผื่อให้ด้วย”.

๑๑.

ไม่เหม็นสาบ

ท่านเจ้าคุณฯ เป็นตัวอย่างที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา คือ สามารถใช้ชีวิตได้อย่างเรียบง่าย ไม่วุ่นวาย ไม่มีปัญหา โดยเฉพาะอาหารขบฉัน ท่านเป็นผู้ที่ฉันง่าย ๆ ขออย่าให้มีรสจัดเกินไปเท่านั้นพอ เพราะไม่ถูกกับกระเพาะและลำไส้ของท่านฉันรสจัดเมื่อใด หรือฉันพวกนมสด น้ำส้มคั้นแล้ว ท้องจะเสียแทบทุกครั้ง ต่อมาอาการท้องเสียหลังจากดื่มนมสด หรือน้ำส้มคั้นได้หายไป

แม้ว่าท่านจะไม่เคยไปรุดงค์ในป่า หรืออยู่จำพรรษาในเขตแดนกันดาร แต่ท่านก็สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

เช่นเมื่อครั้งเดินทางไปประเทศอินเดีย ต้องฉันข้าวท้องถิ่น ซึ่งมีกลิ่นสาบๆ และบางทีก็มีกรวดเป็นเม็ดแข็งๆ ปนอยู่ด้วย พวกญาติโยมจากเมืองไทยไม่คุ้นเคย ก็จะพากันรับประทานไม่ค่อยได้ บ่นกันระงมถึงความอดอยากปากแห้ง แต่ท่านกลับฉันได้ตามปกติ ถวายสิ่งใดไปก็ฉันได้หมด ฉันไปเรื่อยๆ เหมือนปกติ เมื่อพวกเขาถามท่านว่าเหม็นสาบข้าวบ้างหรือไม่

ท่านตอบว่า “ไม่มีปัญหา อาตมาฉันได้”

โครงการวัดพุทธสัมพันธ์
 วัดพุทธสัมพันธ์ ๒๕๓๓-๒๕๓๔ ๒๕๓๕-๒๕๓๖

๑๒.

นี่แหละปราชญ์

เมื่อครั้ง ๒๐ นมัสก รพุทธสังฆนิยสถาน ในประเทศอินเดีย และได้เข้าชมสถานที่ซึ่งเชื่อกันว่า เคยเป็นวัดเซตวันในสมัยพุทธกาล ซึ่งอนาถปิณฑิกเศรษฐีซื้อที่ดินถวายแก่พระพุทธเจ้า เมื่อลงจากรถจะเข้าบริเวณวัด ซึ่งปัจจุบันเป็นแต่เพียงซากปรักหักพัง ไม่มีอาคารสถานที่ที่มีลักษณะเป็นวัดให้เห็นปรากฏ ทันทีที่ลงจากรถและเตรียมจะเดินเข้าไปในวัด ท่านเจ้าคุณฯ ได้เปลี่ยนการทม่อจิวรแบบทม่อคลุมมาเป็นทม่อแบบลดไหล่

พระมหาประเสริฐหรือที่นิยมเรียกกันว่า ‘ฤทธิเสริฐ’ พระเถระชราเจ้าอาวาสวัดไชยที่เมืองสาวัตถี ผู้นำคณะทวาริในวันนั้น มองเห็นท่านเจ้าคุณฯ ปฏิบัติดังนั้น ได้กล่าว สรรเสริญขึ้นในที่ประชุมว่า

“นี่แหละปราชญ์ที่แท้จริง ท่านรู้ความควรไม่ควรโดยไม่ต้องมีผู้ใดบอกเลย”.

๑๓.

ช่วยกันอ่านหน่อย

ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของท่านเจ้าคุณฯ ที่ผูกใจลูกศิษย์ลูกหาเป็นอย่างมาก คือ ความเป็นผู้ให้เกียรติคนอื่นเสมอ ไม่เลือกชั้น วรรณะ และการศึกษา ท่านจะเรียก คำนำหน้าญาติโยมที่มาที่กุฎิว่า ‘คุณ’ เสมอ แม้กระทั่งคนส่งอาหาร คนขับรถ คนรับใช้ ของบรรดาญาติโยมเหล่านั้น

นอกจากนั้นแล้ว ท่านยังไม่เคยแสดงท่าทีว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ยิ่งกว่าคนอื่นในเรื่องต่างๆ เวลาเมื่อนักวิชาการมาสนทนากับท่านที่กุฎิ ท่านมักจะเป็นผู้ฟังมากกว่าผู้พูด ถ้าไม่ถามท่านก็จะไม่แสดงภูมิใดๆ ให้คู่สนทนา รู้สึกว่าตนเองรู้น้อยหรือโง่เขลาเบาปัญญาเสียเหลือเกินเมื่อเทียบกับนักปราชญ์อย่างท่าน

ท่านจะรับฟังทัศนะของผู้อื่นทุกครั้งด้วยเมตตา ไม่เคยที่จะทำให้คู่สนทนา รู้สึกเสียหน้าห้ำหั่นใครๆ จึงชอบที่จะมาสนทนากับท่านนักหนา นั่งกันนานๆ ไม่ยอมกลับบ้าน ทำให้ท่านต้องเสียเวลาทำงานไปเป็นอันมาก ต้องขยายเวลาทำงานในตอนกลางคืน บางทีไม่ได้จำวัดเลยทั้งคืนก็มี

บางครั้งท่านอยู่ในระหว่างอาพาธ ถ้าไม่ถึงกับรุนแรงจนต้องล้มหมอนนอนเสื่อ ท่านก็จะยังคงรับแขกตามปกติ และจะไม่แสดงอาการว่าไม่สบาย อยากจะพักผ่อน ไม่อยากจะสนทนากับญาติโยม ด้วยเหตุนี้ สุขภาพของท่านจึงเสื่อมโทรมลงทุกทีๆ อย่างสุดที่จะเยียวยาได้

หลายครั้งที่ท่านเขียนหนังสือจบ แล้วนำไปพิมพ์เป็นเล่ม พวกศิษย์ก็จะขออาสาช่วยตรวจปฏิรูป ๑ ปฏิรูป ๒ ให้ (ถ้าเป็นงานวิชาการสำคัญท่านจะตรวจปฏิรูปสุดท้ายเองทุกครั้ง แล้วก็จะพบที่ผิดอีกมากมาย) ท่านจะกล่าวอนุโมทนาในความมีน้ำใจอาสาสมัครช่วยเหลืองานของท่าน แล้วบอกว่า “ช่วยกันอ่านด้วย ถ้ามีอะไรจะแนะนำอาตมาก็บอกได้เลย”

พวกเรารู้สึกภูมิใจปลาบปลื้มใจที่ท่านเปิดโอกาสให้พวกเรามีส่วนร่วมแสดงทัศนะหรือข้อเสนอแนะในผลงานเขียนของท่าน ผลงานที่บรรดานักวิชาการทั้งหลายกล่าวยกย่องว่าเปรียบประดุจเพชรน้ำหนึ่ง

ต่างคนก็ต่างไปอ่านกันอย่างละเอียด เมื่อพบอะไรสงสัยก็ไปถามท่าน ท่านก็จะอธิบายให้ฟังอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย และเมื่อมีศิษย์คนใดเสนอความคิดเห็นอะไรก็ตามไม่ว่าเล็กไม่ว่าน้อย ท่านก็ไม่เคยละเลยผ่านไปเฉยๆ เก็บมาพิจารณาด้วยทุกครั้ง แล้วนำมาปรับปรุงตามความเหมาะสม

เท่านี้ยังไม่พอ ท่านยังกล่าวขอบคุณไว้ในคำนำของท่าน ท่านไม่เคยดูถูกความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่เคยถือว่าท่านเรียนมาก รู้มากกว่าใครๆ ท่านดำรงตนด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนและให้เกียรติผู้อื่นตลอดมา.

๑๔.

พิจารณาที่เหตุและผล

ท่านเจ้าคุณฯ นั้นมีวัตรปฏิบัติที่เรียบร้อยงดงามนัก สงบเย็นราวกับว่า ไม่เคยรู้จักกับคำว่า ความโกรธ ความเกลียด ความหงุดหงิดรำคาญใจ กระจั้น

ครั้งหนึ่ง ศิษย์คนหนึ่งเกิดความสงสัยมากกว่าทำไมท่านจึงคงความสงบเย็นได้ อย่างสม่ำเสมอเป็นปกติเช่นนั้น เพราะมันเป็นเรื่องยากเย็นเสียเหลือเกินสำหรับปุถุชน คนธรรมดา จึงไปกราบนมัสการถามท่านว่า “ท่านเจ้าคุณฯ เคยรู้สึกโกรธ เกลียด หรือ โมโหสิ่งใดบ้างหรือไม่”

ท่านตอบว่า “อาตมาเป็นประเภทหนักเหตุผล พิจารณาที่เหตุและผล ไม่ใช่ อารมณ์ตัดสินปัญหา”

หมายเหตุ เรื่องความเป็นผู้มีอุปนิสัยใจเย็น อ่อนโยนของท่านเจ้าคุณฯ นี้ ส่วนหนึ่งอาจเป็นผลมาจากพันธุกรรม เพราะคุณยายซุนกี อารยางกูร โยมมารดาของท่าน ก็เป็นผู้ที่มีลักษณะนิสัยใจเย็นด้วยเช่นเดียวกัน ในบรรดาลูกทั้ง ๘ คน ของคุณยาย มีบางคนที่มีลักษณะใจเย็นอ่อนโยนเหมือนแม่ และมีบางคนที่มีลักษณะนิสัยใจร้อน อ่อนไหวง่ายเหมือนพ่อ คือ คุณตาสำราญ อารยางกูร

๑๕.

กัตติญญ ๑

คุณธรรมอีกอย่างหนึ่งที่น่าประทับใจของท่านเจ้าคุณฯ คือ ความเป็นผู้มีความกัตติญญกตเวที่ต่อผู้ที่มีอุปการคุณแก่ท่าน แม้ว่าจะเป็นเพียงน้อยนิดเดียวในสายตาผู้อื่น แต่สำหรับท่านแล้ว ท่านจะจดจำไว้เสมอ ดังเรื่องต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ขณะที่ท่านพักรักษาอาการอาพาธด้วยโรคกล้ามเนื้ออักเสบที่โรงพยาบาลพหลโยธิน (เลิกกิจการแล้ว) ในช่วงนั้น อาการท่านดีขึ้นมากแล้ว แต่ก็ยังไม่หายสนิทดีนัก คุณหมอฟีชายของท่านจึงขอให้ท่านพักอยู่ดูอาการต่อไปอีกสักกระยะ

วันหนึ่ง ท่านได้เปิดหนังสือพิมพ์ที่มีผู้นำมาวางทิ้งไว้ในห้อง พลิกดูข่าวไปเรื่อยๆ พลันสายตา ก็เลื้อยไปเห็นแจ้งความงานฉนวนกิจศพรายหนึ่ง พอเห็นชื่อก็จำได้ทันทีว่า ชายผู้ตายนั้นเคยไปหาท่านที่กุฏิวัด พระพิเรนทร์ ได้ถวายจัดบุัจจยัไทยธรรมแก่ท่านด้วย ท่านเหลือบดูเวลา เมื่อเห็นว่ายังพอไปทัน ท่านก็ลงจากเตียงพยาบาล ห่มจีวร เดินทางไปงานเผาศพโยมผู้นั้นทันที.

๑๖.

กัตติญญ ๒

สมัยที่โยมพ่อ โยมแม่ ของท่านเจ้าคุณฯ ยังมีชีวิตอยู่ ท่านจะไปเยี่ยมโยมทั้งสองที่บ้านคุณหมอฟีชายคนโตของท่านเป็นประจำ สม่่าเสมอมิได้ขาด ต่อมาโยมแม่ล้มป่วยด้วยโรคเส้นเลือดในสมองตีบ มีอาการเป็นอัมพาตต้องนอนนิ่งๆ อยู่บนเตียง ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ นอนอยู่อย่างนั้นเป็นเวลานานหลายปี ในช่วงแรกดูเหมือนว่าจะพอรับรู้อะไรได้บ้าง เพราะมีการตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายนอก เช่น เมื่อเห็นท่านเจ้าคุณฯ มาหาก็ทำท่าคล้ายจะพนมมือไหว้ เมื่อถามคำถามไป เวลาจะให้ตอบก็ขอให้ยกนิ้ว เพื่อแสดงว่าเข้าใจ โยมแม่ก็ยกนิ้วได้ ท่านเจ้าคุณฯ จะพูดคุยสนทนากับโยมแม่ที่นอนไม่ขยับเขยื้อนด้วยความอ่อนโยน เป็นภาพงดงามของลูกชายในเพศบรรพชิตปฏิบัติต่อโยมมารดา

ท่านเจ้าคุณฯ คงมีความสงสาร เห็นใจในทุกขเวทนาของโยมแม่เป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงคิดหาทางปลอบโยมด้วยวิธีการต่างๆ เช่น เมื่อมาเยี่ยมก็พูดคุยสนทนากับโยมนานๆ บางทีก็เปิดเทปเสียงเด็กๆ ชาวอินเดียสวดมนต์ที่อัดมาจากวัดไทยในประเทศอินเดีย

ให้โยมฟัง เมื่อไปในสถานที่ที่มีเสียงน้ำตก เสียงนกร้อง ก็จะอัดเสียงมาเปิดให้โยมฟัง และไม่รู้ว่าท่านจะไปที่ไหน ตามจะต้องนึกถึงโยมด้วยเสมอว่าจะทำอะไรเพื่อโยมได้บ้าง ท่านปฏิบัติอย่างนี้เป็นประจำเสมอมาจนโยมแม่สิ้นอายุขัยจากไป ท่านก็เป็นธุระจัดการพิธีศพให้โยมแม่อย่างดีเท่าที่จะทำได้

เมื่อเหลือเพียงโยมพ่อ ท่านก็ได้ให้ความเอาใจใส่ไปเยี่ยมเยียนโยมพ่อเช่นที่เคยปฏิบัติมาโดยตลอด ต่อมาอีกไม่ช้าไม่นานโยมพ่อก็มีอาการของโรคชรา และถึงแก่กรรมตามโยมแม่ไป ท่านได้จัดพิธีศพให้เป็นอย่างดีเหมือนเช่นที่จัดให้กับโยมแม่ ช่วงระหว่างที่รอพระราชทานเพลิงฯ ท่านก็ได้จัดให้มีการบั้งสุกุลแก่โยมอาทิตย์ละครั้ง อย่างสม่ำเสมอ ถึงครบรอบปีก็จัดพิธีทำบุญพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเป็นธรรมทาน พร้อมทั้งมอบทุนการศึกษาแก่พระเณรด้วย.

๑๗.

กัตติญญ ๓

ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนก่อนๆ ว่า ความกัตติญญเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท่านเจ้าคุณฯ ยังมีตัวอย่างเรื่องความกัตติญญของท่านที่ควรบันทึกไว้อีกดังนี้

เมื่อครั้งอาจารย์ของท่าน คือ ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร (ไสว ธรรมสาร) อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านกร่างที่จังหวัดสุพรรณบุรี ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า ‘หลวงพ่อวัดบ้านกร่าง’ องค์กรนี้รักและเมตตาท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกมาตั้งแต่เป็นเณรน้อยอยู่ที่วัดบ้านกร่าง

ต่อมาเณรประยูร (ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก) ได้เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ เพื่อศึกษาต่อและสังกัดวัดพระพิเรนทร์ แต่ทุกครั้งที่ท่านกลับสุพรรณบุรี ท่านก็จะไปพักที่วัดบ้านกร่างเสมอ เป็นความผูกพันอันยาวนานนับตั้งแต่วัยเยาว์

ครั้งที่เจ้าคุณอาจารย์ป่วยหนัก ท่านเจ้าคุณฯ ก็จะเดินทางไปอยู่ดูแลอย่างใกล้ชิดตามโอกาส จวบจนเจ้าคุณอาจารย์สิ้นอายุขัย ท่านก็เป็นธุระร่วมกับทางวัดจัดการเรื่องงานศพให้ได้อย่างสมเกียรติ และจะไปร่วมงานทำบุญครบรอบปีด้วยแทบทุกครั้ง เมื่อครั้งทำบุญอายุครบ ๑๐๐ ปี ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร นอกจากจะไปร่วมงานแล้ว ท่านยังได้ทำหนังสืออนุสรณ์แจกในงานฌาปนกิจศพ ชื่อหนังสือ ‘ประเพณี-พิธีพจน์’

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ท่านเจ้าคุณพระเทพคุณาธาร อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ได้ถึงแก่มรณภาพ ท่านเจ้าคุณฯ ได้รับเป็นผู้ดูแลการจัดพิมพ์หนังสืองานศพถวาย เป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พระนิพนธ์ในสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระครูปลัดสุมัย อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ อีกรูปหนึ่ง (หลังจากพระเทพคุณาธาร) ถึงแก่มรณภาพ ท่านเจ้าคุณฯ ก็เป็นธุระจัดการเรื่องพิธีศพ และเป็นธุระจัดทำหนังสืออนุสรณ์ให้เช่นเคย โดยเลือกเอาหนังสือ ‘พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์’ ซึ่งเป็นผลงานของท่านเจ้าคุณฯ เอง ท่านเจ้าคุณฯ ได้สละเวลาเป็นอันมากทุ่มเททำหนังสือเล่มนี้เพื่อให้เสร็จทันงานพระราชทานเพลิง.

๑๘.

น้ำใจ ๑

นอกจากท่านเจ้าคุณฯ จะเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีอุปการคุณแล้ว ท่านยังเป็นผู้ที่มีน้ำใจต่อญาติมิตร ตลอดจนลูกศิษย์ลูกหาอย่างทั่วถึง ถ้าหากไปสอบถามบรรดาญาติมิตร ลูกศิษย์ของท่านทุกคน เชื่อแน่ว่าก็คงจะได้ยินได้ฟังเรื่องราวที่น่าประทับใจมากมาย

อย่างเรื่องหนึ่งที่พวกเราลูกศิษย์เห็นกันมาโดยตลอดก็คือ เรื่องสงเคราะห์ญาติท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้ที่มีญาติมากอยู่พอสมควร ทั้งญาติข้างโยมพ่อและโยมแม่ ทุกครั้งที่มีญาติจัดงานชนิดที่ต้องการนิมนต์พระมาประกอบพิธีหรือเป็นประธาน เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทำบุญต่างๆ แล้วมานิมนต์ท่าน ถ้าไม่ติดงานสำคัญจริงๆ ท่านก็จะรับนิมนต์ทุกครั้ง และเมื่อมีญาติพี่น้องป่วย ท่านก็จะไปเยี่ยมเยียนคอยเป็นขวัญและกำลังใจ หรือถ้ามีญาติพี่น้องเสียชีวิต ท่านก็จะช่วยเหลือในทุกวิถีทาง เช่น ปล่อยโยนบรรดาญาติพี่น้อง ช่วยแนะนำเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนไปงานสวดศพเป็นประจำเท่าที่จะทำได้ บางทีแทบไม่ได้พักผ่อน เพราะเมื่อกลับมาที่กุฏิ ก็ต้องรับแขกที่มาราบนำสการไม่ขาดสาย เมื่อแขกกลับหมดแล้ว ท่านก็จะสะสางงานต่ออีกเป็นเวลานาน.

๑๙.

น้ำใจ ๒

ครั้งหนึ่ง อาจารย์ถาวร ลิกขโกศล ลูกศิษย์หลวงพ่อบ้านกว้าง (ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมสาร ตอนที่ ๑๗) เป็นอาจารย์สอนภาษาไทยอยู่ที่โรงเรียนกรรณสูตศึกษาลัย จังหวัดสุพรรณบุรี มาพบท่าน และปรึกษาถึงเรื่องจะพาเด็กนักเรียนคนหนึ่ง มาฝากอยู่กับท่าน เพราะเด็กคนนี้เป็นเด็กที่เรียนดีแต่ยากจน ได้รับทุนให้เข้ามาเรียนแพทย์ที่มหาวิทยาลัยมหิดล

ท่านเจ้าคุณฯ พิจารณาแล้วก็อนุญาตให้อาจารย์ถาวรเอาเด็กมาฝากได้

อาจารย์ถาวร เล่าว่า เขารู้สึกประทับใจท่านมาก เพราะในวันที่เขาพาเด็กมาส่งที่กุฎก็ได้พบว่าท่านเจ้าคุณฯ ได้สั่งต่อเติมห้องไว้ให้เด็กคนนั้นใหม่ที่ชั้นล่างของกุฎของท่าน เพื่อให้เขาอยู่เป็นสัดส่วน มีความเรียบง่ายตามสมควร จะได้มีสมาธิในการเรียนอย่างเต็มที่ และเมื่ออาจารย์ถาวรมากล่าวแสดงความเกรงใจที่ทำให้ท่านต้องลำบาก ต้องเสียเวลาและปัจจัยในเรื่องนี้

ท่านเจ้าคุณฯ บอกว่า “อย่ากังวลไปเลย ถือว่าเราทำบุญร่วมกันเถิดนะ”

๒๐.

ผู้มีประสบการณ์

ท่านเจ้าคุณฯ สุขภาพไม่ดีมาตั้งแต่เด็ก ป่วยกระเสาะกระแสะเป็นโรคต่างๆ มากมายนับไม่ถ้วน เมื่อเป็นเด็กอ่อนก็ป่วยเป็นไข้หนักจนเกือบเอาชีวิตไม่รอด อายุไม่กี่ขวบเป็นโรคหัวใจรั่ว โตขึ้นมาอีกหน่อยก็เป็นโรคหุ้มน้ำหนวก ทำให้เกิดพังผืดที่กล้ามเนื้อบริเวณท้ายทอยใกล้ๆ หู ที่เรียกว่า มัสตอยด์ มีอาการปวดตุบๆ เป็นพักๆ

ต่อมา เมื่อได้ทุนมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ ก็ป่วยเป็นโรคท้องร่วงจนตกลงว่าเลิกเรียนหนังสือ จนกระทั่งมาบวชเณรอยู่ที่วัดในจังหวัดสุพรรณบุรีเมื่ออายุ ๑๒ อายุราว ๑๔-๑๕ ก็เข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ ที่วัดพระพิเรนทร์ก็ป่วยเรื่อยมา โรคที่เป็นบ่อยมากก็คือท้องร่วง

ครั้งจำเริญกาลอย่างเข้าสู่วัยหนุ่มก็ป่วยด้วยโรคร้ายแรง คือ วัณโรค ได้รับการรักษาจนหาย ต่อมาเป็นโรคแพ้อากาศ หายใจไม่สะดวก มีอาการคล้ายหอบหืดต้องฉันทยาแก้แพ้ประจำ บางครั้งต้องพ่นยาขยายหลอดลม เป็นนีวไน้ไต กล้ามเนื้อแขน

อักเสบ หลอดลมอักเสบ ทอนซิลอักเสบ ตับไม่ปกติ ลำไส้พับ ไวรัสเข้าตา สายตึง
 อักเสบ หลังอักเสบ เส้นเลือดไปเลี้ยงสมองตีบ ฯลฯ นานาสารพัดโรค

ดูท่านมิได้เดือดเนื้อร้อนใจกับโรคร้ายของท่านแม่แต่สักนิด รวากับว่าเป็นเรื่องที่
 แส่นจะธรรมดา ท่านบอกว่าท่านคุ้นเคยกับโรงพยาบาลมาก เข้า-ออก อยู่เป็นประจำ
 มาตั้งแต่เด็ก

ท่านบอกวาก็ดีไปอย่าง ได้ประสบการณ์ดี เป็นโรคไหนโรคนี้จนรู้ว่า อันว่าโรค
 ต่างๆ นั้น เมื่อเป็นแล้วมันเป็นอย่างไร ของอย่างนี้บอกกันไม่ได้ต้องเป็นเองถึงจะรู้.

๒๑

ทำเอง

เมื่อครั้งที่ท่านเจ้าคุณฯ จำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ ท่านมีลูกศิษย์คนหนึ่ง เป็นชาวเชียงราย เข้ามาอาศัยอยู่ที่ชั้นล่างใต้กุฏิของท่าน เพื่อเรียนหนังสือ พวกราชบัณฑิตโยมต่างพากันนึกว่า เขาคงจะรับใช้ท่านเป็นอย่างดี เพราะอยู่ใกล้ชิดที่สุด

ครั้งหนึ่ง โยมคนหนึ่งเห็นกุฏิของท่านสะอาดสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย พื้นกระดานเงาเป็นมัน จึงถามเขาว่า “เธอช่วยท่านถูกุฏิหรือเปล่า”

เขาตอบว่า “เปล่าครับ ท่านถูเอง”

“อ้าว...แล้วทำไมเธอไม่ถูให้ท่าน”

“ท่านไม่ยอมให้ถูครับ บอกว่าจะได้ออกกำลัง”

“เธอชักจิวรให้ท่านหรือเปล่า”

“เปล่าครับ ท่านซักของท่านเอง”

“เธอล้างถ้วยชามของท่านหรือเปล่า”

“เปล่าครับ ท่านล้างเอง”

เมื่อไปถามท่านว่าทำไมท่านถึงไม่เรียกใช้ลูกศิษย์ให้ทำอะไรต่ออะไรแทนท่าน โดยเฉพาะงานจุกจิกที่จำเป็นแต่เสียเวลามาก เช่น การกวาดถูภูมิ ล้างจานชาม ซักจีวร ฯลฯ ท่านจะได้เอาเวลาไปทำอย่างอื่น เช่น งานหนังสือ เป็นต้น

ท่านบอกว่าทำอะไรต่ออะไรเอง เพื่อเป็นอยู่อย่างปกติเหมือนที่เคยอยู่มา ไม่มีอะไรผิดแปลกเป็นพิเศษ และเพื่อความสะดวกจะได้ไม่ต้องรอใคร

“แล้วเธอทำอะไรให้ท่านบ้าง” โยมซักด้วยความอยากรู้

“บางที่ท่านก็ใช้ให้ไปซื้อเครื่องเขียน บางทีก็ไปส่งไปรษณีย์ บางทีก็ให้ไปซื้อธูป”

๒๒.

มังสวิรัต

มีญาติโยมช่างสงสัยบางท่านเคยถามท่านเจ้าคุณฯ ว่า

“ทำไมท่านจึงไม่ฉันมังสวิรัต เพราะน่าจะดีกับสุขภาพของท่านมากกว่าฉันอาหารทั่วไปที่ญาติโยมถวาย”

ท่านตอบว่า “พระเป็นผู้อาศัยเขายังชีพ ต้องให้เขาเลี้ยงง่ายที่สุด ญาติโยมถวายอาหารอะไร ก็ฉันอย่างนั้น อาหารเป็นเรื่องผ่านๆ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ไปได้ ต้องให้ร่วนวายน้อยที่สุด มีโยมบางท่านมาถวายอาหารมังสวิรัต อาตมาก็ฉันมังสวิรัต”

เรื่องการฉันอาหารของท่านเจ้าคุณฯ เป็นเรื่องน่าพิจารณาอย่างหนึ่ง คือ ท่านเป็นผู้ที่มีปกติไม่จู้จี้เรื่องอาหาร ญาติโยมถวายอะไรก็ฉันได้หมด แม้บางอย่างจะไม่ถูกโรคกับท่าน เช่น พวกอาหารรสจัด มีกลิ่นแรง แต่ท่านก็พยายามฉัน โดยไม่พูดอะไรเลย แต่ลูกศิษย์จะสังเกตได้ว่า ฉันอาหารพวกนั้นน้อยเท่านั้นเอง

๒๓

วาสนา

ท่านเจ้าคุณฯ มักจะพูดบ่อยๆ ว่าคำศัพท์หลายๆ คำที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มีความหมายไม่ตรงกับความหมายเดิมที่มาจากภาษาบาลี คำหนึ่งที่จะยกมาเป็นตัว อย่างในที่นี้ คือ วาสนา

ท่านบอกว่า วาสนาคือความเคยชินที่สั่งสมอบรมมาจนเป็นลักษณะประจำตัว เป็นตัวกำกับและกำหนดวิถีชีวิตของคนเป็นอย่างมาก แต่ละคนมีวาสนาไม่เหมือนกัน เพราะได้รับการสั่งสอนอบรมมาไม่เหมือนกัน

ในการที่จะทำความดีให้ติดตัวจนกระทั่งเรารู้สึกว่าเป็นธรรมชาติของเรา ก็คือทำจนเป็นวาสนา ต้องทำด้วยความตั้งใจคัดเลือกความดีที่จะทำ และทำให้จริงจัง ถ้าเราปล่อยเรื่อยเปื่อย เราก็จะได้วาสนาที่ไม่ดี เพราะฉะนั้น ต้องตั้งใจว่า อะไรที่ดีก็ตั้งใจฝึก ทำให้สม่ำเสมอ ทำให้ชิน...

๒๔.

เรียนภาษาอังกฤษ

มักจะมีผู้สงสัยอยู่เสมอว่า ท่านเจ้าคุณฯ เรียนภาษาอังกฤษมาจากไหน จึงได้มีความรู้ทางภาษาถึงขั้นได้รับอาราธนาไปสอนวิชาพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยชั้นนำในสหรัฐฯ ได้ (ดูตอนที่ ๑) นอกจากนั้นยังได้เขียนหนังสือเป็นภาษาอังกฤษด้วย เช่น Thai Buddhism in the Buddhist World, Freedom; Individual and Social. ฯลฯ

เพื่อตอบข้อสงสัยในเรื่องนี้ ท่านเล่าให้ฟังอย่างไม่ปิดบังว่า ท่านเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเอง โดยเฉพาะไวยากรณ์ท่านจะหาดำรามาอ่านทำความเข้าใจ พอเข้าใจดีแล้ว ท่านก็หาแบบฝึกหัดชนิดที่มีเฉลยมาทดสอบความรู้ของตนเอง

จากนั้นก็หาหนังสือภาษาอังกฤษมาอ่านเพื่อศึกษาค้นคว้าโดยเฉพาะจากพวก Encyclopaedia ขนาดเล็กๆ พร้อมทั้งค้นหาความหมายของศัพท์ต่างๆ อย่างละเอียดรวมไปถึงวิธีการออกเสียงในพจนานุกรมหลายๆ เล่มเพื่อเปรียบเทียบ และฟังวิทยุคลื่นสั้น VOA เป็นประจำ บางรายการที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ เช่น Science in the News ท่านก็จะอัดเทปเก็บไว้เป็นข้อมูลสำหรับอ้างอิงต่อไป

มีเรื่องขำๆเกี่ยวกับความเป็นคนช่างศึกษาของท่านที่หน้าบันทึกไว้ในที่นี้เรื่องหนึ่งคือ โดยปกติท่านเจ้าคุณฯ จะมีโรคท้องเสียเป็นโรคประจำตัว ครั้งหนึ่งท่านเป็นมาก จนกระทั่งแพทย์ต้องทำการตรวจวิเคราะห์หาสาเหตุโดยละเอียด และก็ได้พบว่า ท่านมีพยาธิชนิดหนึ่งอยู่ในลำไส้มานาน ทำให้มีอาการท้องเสียเรื้อรัง พยาธิตัวนี้ มีชื่อว่า Giardia

ลูกศิษย์คนหนึ่งซึ่งเป็นแพทย์อายุไม่มากนัก รายงานท่านว่า ท่านมีพยาธิชนิด ชื่อ ไกอาเดีย พร้อมทั้งทั้งตำราแพทย์เกี่ยวกับโรคนี้ไว้ให้ท่านอ่าน ท่านอ่านแล้วพบว่า คำศัพท์นี้ไม่ได้ออกเสียง ไก-อา-เดีย แต่ออกเสียงว่า จี-อา-เดีย เวลาสนทนากับแพทย์ผู้นั้น เขาเรียกว่า ไกอาเดีย ท่านก็จะเรียกว่า จีอาเดีย ทุกทุกทีไป จนแพทย์ผู้นั้นรู้สึกประหลาดใจ กราบเรียนถามว่า ทำไมท่านเรียกอย่างนั้น

ท่านตอบว่า “เรียกตามตำราที่คุณหมอเอามาให้อาตมาอ่าน...เจริญพร”.

๒๕.

ลำบากเพื่อประโยชน์ผู้อื่น

มักมีพระภิกษุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระที่เรียนหนังสือหรือทำงานเผยแผ่อยู่ในต่างประเทศมาปรึกษาท่านเจ้าคุณฯ อยู่เสมอถึงเรื่องความยากลำบากในการดำรงชีวิตอยู่ในดินแดนที่ไม่ใช่เมืองพุทธอย่างเมืองไทย

คือ พระจะไม่เป็นที่ยอมรับนับถือหรือได้รับการเคารพกราบไหว้ของคนในสังคมที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง อย่างเช่น สหรัฐอเมริกา เป็นต้น พระจะประสบปัญหาเรื่องการดำเนินชีวิตให้เคร่งครัดอยู่ในพระวินัยได้ยากลำบาก

คำถามก็คือ ควรแก้ปัญหาในเรื่องนี้อย่างไร

ท่านเจ้าคุณฯ ตอบว่า เรื่องนี้เป็นปัญหาส่วนรวมที่จะต้องคิดเห็นร่วมกัน บุคคลเดียวให้ข้อยุติยากและปัญหาในแต่ละท้องถิ่นก็ไม่เหมือนกัน ในอเมริกาก็อย่างหนึ่งในอินเดีย หรือที่อื่นๆ ก็อีกอย่างหนึ่ง

อย่างท่านเอง เวลาเดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างแดนก็จะปฏิบัติเหมือนอยู่ในเมืองไทย โดยมีเหตุผลว่า ยอมลำบาก เพื่อจะสามารถพูดเพื่อประโยชน์ผู้อื่นได้ ไม่ใช่พูดแก้ตัวหรือหาเหตุผลเข้าข้างตัว เพราะตัวทำไม่ดีเอาไว้ คนอื่นก็จะพูดไม่ได้ว่า ก็เพราะท่านทำอย่างนั้น ท่านก็หาเหตุผลเข้าข้างตัวท่าน อันนี้เป็นแนวหนึ่งที่ท่านได้ทำมาโดยตลอด

มาถึงข้อพิจารณาว่า ทำอย่างไรผู้ที่อยู่ในต่างแดนด้วยกันจะมีทางมาวางข้อตกลงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เดี่ยวจะกลายเป็นว่า การพระศาสนาของเราไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในประเทศไทยและต่างแดน.

๒๖.

นักจดบันทึก

ในความรู้สึกของคนธรรมดาทั่วไปที่ไม่ค่อยจะมีความละเอียดประณีตเท่าใด ก็จรรู้สึกว่า ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้ที่มีความประณีตและถี่ถ้วนมากจริงๆ

ท่านจะจดบันทึกพวกสถิติต่างๆ ที่เราๆ ท่านๆ อาจจะไม่สนใจ หรือไม่สนใจ เช่น บันทึกอุณหภูมิ กำหนดเวลา บันทึกเหตุการณ์ ราคาหนังสือ แม้แต่จำนวนครั้งที่ใช้โทรศัพท์ ระยะเวลาที่เปลี่ยนถ่านไฟ เพื่อที่จะรู้ว่า ถ่านยี่ห้อนี้ ยี่ห้อไหนใช้ทนแค่ไหน

ในเวลาเดินทาง ท่านจะจดบันทึกการเดินทางไว้หมด ว่าไปที่ไหน ไปเมื่อใด ไปกับใครบ้าง ไปอย่างไร พบเจอสิ่งใดน่าสนใจ เวลาเท่าใด ท่านจดบันทึกของท่านอย่างนี้เป็นประจำ

หนังสือของท่านทุกเล่มจะมีบันทึกไว้ว่า หนังสือเล่มนั้นๆ ได้มาจากไหน ถ้ามีผู้ถวายใครเป็นผู้ถวาย เมื่อวันที่เท่าไร ถ้าซื้อมา ราคาเท่าไร ชื่อที่ไหน และถ้าหากอ่านหนังสือเล่มนั้นแล้ว มีความคิดเห็นต่อหนังสือนั้นอย่างไร.

๒๗.

ไม่เป็นศิลปะ

สมัยก่อนที่ท่านเจ้าคุณฯ ยังไม่มีชื่อเสียงมากเท่าในปัจจุบันปกหนังสือของท่านมักจะเป็นแบบเรียบๆ ใช้สีเดียว หรือสองสี มีข้อความที่เป็นตัวหนังสือแบบเรียบๆ ไม่ฉูดฉาดแบบหนังสือธรรมะทั่วไป ครั้นต่อมาเมื่อมีอาสาสมัครมาช่วยงาน จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ปกหนังสือของท่านบางเล่มออกแบบด้วยศิลปะที่มีชื่อเสียงระดับนานาชาติ และท่านก็จะขอดูแบบปกก่อนที่จะนำไปตีพิมพ์ เพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ รูปใดมีความหมายกำกวมมากเกินไป ท่านก็จะขอให้แก้ไข หลายๆ ครั้งที่ถูกศิษย์เห็นว่าสวยเสียเหลือเกิน ท่านฟังแล้วก็เฉยๆ

ลูกศิษย์กราบนมัสการถามท่านว่า ท่านเห็นเป็นอย่างไรบ้าง

ท่านตอบว่า “อาตมายอมรับว่า เรื่องศิลปะอะไรนี่ อาตมาดูไม่เป็น ถ้าส่วนใหญ่ว่าสวย อาตมาก็ไม่ว่าอะไร”.

๒๘.

พบคำผิดใน Dictionary

ดังที่เคยเล่าไว้บ้างแล้วว่าท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีความละเอียดลออมาก ตัวอย่างเช่น การตรวจปฏิพหนังสือของท่าน ไม่ว่าจะมิผู้ตรวจคำผิดมาแล้วสักกี่คนก็ตาม พอมาถึงรอบที่ท่านจะต้องเป็นผู้ตรวจ ท่านจะพบคำผิดเพิ่มมาจากที่คนอื่น ๆ ตรวจมาแล้วทุกครั้ง ขอย้ำว่า ทุกครั้ง จนเป็นที่กล่าวขานกันในบรรดาลูกศิษย์ที่เป็นอาสาสมัครช่วยตรวจปฏิพ ยังไม่มีผู้ใดมีความละเอียดได้ทัดเทียมท่าน

มีเรื่องหนึ่งที่จะพิสูจน์คำกล่าวนี้ คือ เมื่อหลายปีก่อนขณะนั้น ระบบการพิมพ์ยังไม่ทันสมัยเหมือนในปัจจุบัน ซึ่งใช้ระบบคอมพิวเตอร์ตรวจคำผิด ท่านมักจะพบคำผิดใน Dictionary ของสำนักพิมพ์ที่มีชื่อเสียงระดับโลก เช่น Chambers, Merriam-Webster หรือแม้แต่ Encyclopaedia Britannica เมื่อท่านได้พบจะบันทึกไว้ทุกครั้ง และได้เคยนำมาแสดงให้ศิษย์ชุดที่มาช่วยงานตรวจปฏิพดูด้วย

ท่านบอกว่าอันที่จริงน่าจะมีความหมายไปแจ้งทางสำนักพิมพ์ ท่านเองไม่มีเวลาเขียนสักที ถ้าใครสนใจจะส่งไปแทนท่านก็ได้ จนปานนี้ไม่ทราบว่ามีใครส่งไปแจ้งทางสำนักพิมพ์หรือยัง หรือมิฉะนั้นทางสำนักพิมพ์เองก็อาจจะพบที่ผิดนั้นและมีการแก้ไขแล้วในการพิมพ์ครั้งต่อๆ มา.

๒๙.

ความคิด

ท่านเจ้าคุณฯ ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับความคิดไว้หลายแห่ง ที่สำคัญที่สุดน่าจะได้แก่ วิธีคิดแบบโยนโสมนสิการ ๑๐ ประการ (ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ หน้า ๖๗๕-๗๒๗) นอกจากนั้นก็ยังมีปรากฏในปาฐกถาต่างๆ อีกหลายแห่ง

ปาฐกถาหนึ่งที่ขออ้างถึงในที่นี้ เป็นปาฐกถาที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์ที่ไหนเลย บรรยายที่ศูนย์วัฒนธรรม เมื่อวันที่ ๙ ส.ค. ๒๕๓๓ หัวข้อว่า 'วิธีคิดและแก้ปัญหาแบบพุทธวิธี' มีใจความตอนหนึ่งที่ยากจะนำมาเล่าไว้ ณ ที่นี้

“ควรสอนวิธีคิดที่ถูกต้องให้แก่เด็กตั้งแต่วัยแรก อาจจะได้โดยการใช้วิธีคำถามคำตอบ ซึ่งเป็นวิธีที่แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ทรงใช้มาก และใช้บ่อย

บางคนอาจจะนึกว่าชั้นเด็กเล็กนี่ตั้งไม่ไฉน เป็นที่แท้แล้วการฝึกตั้งแต่วัยเด็กมีความสำคัญมาก

ขอยกตัวอย่างของการฝึกเด็กที่นำไปสู่วิถีชีวิตและชะตากรรมของสังคม ใน

สังคมไทยคนมีค่านิยมบริโภคนิยมมาก ไม่ค่อยมีค่านิยมผลิต หรือการใฝ่รู้ มองดูให้ลึกแล้วจะเห็นได้ว่า เริ่มมาตั้งแต่การเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่ เพราะเด็กกำลังโตจะมีศักยภาพที่จะเป็นไปได้อีกสองทาง คือ ศักยภาพในการรับรู้แบบชอบ-ชัง และศักยภาพในการรับรู้ไว้เป็นข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ อันนี้สุดแต่เราจะฝึกเด็กไปทางไหน

อาตมาสังเกตว่า ในสังคมไทยมีการเลี้ยงดูเด็กแบบส่งเสริมปฏิกิริยาแบบชอบ-ชัง ซึ่งจะนำไปสู่ค่านิยมบริโภค เช่น เวล่านำเด็กไปในสถานที่ต่างๆ เด็กก็จะสนใจใฝ่รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร สิ่งนี้คืออะไร ตอนนี้ผู้เลี้ยงดูก็จะมีบทบาทมานำทางความคิดแล้ว ก็จะบอกว่า อันนี้ดี อันนี้ไม่ดี อันนี้สวย อันนั้นไม่สวย นี่คือการชี้นำทางความคิดที่ไม่ก่อให้เกิดปัญญา เป็นการส่งเสริมความรู้สึกแบบชอบ-ชังที่จะนำไปสู่ค่านิยมบริโภคต่อไป

แต่ถ้าหากเลี้ยงดูเป็น พ่อแม่ก็จะบอกเด็กว่า สิ่งนี้คืออะไร ปกติใช้ทำอะไร นอกจากนั้นแล้วยังใช้ทำอะไรได้อีก ถ้าจะทำสิ่งนี้ต้องใช้วัสดุอะไร จะทำได้อย่างไร ถ้ารู้สึกไปกว่านั้นก็อาจจะบอกถึงข้อบกพร่อง หรือข้อเสียว่ามีอย่างไร ถ้าสอนแบบนี้ปัญญาเกิด

ฉะนั้น บางทีเราก็ไม่รู้ว่าจะได้ให้การศึกษาก็หรือทำให้เสียการศึกษากันแน่

การให้การศึกษแก่เด็กจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำตั้งแต่เล็กๆ มีระดับที่ทำได้ และต้องทำให้ถูกต้อง หากเด็กได้รับการสอนที่ถูกต้อง เมื่อไปสู่โรงเรียน ครูก็จะอบรมง่ายขึ้น เพราะมีรากฐานของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ (คิดโดยแยกสาย) มาตั้งแต่เดิมแล้ว”

๓๐.

ฟังไม่รู้เรื่อง

เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ลูกศิษย์ลูกหาว่า ท่านเจ้าคุณฯ นั้นเป็นผู้มีความอ่อนน้อม ถ่อมตนอยู่เป็นปกตินิสัย ท่านไม่เคยแสดงว่าเป็นผู้รู้ หรือเป็นนักปราชญ์ตามที่ผู้อื่น ยกย่องแต่อย่างใด ใครจะยกย่อง สรรเสริญอย่างไร ท่านก็ยังคงเหมือนเดิม ใครได้ เข้าพบท่าน ก็ารู้สึกว่าท่านเรียบง่าย เป็นธรรมดาเหมือนเราๆ ท่านๆ ไม่แปลกและ แตกต่างชนิดที่ว่า ท่านเป็นอัจฉริยะ คนเข้าพบเป็นคนธรรมดา บางครั้งการเข้าพบท่าน อาจทำให้คนผู้นั้นรู้สึกว่ เอ...เรานี่ถ้าจะมีดีเหมือนกันนะ สามารถคุยกับนักปราชญ์ อย่างท่านเจ้าคุณฯ ได้นานๆ

ทุกครั้งที่มีการบรรยายจากมหาวิทยาลัยต่างๆ มานิมนต์ไปบรรยายใน หัวข้อที่ต้องเกี่ยวข้องกับวิชาการสาขาอื่นที่ท่านเองไม่ได้ร่ำเรียนมาโดยตรง เช่น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, การแพทย์แนวพุทธ, พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของ

วิทยาศาสตร์, จิตวิทยากับจิตภาวนา, พระกับป่า, หรือเกษตรกรรมแนวพุทธ รวมไปถึงเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา (Education) สารพัดรูปแบบ ตั้งแต่การศึกษาเด็กเล็กไปจนถึง การศึกษาสากล การศึกษาเพื่อสันติภาพ ฯ ล ฯ

ท่านมักจะรับนิมนต์ด้วยความเกรงใจผู้มานิมนต์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความ คำนึงกันหรือไม่ว่าก็เป็นลูกศิษย์ลูกหาเก่าแก่ ท่านตอบรับไปแล้วก็มักจะเปรยว่า ท่านจะเอาอะไรไปบรรยาย เพราะไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญวิชาการเหล่านั้น ที่สำคัญคือ ไม่เคย ศึกษาเล่าเรียนวิชาการเหล่านั้นมาโดยตรง

พวกลูกศิษย์ก็ได้แต่ช่วยหาข้อมูลประเภทตำรา หนังสือต่างๆ มาถวายเท่าที่จะหา ได้ ในส่วนของท่านเจ้าคุณฯ เอง ก็พอมีตำรับตำราที่เก็บสะสมไว้มากพอสมควร ลูก ศิษย์ซื้อถวายบ้าง ได้รับถวายเวลาไปบรรยายบ้าง และซื้อเองบ้างเวลาไปต่างประเทศ

เมื่อถึงคราวบรรยายจริงๆ ท่านก็จะบรรยายได้อย่างคล่องแคล่ว สบายงามไม่มี ติดขัดเป็นที่ประทับใจบรรดานักวิชาการในสาขานั้นๆ อย่างยิ่งยวด มีคำกล่าวยกย่อง สรรเสริญสูงสุดติดตามมาทุกครั้ง

ตัวอย่างเช่น เรื่องเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เป็นต้น เป็นเรื่องที่นักเศรษฐศาสตร์ ชื่นชมสรรเสริญกันไม่รู้จบ ต่อมาเมื่อตีพิมพ์ เป็นเล่ม และได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ โดย J.B. Dhammavijaya ในชื่อเรื่องว่า Buddhist Economics ก็ได้กลายเป็น หนังสือที่ชาวต่างประเทศให้ความสนใจมากเล่มหนึ่ง มีการติดต่อสอบถามหาหนังสือนี้ จากอารยประเทศที่ห่างไกล เช่น สหรัฐอเมริกา กล่าวกันว่า ที่นิวยอร์กมีผู้ต้องการ หนังสือนี้หลายคน แต่มีหนังสือเพียงเล่มเดียวมากกว่านี้ไม่ได้ ฝรั่งเศสหนึ่งจึง

พยายามติดต่อบอกรายละเอียดสำเนาเพื่อจะนำไปแจกกัน

ครั้งหนึ่งท่านรับนิมนต์ไปบรรยายที่มหาวิทยาลัยหอการค้า โดยอาจารย์ผู้นิมนต์ได้ตั้งหัวข้อว่า ‘การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม’ หัวข้อนี้ไม่ยากสำหรับท่านเจ้าคุณฯ

ท่านใช้เวลาบรรยายปาฐกถานั้นประมาณชั่วโมงครึ่ง พวกที่ฟังรู้เรื่อง ก็ารู้สึกประทับใจเนื้อหาสาระของคำบรรยายนั้น กล่าวสรรเสริญแสดงความชื่นชมอยู่ไม่ขาด

หลังจากจบการบรรยายแล้ว ลูกศิษย์คนหนึ่งได้ตามไปที่วัด เพื่อจะกราบเรียนท่านถึงความประทับใจของเขาที่มีต่อคำบรรยายของท่าน

ท่านฟังแล้วยิ้มน้อยๆ บอกว่า “ตอนขากลับ อาจารย์ผู้นิมนต์ได้ให้นักศึกษาคนหนึ่งมาส่งอาตมา นักศึกษาคณะนั้นเล่าให้อาตมาฟังว่า เพื่อนๆ ของเขาบอกว่า พระพุทธอะไรก็ไม่รู้ ฟังไม่รู้เรื่อง...”

๓๑.

เขียนสั้นๆ ไม่ค่อยเป็น

ดังที่เล่ามาพอเป็นสังเขปในตอนก่อนๆ ว่าท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีความละเอียดลออ เรียกว่า เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของท่านก็ว่าได้ ไม่ว่าท่านจะทำ จะเขียน จะพูดสิ่งใด ล้วนทำด้วยความประณีต สุขุมคัมภีรภาพ

ตัวอย่างเช่น ถ้าจะเขียนถึงสิ่งใดก็จะอธิบายโดยละเอียดรอบด้าน ชนิดไม่เปิดช่องให้สงสัยได้เลย

เกือบยี่สิบปีที่แล้ว ครั้งที่ท่านยังเป็นพระราชวรมุณี จำพรรษาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ สมัยนั้นท่านเริ่มมีชื่อเสียงบ้างแล้วในแวดวงนักวิชาการ ผลงานหนังสือแต่ละเล่มของท่านได้กลายเป็นหนังสืออ้างอิงระดับมหาวิทยาลัย

มีนิตยสารรายสัปดาห์เล่มหนึ่งติดต่อมาขอบทความของท่านตีพิมพ์ลงใน

นิตยสารของเขาสัก ๒-๓ หน้า เป็นประจำทุกสัปดาห์

ปกติแล้วท่านไม่รับเขียนบทความให้นิตยสารใดๆ ทั้งสิ้น แต่ด้วยเมตตา ท่านตอบว่า “อาตมาเขียนสั้นๆ ไม่ค่อยเป็น เขียนที่โรมันคอยจะยาวทุกที”

“ทางนิตยสารของเราสนใจผลงานของท่านเจ้าคุณมาก เห็นว่าทันสมัยและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนอย่างกว้างขวาง อยากให้ประชาชนได้มีโอกาสอ่านบทความทางธรรมะดีๆ บ้าง” ตัวแทนนิตยสารเล่มนั้นยืนยันเจตนาารมณ์

ท่านตอบว่า “คุณสนใจหัวข้อไหนจะ อาตมามีพูดไว้หลายเรื่องในที่ต่างๆ ลองตัดตอนเอาไปลงก็คงได้ หรือถ้ามีหัวข้อใดต้องการเป็นพิเศษก็อาจจะมาคุยแบบถามตอบ แล้วก็เอามาตรวจแก้กันอีกทีจะดีไหม”

เป็นอันว่านิตยสารฉบับนั้นเห็นดีตามข้อเสนอของท่าน จึงตามไปสัมภาษณ์ท่านถึงที่กุฎิ และได้บทสัมภาษณ์ไปตีพิมพ์สมดังความประสงค์ เป็นครั้งเป็นคราวตามรายละเอียด ต่อมาตัวแทนนิตยสารเล่มนั้นได้ลาออกไป คอลัมน์นี้เลยต้องล้มเลิกไปโดยปริยาย เพราะไม่มีใครทำต่อ

เรื่องความละเอียดของท่านนี้เป็นที่เล่าขานกันอยู่เสมอว่า เวลานิมิตต์ท่านไปแสดงปาฐกถาหรือบรรยาย ต้องเผื่อเวลาให้ท่านด้วยมากๆ เพราะท่านจะบรรยายอย่างละเอียดครบถ้วนกระบวนความ ซึ่งเวลาที่กำหนดมักจะไม่พอ ต้องต่อเวลาอยู่บ่อยครั้ง หรือถ้าเปิดเสรีให้ท่านบรรยาย ท่านจะบรรยายอย่างเต็มที่ มีได้ห่วงใยสุขภาพของท่านเองเลยว่าจะเสียงแหบแห้ง หรือจะหมดเรี่ยวแรงไปเสียก่อนบรรยายจบ

๕๒ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ครั้งหนึ่ง ศ.ดร.ระวี ภาวิไล ในนามธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้นิมนต์ท่านบรรยายเรื่อง ‘พุทธศาสนากับนิเวศวิทยา’ โดยไม่จำกัดเวลาให้ท่านใช้เวลาได้ตามอัธยาศัย ท่านเจ้าคุณฯ ใช้เวลาบรรยายถึงหกชั่วโมง

ครั้งล่าสุดที่นำนำมาเล่าไว้ในโอกาสนี้ ได้แก่ ปาฐกถาในพิธีรับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพที่กรุงปารีส ซึ่งกำหนดให้ผู้รับรางวัลแสดงได้เพียง ๕ นาที ท่านเล่าว่า ปาฐกถาที่ท่านเตรียมไปแสดง ต้องใช้เวลาประมาณ ๒๐ นาที ไม่ทราบทางผู้จัดพิธีจะว่าอย่างไร

ปรากฏว่าบรรดาคณะกรรมการและผู้ที่เกี่ยวข้องฟังปาฐกถานั้นทุกคนพากันประทับใจมากและได้กล่าวชื่นชมว่า ท่านถึงพร้อมด้วยความเ็นักปราชญ์ สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ แม้แต่รางวัลนี้ยังดูน้อยเกินไปสำหรับท่าน.

๓๒.

ผู้เคารพกติกา

ท่านเจ้าคุณฯ เป็นเปรียญเอกอู (เปรียญธรรม ๙ ประโยค) มาตั้งแต่เป็นสามเณร และเป็นผู้หนึ่งที่มีความสนใจในด้านการใช้ภาษา ต้องใช้ภาษาในการเขียนหนังสืออยู่อย่างสม่ำเสมอ ผลงานหนังสือของท่านเป็นที่ยอมรับกันในบรรดานักอักษรศาสตร์ทั้งหลายว่าเป็นภาษาที่เรียบร้อยสุขุมลึกซึ้ง และถูกต้องตามหลักภาษา

มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาภาษาศาสตร์ แก่ท่านในปี พ.ศ.๒๕๓๑

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ถวายปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในปี พ.ศ.๒๕๓๑

แม้ว่าท่านจะได้รับเกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ และความชื่นชมความสามารถทางภาษาของท่านเพียงไร ท่านก็ไม่เคยแสดงว่าท่านมีความรู้ทางภาษามากกว่า

๕๔ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ใครคนอื่น หรือตั้งตนเป็นสถาบันว่า ความคิดเห็นของท่านเท่านั้นที่ถูกต้อง บางครั้งท่านมีความคิดเห็นอย่างหนึ่ง แต่ถ้ามติส่วนใหญ่ว่าอย่างไร ท่านก็จะยอมอนุโลมไปตามนั้นอย่างเต็มใจ

เช่น โดยปกติ ท่านจะนิยมเขียนคำศัพท์ที่เดิมมาจากภาษาบาลีในแบบบาลี ตัวอย่างเช่น คำว่า สัจธรรม เดิมท่านใช้ว่า สัจจธรรม ตามแบบบาลี แต่ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานใช้ ‘สัจธรรม’ ท่านก็เปลี่ยนมาใช้ตามราชบัณฑิตย์ฯ อันนี้เป็นตัวอย่างหนึ่ง

ท่านบอกว่า “ราชบัณฑิตย์ฯ ให้ใช้อย่างไร เราก็ใช้ไปตามนั้น จะได้เหมือนๆ กัน”

๓๓

หนังสือที่ชอบที่สุด

ถ้าใครไปที่ภูฏานของท่านเจ้าคุณฯ ก็จะเห็นว่า สมบัติที่ท่านมีมากที่สุดก็คงจะเป็นหนังสือ ซึ่งมีที่มาต่างๆ ส่วนหนึ่งญาติโยมถวาย บางส่วนท่านซื้อหามาเอง บางทีไปแสดงปาฐกถาแล้วผู้นิมนต์จัดถวาย

ลูกศิษย์คนหนึ่ง เคยถามท่านว่า “ท่านชอบหนังสือประเภทไหนมากที่สุด”

ท่านตอบว่า “ก็คงจะเป็นหนังสืออ้างอิงต่างๆ เช่น หนังสือสารานุกรม (Encyclopedia) พจนานุกรม (Dictionary) ฯลฯ เมื่อเด็กๆ ชอบหนังสืออ้างอิงที่มีรูปภาพมากๆ ตอนนั้นก็ยังชอบอยู่เหมือนกันถ้ามีเวลาดู”.

๓๔.

เมื่อต้องการความช่วยเหลือ

ตามปกติ ท่านเจ้าคุณ ฯ จะชอบทำอะไรต่ออะไรด้วยตนเอง แต่ก็มึงานบางอย่างที่ท่านไม่สามารถทำเองได้ ทำเองไม่สะดวกต้องพึ่งผู้อื่น เช่น การไปซื้อของใช้ต่างๆ การไปรษณีย์ การไปติดต่อธุระ ารอย่าง การพิมพ์ดีดต้นฉบับ ฯลฯ

เรื่องความเกรงใจผู้อื่นของท่านนี้ เป็นที่รับรู้กันดีในบรรดาลูกศิษย์ใกล้เคียง จนทุกคนต่างก็มีความรู้สึกว่ ถ้าท่านขอให้ใครทำอะไรให้ ผู้นั้นเป็นผู้ที่มีโชคดีเสียจริงๆ ที่ได้มีโอกาสได้รับใช้ท่านบ้าง

เมื่อท่านต้องกรให้ใครทำอะไรให้ ที่ ธิมิเรีย๓ลูกศิษย์ให้ไปหา แต่จะเ นผู้เดินไปหาลูกศิษย์เอง พร้อมพูดบอกธุระด้วยปิยวาจา นอกจากนี้ เมื่อถึงโอกาสอันเหมาะสม ท่านก็จะมอบของใช้ต่างๆ ให้แก่ลูกศิษย์ เช่น หนังสือ สารานุกรม พจนานุกรมดีๆ ปากกาสวยๆ นาฬิกา และของใช้อื่นๆ ที่ท่านได้รับถวายมา แต่ไม่ได้ใช้เป็นต้น.

๓๕.

หน้าที่ของพระ

ทุกครั้งเมื่อเกิดมีเรื่องราวที่เป็นภัยแก่พระศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แก่พระธรรมวินัย ท่านเจ้าคุณฯ จะไม่อยู่เฉย ด้วยถือว่าเป็นหน้าที่ของพระที่จะต้องปกป้องดูแล และรักษาพระศาสนาให้บริสุทธิ์มั่นคงสืบไป ท่านถือว่าการให้การศึกษแก่ประชาชนเป็นเรื่องสำคัญ และท่านไม่ใช่พระฝ่ายบริหารเพื่อปกครอง ท่านจะทำงานเฉพาะด้านวิชาการ การสร้างความรู้ความเข้าใจ

ลูกศิษย์หลายคนต่างวิตกไปว่า การที่ท่านก้าวออกมาแสดงบทบาทปกป้องพระธรรมวินัยอย่างเด่นชัดเช่นนี้ จะเป็นการสร้างศัตรู หรือความแค้นจากพวกที่ ทำผิดเหล่านั้น เราทุกคนเป็นห่วงท่าน แต่ท่านก็ยืนยันว่าเป็นหน้าที่ที่ท่านในฐานะพระภิกษุจะต้องชี้แจงสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่พุทธบริษัท

ประเด็นเรื่องความสำคัญของการรักษาพระธรรมวินัยนี้ ท่านได้กล่าวชี้แจงไว้ในคำนำตอนหนึ่งของหนังสือเพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (หน้า (๕)) ดังนี้

“พวกที่ทำพระธรรมวินัยให้วิปริตซึ่งทำร้ายต่อหลักการของพระพุทธศาสนาโดย

๕๘ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ตรง มักลอบทำการอย่างล้าลือก หลอกให้คนตายใจได้ง่าย ถ้าไม่สังเกตหรือไม่รู้เท่าทัน ก็มองไม่เห็น จึงจำเป็นต้องเน้นในด้านการชี้แจงสร้างความรู้ความเข้าใจกันมากกว่า เขาทำอะไรอยู่ และสิ่งที่เขานำนั้นเป็นความชั่วร้ายเสียหายอย่างไร

ส่วนพวกประพตติวิปริตจากพระธรรมวินัย พุทธกรรมชั่วร้ายปรากฏออกมาภายนอก คนทั่วไปมองเห็นได้อยู่แล้วว่า เสียหาย ชั่วร้ายอย่างไร จึงไม่ต้องมาเสียเวลาชี้แจงอธิบายสร้างความรู้ความเข้าใจกันอีก แต่ก็ต้องเอาใจใส่ในแง่ที่ว่าช่วยกันกระตุ้นเร่งเร้าให้มีการจัดการแก้ไข

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาก็คือ จิตสำนึกและท่าทีแห่งความรู้สึกของชาวพุทธต่อพระพุทธศาสนา ชาวพุทธทุกคนจะต้องมีความรู้สึกที่ตนมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติร่วมกันของพุทธบริษัททุกคน จะต้องไม่มองเห็นตนเองเป็นคนนอก แล้วเข้าใจผิดว่า พระภิกษุเป็นตัวแทนพระพุทธศาสนาหรือเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา

ยิ่งภิกษุที่ประพตติวิปริตจากพระธรรมวินัยหรือทำพระธรรมวินัยให้วิปริตด้วยแล้ว ยิ่งไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนาได้เลย ถ้าเขามองเห็นพระพุทธศาสนาเป็นสมบัติที่มีค่าของเขาแล้ว เขาจะต้องไม่ทำกับพระพุทธศาสนาอย่างนั้น เขาเป็นคนร้ายที่ลักลอบทำลายสมบัติของชาวพุทธต่างหาก

ชาวพุทธจะต้องมองว่าคนทั้งสองพวกนั้น เป็นคนร้ายที่แอบแฝงเข้ามาทำลายสมบัติส่วนรวมของชาวพุทธทุกคน ชาวพุทธจะต้องไม่ยกสมบัติคือ พระพุทธศาสนาให้แก่คนร้ายเหล่านั้นไปเสียแต่จะต้องช่วยกันป้องกันแก้ไข บังคับคนร้ายเหล่านั้นออกไป

๓๖.

ฉันอาหาร

ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้สังวรระวังในการขบฉันอยู่เสมอ สัมกับความป็นสมณะของท่าน คือ ท่านจะรักษาเสขียวัตตร* ทุกข้ออย่างเคร่งครัด จนดูเป็นปกติวิสัย เป็นธรรมชาติ มิได้แลดูเกร็ง หรือเคร่งเครียดแต่อย่างใด

ครั้งหนึ่ง ศิษย์คนหนึ่ง นำผลไม้มาถวาย มี มะละกอ แคนตาลูป เป็นต้น เขาได้ปอกเปลือกและหั่นเป็นชิ้นๆ กะขนาดพอกำ แต่พอนำไปถวายท่าน ก่อนที่จะฉัน ท่านจะใช้ส้อมหรือช้อนแบ่งผลไม้ชิ้นให้เล็กลงอีก ศิษย์คนนั้นสงสัยจึงไปถามศิษย์วัดคนหนึ่งว่า ทำไมท่านต้องทำเช่นนั้น ศิษย์วัดตอบว่า ท่านจะไม่ฉันอะไรที่คำโตเกินไป จนแถมพอง เพราะจะผิดเสขียวัตตร

* วัตตรที่พระภิกษุจะต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ มี ๗๕ ลิกขาบท จำแนกเป็นสารูป ๒๖ โภชนาปฏิสังยุต ๓๐ รัम्मเทศนาปฏิสังยุต ๑๖ และปภิกขะคือ เบ็ดเตล็ด ๓ เป็นหมวดที่ ๗ แห่งลิกขาบท ในบรรดาลิกขาบท ๒๒๗ ข้อของภิกษุ ท่านให้สามเณรถือปฏิบัติด้วย

๖๐ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

นี่เป็นตัวอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ท่านยังเป็นผู้มีน้ำใจต่อญาติโยมและศิษย์วัดเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะญาติโยมจะนำอาหารชนิดใดมาถวาย ท่านจะพยายามฉันอาหารนั้นเพื่อฉลองศรัทธา แม้บางครั้งจะเป็นอาหารที่ท่านไม่โปรด หรือไม่ถูกกับสุขภาพของท่าน เช่น อาหารที่รสจัดเกินไป หรือผลไม้บางอย่างที่มีกลิ่นรุนแรง เช่น ทูเรียน เป็นต้น

ในขณะที่ฉัน ไม่ว่าจะฉันรวมกับเพื่อนบรรพชิต หรือจะฉันอยู่เพียงลำพัง ท่านก็จะใช้ช้อนกลางตักอาหารทุกครั้ง และจะใช้วิธีตักแบ่งอย่างระมัดระวังไม่ให้อาหารกระจุยกระจายเลอะเทอะ อาหารจำพวกผลไม้ เช่น มะม่วง กัลล้วย ท่านจะฝานเฉพาะส่วนที่จะฉัน ส่วนที่เหลือท่านจะปล่อยให้ติดเปลือกอยู่อย่างนั้น เพราะจะช่วยให้ผลไม้ส่วนนั้น ดุสดกว่าปอกทิ้งเอาไว้

เรื่องปลีกย่อยเหล่านี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงว่า ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม ท่านจะนึกถึงผู้อื่นด้วยเสมอ.

๓๗.

จิวร

ท่านเจ้าคุณฯ ห่มจิวรสีสด ญาติ โยมบางคนเคยถามว่า ทำไมท่านจึงไม่ใช้จิวรสี
 รักเหมือนที่พระสายวัดป่าชอบใช้ ท่านก็ชี้แจงว่า ท่านไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสี
 ของจิวรของท่าน แต่จะมีเกณฑ์พิจารณาดังนี้ คือ ถ้าสังกัดวัดใด ก็ใช้จิวรที่มีสีตาม
 ระเบียบของวัดให้เหมือนกับพระองค์อื่นๆ ในวัด

ท่านเจ้าคุณฯ สังกัดอยู่วัดพระพิเรนทร์ มาตั้งแต่เป็นเณรน้อยและที่วัดพระ
 พิเรนทร์พระในวัดใช้จิวรสีสดเป็นธรรมเนียมติดต่อกันมา ท่านก็ใช้ไปตามนั้น ปฏิบัติ
 อย่างนี้มาโดยตลอด

เรื่องการตากจิวร ท่านจะซักและตากจิวรในกุฏิ เวลาตอนกลางคืน โดยปิดหมาด
 แล้วสะบัดให้รอยยับคลาย จากนั้นก็ตากผึ่งให้ลมโกรก ไม่นานก็แห้ง เมื่อแห้งแล้ว ก็
 จะรีบเก็บมาใช้เลย ก็จะไม่ม้อาคันตุกะคนใดได้เห็นผ้าจิวรของท่านแขวนระเกะ

ระกะในกุฎิเลย

ท่านจะใช้จิวรทีละชุดเท่านั้น จิวรใหม่ที่ได้รับถวายจากญาติโยม ท่านจะถวายให้แก่พระภิกษุที่ขาดแคลนต่อไป ไม่เก็บสะสมไว้ หรือแม้แต่จิวรที่ท่านรับถวายสำหรับครองในงานพิธีต่างๆ ท่านจะเปลี่ยนออกทันทีที่งานเสร็จ แล้วพับเก็บใส่ถุงพลาสติกอย่างเรียบร้อยดูราวกับเป็นของใหม่ เมื่อมีโอกาสที่เหมาะสม ท่านก็จะถวายพระเถรรูปอื่นไป โดยจะบอกให้ทราบก่อนว่า จิวรผืนนี้ ท่านใช้ครองแล้วในงานพิธีนั้นๆ

เรื่องไตรจิวรของพระนี้ ท่านพระครูปลัดปิฎกวัณณ์ (พระมหาอินศร จินตาปัญญาญ) พระอุปัชฌาย์ของท่านเจ้าคุณฯ บันทึกไว้ในบทความเรื่อง ‘คบบัณฑิต’ ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประสบการณ์ของท่านที่มีกับท่านเจ้าคุณฯ ดังนี้

“มีครั้งหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสร่วมเดินทางไปชะอำกับท่าน ในตอนเช้าตรู่ของวันหนึ่ง ทั้งคณะได้ออกจากที่พักในเวลาที่ยังไม่รุ่งอรุณ ข้าพเจ้าไม่ทันได้สังเกตก่อนออก แต่พอสว่างขึ้นมามองเห็นว่า ท่านเจ้าคุณฯ มีสังฆาฏิพาดบ่า ข้าพเจ้าจึงได้สติขึ้นมาว่า อ้อ พระภิกษุจะไม่อยู่โดยปราศจากไตรจิวร ในตอนนั้นจะอ้างว่าได้รับอานิสงส์จำพรรษา และกฐินก็ได้แล้ว เพราะพ้นเขตไปแล้ว ตามลิขาทที่ ๒ “ภิกษุอยู่ปราศจากไตรจิวร แม้คืนหนึ่ง ต้องนิสสัคคิยาจิตตีย์ เว้นไว้แต่ได้สมมติ (จิวรรวดค นิสสัคคิยาจิตตีย์) ครั้นกลับมาถึงที่พัก ข้าพเจ้าและหลวงลุงจึงต้องรีบเสียดสะผ้าสังฆาฏิ และปลงอาบัติเพื่อทำให้ถูกต้อง”

๓๘

ตั๋ยา

ดังที่ได้เล่าแล้ว ว่าท่านเจ้าคุณฯ ท่านมีสุขภาพไม่ติมาตั้งแต่เด็ก เพราะฉะนั้น ท่านจะคุ้นเคยกับหมอ และยาจำพวกต่างๆ มากมาย รวมไปถึงไวตามินนานาชนิดที่ บรรดาญาติโยมนำมาถวาย แม้ท่านไม่ชอบที่จะฉันยาพรา่เพื่อ โดยเฉพาะพวกไวตามิน แต่ถ้าญาติโยมถวายมา ท่านก็จะลองครั้งทาจันบ้างตามสมควร

ท่านเจ้าคุณฯ จะจัดตั๋ยาอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ยาจำพวกบาล์มสำหรับ ทาแก้แมลง ลัศว์ กัดต่อย อุปกรณ์ทำแผล ยาใส่แผลไว้พวกหนึ่ง ไวตามินไว้พวกหนึ่ง ยาแก้ปวดลดไข้ไว้พวกหนึ่ง จัดหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย และถ้าเป็นยาที่ อาจจะต้องใช้นาน จะมีฉลากปิด เขียนบันทึกด้วยลายมือของท่านเองว่า เป็นยาอะไร ใครถวาย ถวายเมื่อไร.

๓๙.

ใช้สิ่งของให้ได้ประโยชน์ที่สุด

ท่านเจ้าคุณฯ จะใช้สิ่งทุกอย่างก่อนให้ได้ประโยชน์ที่สุด คือ ใช้เกลี้ยงไม่เหลือเลย เมื่อสิ่งของเหลือก้อนเล็กมากจับไม่ติดแล้ว ท่านก็จะนำมารวมกับก้อนใหม่แล้วใช้ต่อไป จนสิ่งของรวมเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อจะหมดก้อนก็ทำเช่นนี้อีกเรื่อยไป

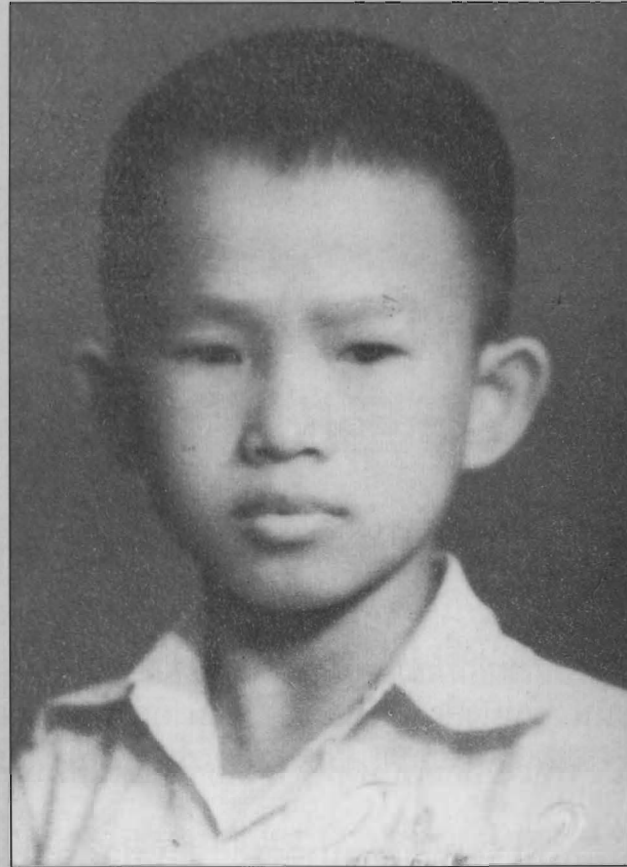
ยาสีฟัน ก็เช่นกัน ท่านก็รีบเสียดจนหมดเกลี้ยงหลอดแล้วจึงค่อยทิ้งไป

ถ่านไฟที่ใช้กับเครื่องบันทึกเสียง ก็เช่นเดียวกัน เช่น เมื่อเอาออกจากเครื่องแล้วก็เอามาใส่กระบะเล็กๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นเป็นไฟฉายใช้ต่อไป ที่ทำอย่างนี้ ท่านบอกว่าไม่ใช่มุ่งที่ประหยัด แต่เป็นการทดสอบความสามารถของท่านเองว่าจะทำให้ถ่านไฟเหล่านั้นเป็นประโยชน์ได้จนถึงที่สุดได้อย่างไร.

๔๐.

ตู้หนังสือ

เนื่องจากท่านเจ้าคุณฯ มีหนังสือมาก โดยเฉพาะพวกตำรับตำรา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น ตู้หนังสือจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับท่าน ตอนที่ทำกุฏิใหม่ที่วัดญาณเวศกวัน ท่านจะออกแบบตู้หนังสือเองให้ใช้เนื้อที่ในกุฏิได้มากที่สุด และให้ปรับชั้นหนังสือได้ เพื่อจัดหนังสือขนาดต่างๆ ให้พอดีไม่มีช่องว่างเหลือให้เปลืองเนื้อที่ และฝุ่นละอองเข้าไปจับได้ เมื่ออยู่วัดพระพิเรนทร์ หนังสือบางชุดสูงเกินไปเข้าชั้นไม่ได้ ท่านก็ได้ส่งหนังสือจำพวกปกอ่อนไปตัดที่โรงพิมพ์ให้มีขนาดเข้าตู้ได้พอดี ตู้หนังสือของท่านจึงดูเป็นระเบียบมาก.

๕๑.

ครูรักหรือไม่ก็รักมาก

คุณบุปผา คณิตกุล น้องสาวร่วมบิดามารดาเดียวกับท่าน ได้เขียนเรื่อง เกียรติชีวิต ไว้ในหนังสือ ป.อ.ปยุตฺโต มีความตอนหนึ่งว่า “พระธรรมปิฎกในวัยเยาว์ เรียบร้อย ทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กรุ่นเดียวกันและต่างรุ่น เป็นที่รักของครูอาจารย์ และเพื่อนๆ มาก...”

ดร.อาภา จันทรสกุล ภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ก็ได้บันทึกไว้ในหนังสือชีวประวัติของพระธรรมปิฎกว่า เมื่อเป็นเด็ก ท่านเป็นเด็กที่ครูรัก หรือไม่ก็รักมาก

ข้อความเหล่านี้ ทำให้ศิษย์ก้นกุฏิคนหนึ่ง กราบเรียนถามถึงที่มาว่า เป็นอย่างไร ทำไมท่านจึงเป็นเด็กที่ครูอาจารย์รักเป็นพิเศษ

ท่านตอบว่า “อาตมาก็ไม่ทราบ เท่าที่รู้ก็คือ เสด็จมาคงจะมีธรรมชาติเป็นคนมี

เหตุผลมาตั้งแต่เด็ก มักจะคิดก่อนทำ รู้ว่าเป็นเด็กมีหน้าที่เรียนหนังสือ ก็ตั้งใจเรียน พอมาบวชเณร ก็รู้ว่าตัวเองเป็นเณรแล้ว ก็ควรจะประพฤติตนเป็นแบบเณร เคยมีพระผู้ใหญ่มาถามเหมือนกันว่า ทำไมไม่ไปวิ่งเล่นชุกชนเหมือนเณรอื่นๆ เป็นเพราะไม่สบายหรือ อาตมาจำไม่ได้ชัดเจนว่าตอบไปว่ายังไง ก็คงจะเป็นทำนองเออออกไปตามนั้น แต่จริงๆ แล้ว เป็นเพราะอาตมา รู้สึกว่าไม่เหมาะสม”

ศิษย์ถามต่อไปว่า “ที่ว่าครุรักมาก ครูแสดงอย่างไรคะ”

ท่านหนึ่งไปพักหนึ่งแล้วเล่าว่า “เวลาปิดเทอม ต้องแยกจากกัน ครูบางท่านร้องไห้ โดยเฉพาะครูที่เป็นนิสิตฝึกสอนจากวิทยาลัยครูในกรุงเทพฯ”

“ท่านพบครูคนนั้นอีกหรือไม่คะ แล้วเขาทราบหรือไม่ว่า เด็กคนนั้นได้เติบโตมาเป็นพระธรรมปิฎก”

“ไม่ได้พบอีกเลย อาตมาจำได้ว่าเคยเห็นครูครั้งหนึ่งที่ร้านอาหาร ตรงข้ามวัดเกษมพิศฯ สมัยที่อาตมาเรียนอยู่ที่มหจุฬาฯ อาตมาอยู่บนนครฯ รางเลยไปพักท่ายไม่ได้ ร ธร รางฝั่งผ่านไ้ก่อน จก ฐันมาก็ไม่ได้เห็นกันอีกเลย” .

๔๒.

ปริญญาบัตร

ท่านเจ้าคุณฯ ได้รับถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยต่างๆ หลายแห่ง เช่น พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ (หลักสูตรการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (ศึกษาศาสตร์การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศิลปศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ (ภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล การศึกษาดุษฎีบัณฑิตฯ สาขาปรัชญาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) ศึกษาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ศึกษาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตฯ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และก็ดูเหมือนว่าจะได้เพิ่มมากขึ้นอยู่เรื่อยๆ (ดู รายละเอียดเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ประวัติ)

๗๐ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ท่านไม่เคยนำปริญญาบัตรทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้นแม้แต่สักใบเดียว รวมไปถึงรูปถ่ายของท่านเองในงานพิธีสำคัญต่างๆ เหล่านั้น ไปใส่กรอบแล้วนำมาแขวนประดับกุฏิ พวกปริญญาบัตรท่านจะรวบรวมใส่ไว้ในแฟ้มแล้วนำไปวางอย่างสงบนิ่งปราศจากการถูกรบกวนในตู้หนังสือของท่าน รูปก็เช่นกัน ท่านก็จะเก็บใส่สมุดภาพเอาไว้ในตู้ รูปของท่านที่มีผู้นำไปใส่กรอบแล้วมาถวาย ท่านจะห่อกระดาษ แล้วเก็บเข้าตู้ไปด้วย

๔๓.

เสมอต้นเสมอปลาย

ญาติโยม และลูกศิษย์ที่รู้จักคุ้นเคยกับท่านเจ้าคุณฯ มาเป็นเวลานานตั้งแต่ครั้งท่านเป็นพระมหาประยูรธุระทั้งนี้ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ เริ่มตั้งแต่พระศรีวิสุทธิโมลี พระราชวรมนี พระเทพเวที และพระธรรมปิฎก ตามลำดับ ญาติโยมและลูกศิษย์รุ่นลายครามเหล่านั้นย่อมจะได้เห็นว่าคุณเป็นผู้มีความเสมอต้นเสมอปลายโดยแท้จริง และแม้ว่าปัจจุบันท่านจะมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ต้องมีกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น เวลาที่เคยมีให้แก่ลูกศิษย์และญาติโยมเก่าๆ ก็ถูกลดทอนลงไปโดยปริยาย ทุกคนมาแล้วก็ต้องรีบลากลับเพราะเกรงว่าจะเบียดบังเวลาอันมีค่าของท่าน

ที่น่าประทับใจ คือ ท่านเคยเมตตาศิษย์อย่างไร ก็คงเป็นเช่นนั้น ไม่มีใครรู้สึกเลยว่าท่านเปลี่ยนไป เมื่อศิษย์มาราบเยี่ยม หรือมานิมนต์ ถ้าไม่ติดธุระอะไรท่านก็จะรับนิมนต์ และให้เวลากับเขาอย่างเต็มที่ ไต่ถามทุกข์สุขอย่างเป็นกันเอง เคยอย่างไรก็อย่างนั้น.

ท่านเจ้าคุณฯ ถ่ายรูปร่วมกับหลวงปู่อนันตไมตรี มหานายกเถร แถวยืน จากขวาไปซ้าย
ท่านเจ้าคุณฯ หลวงปู่ฯ พระอนันตมูรติ (ศรีลังกา) พระอนันตมังคละ (ศรีลังกา) พระครู
ปลัดปิฎกวิวัฒน์ แถวนั่ง ขวาไปซ้าย เถรอิสรา และเถรอภิวัฒน์

๔๔.

ทำอะไรต้องทำให้ดีที่สุด

ดังที่ได้เล่าแล้วในตอนที่ ๔ ว่า ท่านเจ้าคุณฯ ท่านถือคติชีวิต ข้อหนึ่งว่า ถ้าจะทำ
อะไรต้องทำให้สำเร็จ และทำให้ดีที่สุด

ผลงานของท่านย่อมพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ท่านได้ดำเนินชีวิตตามคติดังกล่าวจน
กระทั่งประสบความสำเร็จดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ในแวดวงศิษยานุศิษย์แล้ว ทุกคนจะซาบซึ้งกับความจริงที่ว่า สำหรับท่านเจ้าคุณฯ
แล้ว ไม่ว่าท่านจะทำอะไรต้องทำให้ดีที่สุดจริงๆ

ครั้งหนึ่งศิษย์คนหนึ่ง เคยอาสาสมัครมาอุปฐากท่านอยู่ระยะหนึ่ง ภายหลังได้
ลากลับไปดูแลกิจการของครอบครัวในต่างจังหวัด ต่อมาได้แต่งงาน ทำพิธีที่บ้านใน
จังหวัดบ้านเกิด เมื่อมีโอกาสเข้ามากรุงเทพฯ ก็ได้พามารยามากราบนมัสการขอพร
เนื่องในโอกาสอันเป็นมงคลแก่ชีวิต

ท่านได้นิมนต์พระทั้งหมดในสำนักสงฆ์แห่งนั้นมาสดมภ์ให้พร เมื่อจบพระพุทธรูปแล้ว ก็แสดงพระธรรมเทศนาให้แก่คู่ป่าวสาวอีก ๑ กัณฑ์ นานประมาณ ๓๐-๔๐ นาที เป็นที่ประทับใจแก่คู่ป่าวสาวนั้นเป็นอย่างมาก เพราะเขาไม่คาดฝันว่าจะได้รับความเมตตาจากท่านมากมายปานนั้น เท่าที่เขาต้องการคือคำอวยพรเล็กๆ น้อยๆ พอเป็นสิริมงคลแก่ตนเท่านั้น แต่สิ่งที่เขาได้รับมากเกินไปเกินความคาดหมาย

อีกครั้งหนึ่ง ศิษย์อีกคนหนึ่งได้นิมนต์หลวงปู่อานันทโมหิตริ มหานายกเถร อดีตประมุข (สังฆราช) ของนิกายอมรปุระจากศรีลังกา พร้อมด้วยพระอุปัฏฐาก มาเยือนประเทศไทย และได้ขออนุญาตนำคณะของหลวงปู่ฯ ไปเยี่ยมท่านที่สำนักสงฆ์ที่ท่านเจ้าคุณฯ จำพรรษาอยู่

เมื่อไปถึง ทุกคนก็ต้องตะลึง เพราะท่านเจ้าคุณฯ ได้จัดสถานที่ไว้รอต้อนรับคณะของหลวงปู่ฯ อย่างดีที่สุดในกระทั้งอาพาธ มีอาการเจ็บแขนไปนานหลายวัน เพราะยกของหนัก เคลื่อนย้ายหนังสือ และเฟอร์นิเจอร์บางอย่าง เพื่อตัดแปลงกุฏิ ของท่านเองให้เป็นที่พักที่สะดวกสบายที่สุดสำหรับหลวงปู่ฯ ส่วนท่านเองย้ายไปพัก ที่กุฏิบนเขาห่างไกลออกไป

ขณะหลวงปู่ฯ อยู่ ท่านได้ถวายเป็นการต้อนรับอย่างสมเกียรติ เป็นที่ประทับใจของทุกคน มีการสนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องการค้นคว้าหาข้อมูลจากพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ซึ่งเป็นเทคโนโลยีใหม่ล่าสุดในขณะนั้น และท่านเจ้าคุณฯ เองก็มีส่วนช่วยในการสร้างโปรแกรมนี้ ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหิดล

อีกเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำหนังสือ เมื่อครั้งทำพจนานุกรมพุทธศาสตร์

ฉบับประมวลธรรมเมื่อหลายปีก่อน สมัยที่เทคโนโลยีการเรียงพิมพ์ด้วยแสงเพิ่งเข้ามาใหม่ การเรียงพิมพ์พจนานุกรมต้องใช้ฟอนต์ภาษาบาลีอักษรโรมัน ในครั้งนั้นฟอนต์นี้ยังไม่ได้ผลิต ต้องสั่งฟอนต์พิเศษซึ่งบางตัวใช้อักษรในภาษาสเปนมาแทน ให้มีเครื่องหมายใกล้เคียงอักษรโรมันนั้น เมื่อได้มาแล้ว พิมพ์ออกมาเป็นอาร์ตเวิร์ค ท่านเห็นว่าไม่สวย ดูแล้วไม่ถูกต้องสมบูรณ์ ไม่แนบเนียนอย่างที่ควรจะเป็น ท่านก็พยายามแต่งอาร์ตเวิร์คนั้นด้วยตนเอง ถ้าให้คนอื่นทำก็อาจจะวางตำแหน่งไม่ถูกต้องและไม่ประณีตพอ

อีกอย่างหนึ่ง งานนี้เป็นงานที่ทำยาก และน่าเบื่อหน่ายมาก ต้องใจเย็นจริงๆ คือต้องตัดอาร์ตเวิร์คส่วนที่เป็นเครื่องหมายต่างๆ ออกจากตำแหน่งเดิมของมัน แล้วเลื่อนมาใส่ในตำแหน่งที่เหมาะสม หนังสือทั้งเล่มมีเครื่องหมายเหล่านี้หลายร้อยแห่ง ท่านก็ต้องแต่งแก้ไขให้หมด เสียเวลาและเสียสายตามาก แต่ท่านก็ยอมที่จะทำเพื่อให้หนังสือออกมาดีที่สุด

ทั้งสามเรื่องนี้ เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยที่สามารถเสริมคำกล่าวที่ว่า ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม ท่านเจ้าคุณฯ จะพยายามทำให้สำเร็จ และทำให้ดีที่สุดเสมอ.

๔๕.

การให้ธรรม ชำระการให้ทั้งปวง

ท่านเจ้าคุณฯ เขียนหนังสือและตำราไว้มากมายกว่าสามร้อยรายการ โดยที่ท่านไม่เคยรับค่าลิขสิทธิ์ หรือค่าตอบแทนจากการเขียนหนังสือเหล่านั้นแม้แต่สักเล่มเดียว

ทุกครั้งที่มิได้ผู้นำปัจจัยค่าตอบแทนจากผลงานหนังสือของท่านมาถวาย ไม่ว่าจะ เป็นจำนวนมาก หรือจำนวนน้อย ท่านจะบริจาคให้แก่สถาบัน มูลนิธิ หรือองค์กร สาธารณกุศลต่างๆ ไปหมด

ท่านมุ่งเผยแผ่พุทธธรรมตามหน้าที่ของพุทธสาวกอย่างบริสุทธิ์สะอาด คือ ต้องการให้ธรรมะเป็นทานอย่างแท้จริง

แม้แต่เงินรางวัลที่ ดัดมาจากผลงานหนังสือ ที่ท่านเขียนหรือเรียบเรียงเอง ท่านก็จะไม่รับด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น หนังสือ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ** ของท่านได้รับเลือกให้เป็นวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว ประจำปี พ.ศ.๒๕๒๕ จาก

มูลนิธิธนาคารกรุงเทพฯ ทางธนาคารฯ ได้ถวายรางวัล ๕๐,๐๐๐.- บาท ท่านได้มอบรางวัลนั้นเป็นทุนการศึกษาให้แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

แม้กระทั่งการรับนิมนต์ไปแสดงพระธรรมเทศนาตามสถาบัน องค์กร มูลนิธิ ฯลฯ และผู้จัดงานนั้น ได้ถวายซองปัจจัยให้แก่ท่าน ท่านก็จะมอบคืนให้เพื่อเป็นทุนการศึกษาหรือทุนดำเนินการขององค์กรเหล่านั้น โดยมีได้เปิดดูเลยว่าได้รับถวายมาเท่าใด แม้มีผู้ตามมาถวายปัจจัยที่วัด ท่านก็จะมอบให้เป็นสมบัติของวัดไปทั้งหมด

ทุกวันนี้ ใครอยากพิมพ์หนังสือของท่านไปแจกหรือไปขายก็สามารถจะมาขออนุญาตพิมพ์ได้ที่วัด.

๔๖.

ความเป็นผู้ไม่สขสม

เนื่องจากท่านเจ้าคุณฯ เป็นพระภิกษุที่ทำความประโยชน์และประกอบคุณงามความดีน่านับการ จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ทุกเทศกาลงานพิธี เช่น คราวรับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์บ้าง หรือวันรับถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ บ้าง หรือในวันคล้ายวันเกิดของท่าน ที่ญาติโยมจะพากันมาจัดงานทำบุญเลี้ยงพระถวายท่านที่วัดเป็นประจำทุกปี นอกจากนั้น จะมีผู้ศรัทธา และบรรดาศิษยานุศิษย์มาแสดงมุทิตาจิต โดยนำของขวัญ เช่น หนังสือ สิ่งของ เครื่องใช้ ฯลฯ มาถวาย ของบางอย่างก็บรรจุกล่องเรียบร้อย กล่องเล็กกล่องน้อยมากมายหลายขนาด บางกล่องห่อเป็นของขวัญผูกโบว์อย่างสวยงาม

เมื่อเสร็จพิธีเหล่านั้น ท่านจะเก็บแต่เฉพาะหนังสือไว้ ส่วนของอื่นๆ ท่านจะแจกต่อให้แก่พระเถรในวัด ทั้งๆ ที่ยังไม่ได้เปิดดูว่า ข้างในเป็นของอะไร มีค่าขนาดไหน

วิธีการแจกของท่านก็คือ ท่านจะตีตมหมายเลขที่กล่องของขวัญเหล่านั้น และทำสลากให้พระเถรแต่ละรูปมาจับ ใครได้สลากตรงกับของกล่องใดก็รับของกล่องนั้นไป การแจกของในลักษณะนี้ สามเณรจะชอบมากเป็นพิเศษ เพราะอาจได้ของใช้ดีๆ ซึ่งตามปกติแล้วจะไม่มีโอกาสได้รับ.

๔๓.

ธรรมเทศาธรรม

ไม่ว่าท่านเจ้าคุณฯ จะจำพรรษาอยู่ที่ใด ไกลเพียงใด จะมีนักวิชาการ ครู อาจารย์
แวะเวียนมาที่กุฏิเพื่อมาขอคำปรึกษาเกี่ยวกับงานวิชาการต่างๆ เสมอ

ยุคที่หนักที่สุด เห็นจะเป็นช่วงที่ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ เพราะการไป
มาหาสู่สะดวก ใครปรองดองจะพบท่านก็ตรงไปที่กุฏิได้เลย

บางครั้งก็มีอาจารย์มหาวิทยาลัยนำนักศึกษาชั้นเรียนมาเรียนกับท่านที่กุฏิเลยก็มี
ซึ่งก็มักจะเป็นเวลาบ่ายแก่ๆ เวลา สะดวกของพระทั่วไป แต่ดูเหมือนว่าเวลานั้นจะเป็น
เวลาป่วยของท่าน ด้วยโรคภูมิแพ้ หายใจติดขัด หอบเหนื่อย ที่อาการเป็นมากเช่นนี้
สันนิษฐานว่า ส่วนหนึ่งอาจมาจากกลิ่นน้ำประสาธองจากร้านทำทองหลังกุฏิที่ระเหย
โซยเข้ามาในกุฏิแทบทุกวัน จนต่อมาภายหลังญาติโยมทนไม่ไหว นิมนต์ท่านย้ายออก
จากวัด ไปจำพรรษาในที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ โรคภูมิแพ้ของท่านก็ค่อยดีขึ้นตามลำดับ

แม้ว่าท่านจะเหนื่อยจะเพลียอย่างไรท่านก็มีเมตตาที่จะให้ความรู้แก่คณะนัก
ศึกษาทุกคณะที่มาเรียนกับท่าน ท่านจะเตรียมการสอนอย่างดีทุกครั้ง เวลาสอนก็
ตั้งใจสอน อธิบายอย่างละเอียด ดีที่สุด จนผู้ที่เรียนกับท่านย่อมจะรู้สึกได้ และเมื่อจบ

๘๐ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

การบรรยายแล้ว ท่านจะเปิดให้ซักถามปัญหา โดยให้เวลาอย่างเต็มที่ ไม่หายสงสัย ไม่เลิกชั้นเรียน

การบรรยายธรรมของท่านทุกครั้ง ก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะผ่านการกลั่นกรองมาอย่างดีแล้ว ยังมีลักษณะของธรรมเทศาธรรม (ธรรมของนักเทศน์) ๕ ประการด้วย คือ

๑. กล่าวชี้แจงไปตามลำดับความง่าย ยาก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันโดยลำดับ
๒. กล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจชัด แต่ละแง่แต่ละประเด็น
๓. แสดงด้วยอาศัยความเมตตา มุ่งให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง
๔. ไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส
๕. แสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น สอนตามหลักตามเนื้อหา ไม่ยกตน ไม่ชมผู้อื่น

* ตรีที่ภิกษุจะต้องศึกษา ธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุพึงสำเหนียก หรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ มี ๗๕ ลีกขาบท จำแนกเป็น ๓ รูป ๒๖ โภชนปฏิบัติสังยุต ๓๐ ธรรมเทศนา ปฏิสัง ๓๑ และปกริณะคือ เบ็ดเตล็ด ; เป็นหมวดที่ ๗ แห่งลิกขาบท ในบรรดาลิกขาบท ๒๒๗ ของพระภิกษุ ท่านให้สามเณรถือ บัณฑิตด้วย

๔๘.

คุณธรรมของอุปัชฌาย์

เนื่องจากท่านเจ้าคุณฯ เป็นพระผู้ใหญ่ผู้มีชื่อเสียงทางด้านภูมิธรรม ภูมิปัญญา มีความโดดเด่นทั้งทางด้านวิชาและจรณะ ทุกๆ ปี โดยเฉพาะช่วงก่อนเข้าพรรษา จะมีผู้มาขออุปสมบททั้งท่าน เจ้าคุณฯ เป็นจำนวนมาก แต่เดิมผู้มาสมัครบวชส่วนใหญ่ก็จะเป็นบรรดาลูกหลานหรือญาติมิตรของญาติโยมผู้คุ้นเคยกันกับท่าน ครั้นเมื่อท่านมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ทำให้มีคนแปลกหน้าจากทุกสารทิศมาขอสมัครบวชด้วย บ้างก็อ้างว่ารู้จักท่านจากผลงานหนังสือ บ้างก็บอกว่ามีคนแนะนำมา ฯลฯ

ทางวัดญาณเวศกวัน จึงจำเป็นต้องมีวิธีการกลั่นกรองผู้ขอสมัครบวช โดยให้กรอกใบสมัครก่อน เพื่อศึกษาดูว่าผู้สมัครบวชผู้นั้นเป็นใครมาจากไหน วิธีนี้ก็จะเป็นการกันไม่ให้ผู้ไม่ประสงค์ดี แอบแฝงเข้ามาอยู่ในวัด

ท่านเจ้าคุณฯ จะตั้งนามฉายาให้แก่สังฆวิหาริกของท่านทุกรูป ที่น่าประทับใจก็คือ ท่านจะจำนามฉายาและจำหน้าของสังฆวิหาริกของท่านได้ทุกรูป ไม่ว่าจะมีส่วนที่รูป เมื่อถึงเวลาเรียกขาน ท่านก็จะเรียกขานนามฉายาของพระทุกรูปได้อย่างถูกต้อง

ในพิธีอุปสมบท ซึ่งต้องใช้เวลามาก ๓ ประมาณ ๔-๕ ชั่วโมง ท่านจะนั่งนิ่งพบเพียบอยู่อย่างนั้น แทบไม่มีการขยับเขยื้อน เมื่อมีผู้ไปถามท่านว่าทำไมท่านทำได้ ท่านก็บอกว่า อากาโรหนึ่งที่ท่านไม่เป็น คือ เมื่อยขา หรือขาชา เวลานั้นพับเพียบ ท่านสามารถนั่งได้นานๆ

นอกจากนั้น เมื่อถึงเวลาให้โอวาท ท่านจะให้โอวาทที่พระนวกะฟังแล้วซาบซึ้งใจอย่างที่สุด และแต่ละครั้งอาจจะมีอาการคล้ายคลึง แต่จะไม่ซ้ำกัน ท่านจะมีแง่มุมใหม่ๆ ที่ไม่เคยพูดมาก่อนได้เรื่อยๆ

ท่านเจ้าคุณฯ จะเอาใจใส่พระสังฆกิจวิหการิกของท่านทุกรูป ด้วยเมตตา อย่างเท่าเทียมกัน สมัยที่ท่านยังพอมีเรี่ยวแรง ท่านจะเป็นผู้สอนธรรมะให้แก่พระนวกะด้วยตัวเอง เคยมีพระนวกะรุ่นหนึ่งได้อัดเสียงคำบรรยายของท่านไว้ และทำเป็น MP 3 จัดเป็นชุด เรียกว่าชุด 'ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม' มีความยาวหลายสิบชั่วโมง ใครได้ฟังก็จะรู้สึกเหมือนได้เรียนรู้พุทธศาสนาในแง่ของการบวชเรียนอย่างชัดเจน

ระยะหลังๆ สุขภาพของท่านอ่อนแอลงมาก บางปีท่านจะไม่ได้ลงมือสอนด้วยตนเอง แต่ทว่าความเอาใจใส่ของท่านที่มีต่อพระนวกะยังมั่นคงดังเดิม โดยท่านจะนัดประชุมอยู่เสมอ และไต่ถามเรื่องต่างๆ ละเอียด เปิดโอกาสให้พระนวกะได้สนทนากับท่านอย่างใกล้ชิดเป็นกันเอง ใครมีอะไรสงสัยก็สามารถนำมาถามท่านได้ และท่านก็จะตอบคำถามนั้น จนกว่าผู้ถามจะหายสงสัย.

๔๙.

สำคัญที่ใครเป็นผู้ถวาย

นับตั้งแต่ท่านเจ้าคุณฯ อยู่จำพรรษาที่วัดญาณเวศกวัน จังหวัดนครปฐม อย่างถาวรแล้วนั้น เป็นช่วงที่ท่านเริ่มมีอายุย่างเข้าสู่วัยชรา สุขภาพโดยทั่วไป ยิ่งถือนานาเป็นห่วง คือ มีอาการล้มป่วยเป็นระยะ บางทีก็ต้องเข้ารับการรักษาตัวในโรงพยาบาล ด้วยเหตุนี้ท่านจึงไม่ค่อยลงพบญาติโยมเหมือนแต่ก่อน ญาติโยมก็ดูเหมือนว่าจะเข้าใจดีว่าอะไรเป็นอะไร เมื่อไม่ได้พบก็ไม่ว่าอะไร มักจะฝากสิ่งของต่างๆ เช่น หนังสือ ยารักษาโรค วิตามิน น้ำปานะ น้ำผึ้ง ฯลฯ ไว้กับพระในวัด เพื่อให้นำไปถวายท่านเจ้าคุณฯ

พระในวัดทุกรูปก็จะดำเนินการตามความประสงค์ของญาติโยม ด้วยการนำกระเช้าสิ่งของไปถวายท่านเจ้าคุณฯ ที่กุฏิ ท่านเจ้าคุณฯ จะเน้นถามย้ำว่าใครเป็นเจ้าของสิ่งของเหล่านั้น ท่านบอกว่า "ของไม่สำคัญ สำคัญที่ใครเป็นผู้ถวาย"

ญาติโยมทั้งหลายคงจะสบายใจได้แล้ว เพราะท่านเจ้าคุณฯ นั้น ท่านสนใจที่จะรับรู้ ว่า ญาติโยมท่านใดมีน้ำใจระลึกนึกถึงท่าน แม้จะไม่ได้พบท่านโดยตรง แต่ท่านก็รับรู้และร่วมอนุโมทนาในน้ำใจไมตรีจิตของญาติโยมนั้นๆ อย่างทั่วถึง.

๕๐.

สันโดษในวัตถุ ไม่สันโดษในกุศลธรรม

อย่างที่เคยเล่ามาบ้างแล้วว่าท่านเจ้าคุณฯ นั้น เป็นผู้มีความสมถะ มักน้อย และสันโดษอย่างยิ่ง ท่านจะไม่ยอมมีของใช้อันใดที่ดูเหมือนว่าเป็นของฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็นต่อชีวิตของพระเป็นอันขาด

ตั้งแต่สมัยท่านเจ้าคุณฯ สามธรรมาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ วรรจักร ซึ่งเป็นวัดอยู่ใจกลางเมือง อากาศไม่ดีนัก เก่านั้นยังไม่พอ หลังกุฏิยังมีร้านทำทอง กลิ่นน้ำประสานทองโชยมาที่กุฏิของท่านในตอนบ่ายแทบทุกวัน ทำให้ท่านมีอาการภูมิแพ้ หอบ เหนื่อย หุดไม่ออก ญาติโยมผู้ใหญ่บางท่านขออนุญาตติดเครื่องปรับอากาศให้ท่าน ท่านก็บอกปฏิเสธทุกครั้งไป แต่แล้วความพยายามของญาติโยมก็เป็นผลสำเร็จ อ้อนวอนอย่างไรไม่ทราบได้ เอาช่างมาติดแอร์ให้ท่านจนได้ แต่ท่านก็อยู่ที่วัดต่อไปอีกไม่นาน ก็ย้ายออกไป เครื่องปรับอากาศเครื่องนั้นก็ยกไปไว้วัดพระพิเรนทร์ไป

ที่วัดญาณเวศกวัน ก็เช่นกัน ท่านไม่ยอมติดเครื่องปรับอากาศที่กุฏิของท่าน ทุกวันนี้ กุฏิที่ท่านอยู่ยังคงไม่มีเครื่องปรับอากาศเหมือนเดิม เครื่องไฟฟ้าที่ท่านยินยอมใช้คือ เครื่องคอมพิวเตอร์ แบบ PC และอุปกรณ์เสริมบางตัว เพราะช่วยให้การทำงานของท่านสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น ช่วยเพิ่มผลผลิต และช่วยให้เหนื่อยน้อยลง

ครั้งหนึ่ง ท่านจำเป็นต้องหยุดตาด้วยยาหยุดตาชนิดพิเศษ ยานี้มีข้อเสียคือต้องเก็บอยู่ในที่เย็นตลอดเวลา ท่านไม่มีตู้เย็นที่กุฏิ ญาติโยมจึงขอถวายตู้เย็นเล็กๆ เพื่อให้ท่านใช้เก็บยา แต่ท่านปฏิเสธไม่ยอมรับตู้เย็น บอกให้ใช้วิธีเอายาใส่กระติกน้ำแข็งแทน เมื่อน้ำแข็งละลายหมด ก็ให้ลูกศิษย์เอาน้ำแข็งจากตู้เย็นในโรงครัวมาเปลี่ยนให้ วิธีนี้ยากก็จะถูกเก็บในที่เย็นตลอดเวลาเหมือนกัน โดยไม่ต้องมีตู้เย็น วันใดเมื่อไม่ต้องใช้ยาก็นำกระติกน้ำแข็งไปด้วย

สำหรับชื่อตอนนี้ได้มาจากคำสอนของท่านที่เคยยกมาแสดงบ่อยๆ ว่า สันโดษ คือ สันโดษในวัตถุ แต่ไม่สันโดษในกุศลธรรม

กุศลธรรมต้องหมั่นเพียรทำให้เจริญออกงามยิ่งๆ ขึ้นไป.

๕๑.

ขอไม่รับการรักษา

เนื่องจากท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีสุขภาพไม่ดี ป่วยกระเสาะกระแสะอยู่เสมอ ทำให้บรรดาญาติโยมผู้มีความปรารถนาดีทั้งหลาย ต่างพากันนิมนต์ท่านไปรักษาตามโรงพยาบาลต่างๆ มากมาย ไม่รู้กี่แห่งต่อกี่แห่ง บางทีก็พาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมาตรวจดูอาการของท่านที่กุฏิ มีทั้งแพทย์แผนปัจจุบัน และแพทย์ทางเลือก อย่างแพทย์แผนจีนที่รักษาด้วยการฝังเข็ม ญาติโยมก็เคยพาหมอมาถวายการรักษา

ท่านเล่าว่า ท่านเคยผ่านการฝังเข็มมาแล้ว ทั้งกับคุณหมอมคนไทยที่ไปเรียนวิชาฝังเข็มมาจากประเทศจีน และคุณหมอมอจีนที่มาจากเมืองเซี่ยงไฮ้

ฝังเข็มกับคุณหมอมอคนไทย เป็นการฝังเข็มผิวหนัง ที่เรียกว่า ผิเงิน คือฝังทิ้งไว้ที่ผิวหนังแล้วปิดพลาสติกทิ้งไว้เลย แต่ฝังเข็มกับคุณหมอมอจากเซี่ยงไฮ้ นี่สิ ท่านจำได้ไม่รู้ลืม เพราะคุณหมอนั้นใช้เข็มยาวมาก พอปักเข้าไปแล้ว ยังปักกระตุ้น จนท่านรู้สึกเจ็บไปหมด ท่านบอกว่า เจ็บมากๆ เขาก็ยังไม่ยอมหยุด บอกว่า ไม่เจ็บ ไม่หาย

ประหลาดดีเหมือนกัน คุณหมอมอจากเซี่ยงไฮ้พูดอย่างนั้นได้อย่างไร เพราะตามหลักการของการฝังเข็ม การฝังเข็มไม่ควรทำให้คนไข้เกิดความรู้สึกเจ็บปวดจากการ

ฝั่งเข็มนั้น

ท่านเจ้าคุณฯ คงรู้สึกเข็ดขยาดต่อการรับการรักษาเสียจนกระทั่งต่อมา เมื่อมีใครพาคุณหมอกันใหม่ๆ มาตรวจดูอาการ และแนะนำการรักษาที่ยุ่งยากต่อเนืองกันเป็นระยะเวลาหลายๆ ท่านจะปฏิเสธโดยกล่าวว่า “อาตมาขอไม่รับการรักษา” แล้วขยายความต่อไปว่า “อาตมาไม่อยากจะเสียเวลาไปกับการรักษาที่ต้องใช้เวลาหลายๆ สัปดาห์เวลาทำงานเสียยิ่งดีกว่า เรื่องเจ็บป่วยของอาตมา อาตมาก็เป็นของอาตมาอย่างนี้ตั้งแต่เกิดแล้ว ก็อยู่ด้วยกันมาได้ ยังทำงานได้”

ปัจจุบัน ท่านมีอาการหัวใจเต้นไม่ปกติ ความดันโลหิตขึ้นลงไม่ปกติ และชีพจรเต้นไม่ปกติ ทำให้บางครั้งมีอาการเหมือนคนง่วงนอน ต້องหาวนอนบ่อยๆ บางครั้งมีอาการตาสว่างโพล่ง บางครั้งอ็อกซิเจนไปเลี้ยงสมองไม่พอ ก็จะมีอาการสมองชา สมองด้าน สมองแห้ง แพทย์ผู้เชี่ยวชาญฟังแล้วยังงง เพราะไม่เคยได้ยินว่าใครมีอาการอย่างนี้ ซึ่งแต่ละอาการเป็นอุปสรรคต่อการทำงานมาก แต่ท่านก็พยายามฝืนทำงานต่อไป จนได้งานออกมาเป็นหนังสือเล่มโตๆ อยู่บ่อยๆ

อาการข้างต้นเรียกว่าเป็นอาการธรรมดาสามัญของท่าน คือมีอาการเป็นประจำ อาการที่หนักและน่าเป็นห่วงมากในขณะนี้ ก็คือ เป็นพังผืดรัดลำไส้ เป็นนิ่วในถุงน้ำดี และเป็นต่อหินที่ดวงตาทั้งสองข้าง ซึ่งทั้งสามอาการนี้ ต้องการการผ่าตัดโดยด่วน แต่ท่านเจ้าคุณฯ ได้ผัดผ่อนการผ่าตัดออกไปเรื่อยๆ จนบรรดาแพทย์ทั้งหลายอ่อนนอกอ่อนใจไปตามๆ กัน พวกกันมาตามให้ท่านไปเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลหลายครั้งแล้วทุกคนก็ได้แต่หวังว่าท่านคงจะใจอ่อนยอมไปผ่าตัดในที่สุด.

ข้อ ๒.

ไม่ให้ความสำคัญกับตัวเอง

ท่านเจ้าคุณฯ ได้รับยกย่องว่าเป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงมากของประเทศ มีพรรษา ยาวนาน เพราะบวชมาตั้งแต่อายุน้อยๆ อายุ ๑๒ พรรษา ครั้นอายุครบบวชพระก็บวช เลย และด้วยความที่เป็นเปรียญเอกอุ ท่านจึงได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้น สามัญตั้งแต่อายุไม่ถึง ๓๐ ปี และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์อย่างรวดเร็ว ปัจจุบัน มีสมณศักดิ์อยู่ในระดับที่เรียกว่าสูงทีเดียว

ท่านไม่เคยให้ความสำคัญกับชื่อเสียงเกียรติยศหรือยศฐาบรรดาศักดิ์ที่ได้รับ ยังคงความเรียบง่าย และอ่อนน้อมถ่อมตน อย่างที่เคยเป็นมาตั้งแต่อดีตดั้งเดิม เวลา ออกรับพระอาคันตุกะที่กุฏิของท่าน จะนั่งเสมอกันกับพระเหล่านั้น ไม่นั่งเก้าอี้ที่พิเศษ กว่า หรือให้ลูกศิษย์จัดเตรียมอาสนะของท่าน ให้พิเศษกว่าของพระอาคันตุกะและ พระภิกษุรูปอื่นๆ ในวัด บางครั้งพระลูกวัดหรือเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลสถานที่จัดเก้าอี้พิเศษ ถวาย ท่านก็จะปฏิเสธ และเลือกที่จะนั่งเก้าอี้แบบธรรมดาเหมือนพระรูปอื่นๆ แม้แต่

กับพระลูกวัด พระสังฆวิหาริกของท่านเอง ท่านก็ปฏิบัติเช่นนี้เหมือนกัน คือให้เกียรติและไม่ให้ความสำคัญกับตนเอง ไม่วางตนว่าเหนือกว่าคนอื่น จริยวัตรเช่นนี้เป็นที่รู้จักกันในวัดญาณเวศกวัน

ถ้าถามว่า มีบ้างไหมที่ท่านจะยอมนั่งบนอาสนะพิเศษ ก็ขอตอบว่า เคยเห็นเหมือนกัน เวลาท่านออกงานพิธีสำคัญต่างๆ และเวลาที่ขึ้นธรรมาสน์แสดงธรรม.

๕๓.

แรงแต่สุภาพ

อย่างที่เคยมานี้มาแล้วบ้างว่า ท่านเจ้าคุณฯ มีบุคลิกประจำองค์ก็คือ ความสุภาพ เรียบร้อย มีจริยาวัตรตรงดงาม เวลาสนทนากับผู้ใด ถ้าไม่ถามอะไรท่าน ท่านก็จะเป็นผู้ ฟังมากกว่าผู้พูด และไม่ว่าท่านจะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเหตุผลเสมอ ไม่มีการใช้อารมณ์ ความรู้สึกพูดวิพากษ์วิจารณ์สิ่งต่างๆ

การเขียนหนังสือของท่านก็เช่นกัน จะหนักแน่นด้วยหลักการ เต็มไปด้วยเหตุผล และความสุภาพ แต่กระนั้น บางครั้งก็มีพลังและความรุนแรงแฝงอยู่ ท่านบอกว่า เรื่อง บางเรื่อง เหตุการณ์บางเหตุการณ์ จำเป็นต้องกระทัดรัด-กระแทก-กระเทียบ เพื่อกระตุ้น คนอ่านให้เกิดจิตสำนึก เกิดสติ และความรู้เท่าทันความเป็นจริง

ตัวอย่างหนังสือของท่านที่ใช้คำหนักและแรง ได้แก่ 'สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย' หนังสือเล่มนี้ต่อมาได้รับการพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ ๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๑ ในวาระครบรอบ ๒๕ ปี เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๓๖ โดยเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น 'บทเรียน ๒๕ ปี คน

‘ไทยเรียนรู้หรือยัง’ เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ เป็นการวิเคราะห์ปัญหาของสังคมไทย ด้วยภาษา ล่านวน ความเปรียบเทียบ ที่มีน้ำหนัก กระชับความรู้สึก และปลูกจิตสำนึกในด้านดี เป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์ที่มีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง มุ่งประโยชน์สุขให้เกิดแก่สังคมส่วนรวมอย่างแท้จริง โดยปราศจากอคติตา สามารถใช้เป็นแบบอย่างของการวิเคราะห์เรื่องอื่นๆ

ทุกครั้งที่พระพุทธศาสนาประสบกับเหตุการณ์ไม่น่าไว้วางใจ ประชาชนหรือคนจำนวนมากเกิดความเข้าใจพระพุทธศาสนาผิดพลาด ความสับสนไขว้เขว ท่านเจ้าคุณฯ แม้จะเป็นผู้ที่รักความสันโดษ และชอบทำงานค้นคว้า เขียนหนังสือเงิบๆ ก็มีอาจเพิกเฉย ท่านจะต้องเขียนหนังสือชี้แจงข้อเท็จจริง เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังท่านบันทึกไว้ในคำปรารภของหนังสือ ‘ต้นกันเสียที่ จากความเท็จ’ ตอนหนึ่งว่า

“การที่ต้องยอมใช้ถ้อยคำแปลกๆ ที่ว่าแรง และยอมใช้เวลาหมดไปหลายวันกับเรื่องนี้ จุดหมายก็เหมือนกันกับหนังสือเล่มก่อนๆ ในประเภทเดียวกัน คือ เพื่อเสริมสร้างความรู้เข้าใจและความรู้เท่าทันแก่ประชาชน หรือแก่พหูชน ในเรื่องที่มีผลกระทบร้ายแรงต่อความจริงความถูกต้อง และสำคัญต่อส่วนรวม ซึ่งเน้นที่ความเข้าใจผิดต่อหลักการของพระพุทธศาสนา และการทำลายประโยชน์สุขของประชาชนในระยะยาว ให้คนรู้และอยู่กับความจริงและความถูกต้อง”

นอกจากนั้น ในหนังสือเล่มเดียวกัน ท่านยังได้เขียนเตือนสื่อทั้งหลายไว้ว่า

“...ทั้งนี้ทุกท่านคงยอมรับว่า การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเท็จออกไปในสังคม ให้เนเกิดความเข้าใจผิดและมีทัศนคติที่ผิดนั้น เป็นการก่อความรุนแรงแบบหนึ่ง ที่

๙๒ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

ประทุษร้ายสังคมอย่างฉกรรจ์ เพราะเป็นการทำร้ายทางปัญญา ผู้ที่ทำการและสนับสนุนการนั้น เมื่อรู้เห็นความผิดแล้ว ควรทำตนให้เป็นจุดสะท้อนในการแก้ไขข่าวสารเท็จและสร้างความรู้เข้าใจที่ถูกต้อง...”

ตัวอย่างหนังสือเล่มก่อนๆ ในประเภทเดียวกัน ที่ท่านอ้างถึงไว้ข้างต้น ได้แก่ กรณีสันติอโศก กรณีธรรมกาย เป็นต้น.

๕๔

มงคลพฤกษ์แห่งความรัก

ชื่อตอนนี้ นำมาจากหัวข้อหนึ่งจากโอวาทของท่านเจ้าคุณฯ ที่แสดงได้แสดงไว้แก่ คู่สมรส คือคุณวิชญา สุขพานิช แลคุณพลุ สุนทรพิทักษ์ เมื่อ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๔ และคู่สมรสอีกคู่หนึ่ง คือ หม่อมหลวงไอรส์ เทวกุล และนางสาวนภััสสร ภูมิสุข ซึ่งได้ เข้าพิธีมงคลสมรสในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗ ได้ขออนุญาตนำมาตีพิมพ์เป็น หนังสือเล่มเล็กๆ เพื่อแจกเป็นของขวัญในงานมงคลสมรสของเขาทั้งสอง

ฝ่ายเจ้าบ่าว คือ หม่อมหลวงไอรส์ เทวกุล นั้น เคยอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัด ญาณเวศกวัน เป็นสังฆวิหาริกของท่านเจ้าคุณฯ อยู่ระยะหนึ่ง ก็มีความจำเป็นต้องลาสิกขาเพื่อไปเรียนต่อในต่างประเทศ เมื่อกลับสู่มาตุภูมิแล้ว ต่อมาได้เข้าพิธีมงคลสมรสดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

เนื่องจากหม่อมหลวงไอรส์เป็นทิดเคยบวชเรียน มีอะไรก็จะนึกถึงวัดเสมอ ก่อน

เข้าพิธีสมรส หม่อมหลวงโอรสได้พาเจ้าสาวมากราบขอพรจากท่านเจ้าคุณฯ และ
นิมนต์พระที่วัดญาณเวศกวันไปทำพิธีทางศาสนาด้วย

การที่คู่สมรสตกลงใจพิมพ์โอวาทที่มีอยู่แล้ว ก็เพื่อที่จะไม่ต้องรบกวนให้ท่าน
ต้องทำงานเพิ่ม อีกอย่างหนึ่งโอวาทของท่านเจ้าคุณฯ นั้นเป็นสากล สามารถใช้ได้ทั่วไป
ไม่เจาะจงเฉพาะคู่ใดคู่หนึ่ง

หนังสือเล่มน้อยนั้นมีชื่อว่า 'ครองเรือน ครองรัก จักเลิศแท้ ด้วยครองธรรม' มี
อยู่ตอนหนึ่ง ท่านเจ้าคุณฯ ได้ให้ชื่อว่า ร่วมกันปลูกมงคลพฤษ์ เพื่อชีวิตสมรสที่
เป็นสุขและมีคุณค่า ท่านสอนว่า...

“การเริ่มชีวิตแต่งงานนี้ ขอให้เหมือนกับว่าคู่ครองทั้งสองมาร่วมกันปลูกต้นไม้
ขึ้นต้นหนึ่ง ซึ่งเป็นต้นไม้แห่งวันวิואห์

ต้นไม้แห่งชีวิตสมรสนี้ จะต้องให้มีคุณสมบัติ ๔ อย่างของต้นไม้ที่ดี คือ

๑. มีรากแก้วที่แข็งแรงและมั่นคง ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้ที่ขึ้นต้นอยู่ได้ยืนนาน
มั่นคง อันได้แก่ **สัจจะ**

๒. มีศักยภาพในการเจริญเติบโตงอกงาม สามารถแตกกิ่งก้านสาขา มีดอก มี
ใบมีผลได้สะพรั่ง ข้อนี้ได้แก่ **ทมะ** คือ การพัฒนาตัวเอง ฝึกฝนตัวเองเรื่อยไป ไม่ว่าจะ
เจออะไร ก็มองในแง่การฝึก ให้ชีวิตเป็นสนามฝึก เจอปัญหา ก็เอามาเป็นแบบฝึกหัด ซึ่ง
มีแต่ดีทั้งนั้น **เพคะ** ทำให้ยิ่งเจริญ ออกงามไปด้วยกัน

๓. มีความแข็งแรงทนทาน ต้นไม้จะยืนต้นดำรงอยู่ได้ดี ต้องแข็งแรงทนทาน

ต่อดินฟ้า อากาศ ทนต่อพืชต่างๆ ที่อยู่ข้างๆ ซึ่งมาแย่งอาหาร หรือบางทีมีกาฝากและพวกแมลงต่างๆ มาชอนไช ตลอดจนบางทีมีลมแรงเป็นมรสุม ต้องยืนต้นผ่านพายุหูกอย่างไปได้ นี่คือข้อ **ขันติ** ความเข้มแข็งอดทน

๔. มีน้ำเลี้ยงบริบูรณ์ ข้อนี้สำคัญ ถ้าขาดอาหารเสียอย่างเดียว ต้นไม้ก็เฉาเหี่ยวแห้ง ถึงจะแข็งแรงอย่างไรก็อยู่ไม่ไหว แต่ถ้ามีน้ำหล่อเลี้ยงดีแล้ว ต้นไม้ก็จะชุ่มฉ่ำ สดชื่น ใบเขียวขจี งอกงาม มีดอกสวยงามดู มีผลดกดีขึ้นไป

ตอนนี้แหละ ต้นไม้เองก็มีความสุขแล้ว ก็มองดูดีด้วย ใครมาเห็นก็ชื่นใจ สดชื่นไปด้วย

นอกจากนั้น เขายังได้อาศัย เหมือนต้นไม้ที่ใบดกเขียวขจี คนเดินทางมาร้อนๆ ก็เข้าพักไ้ร่มไม้ได้อาศัยร่มเงามีความสุข แถมมีดอกไม้ให้ชื่นชม ดอกก็สวยงาม หากเกิดหิวขึ้นมา ก็มีผลให้รับประทานอีก แสนจะดี

เพราะฉะนั้น ชีวิตสมรสจะดี ถ้ามีคุณสมบัติทั้ง ๔ และพอถึงข้อ ๔ คราวนี้ ก็มีความสุขทั้งในชีวิตคู่ครองเอง และแผ่ความสุขไปให้แก่คนใกล้เคียง ญาติมิตร แล้ว ก็แผ่ความสุขไปให้แก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายทั่วไป

ชีวิตสมรสที่มีคุณสมบัติครบ ๔ ประการ มีกำลังดี มีความสามารถแผ่ประโยชน์สุขนั้นออกไป เหมือนกับต้นไม้ที่มีคุณสมบัติครบ ๔ ประการ ดังได้กล่าวมา...”

ชีวิตงาน

ฉบับที่ ๑๒

ฉบับที่ ๑๒๕๔๔

๒๕๓๕

พริบปีใหม่ ๒๕๔๔

ขณะที่ผมตรวจรายการฉบับนี้... (Introductory text about the year 2535 and the magazine's focus on work and life.)

สำหรับปีนี้... (Text discussing the challenges and opportunities of the new year.)

อย่างไรก็ตาม... (Text providing advice or reflections on the work-life balance.)

อย่างไรก็ตาม... (Continuation of the previous paragraph.)

อย่างไรก็ตาม... (Continuation of the previous paragraph.)

อย่างไรก็ตาม... (Continuation of the previous paragraph.)

อย่างไรก็ตาม... (Continuation of the previous paragraph.)

บรรณาธิการ/คอลัมน์พิเศษ

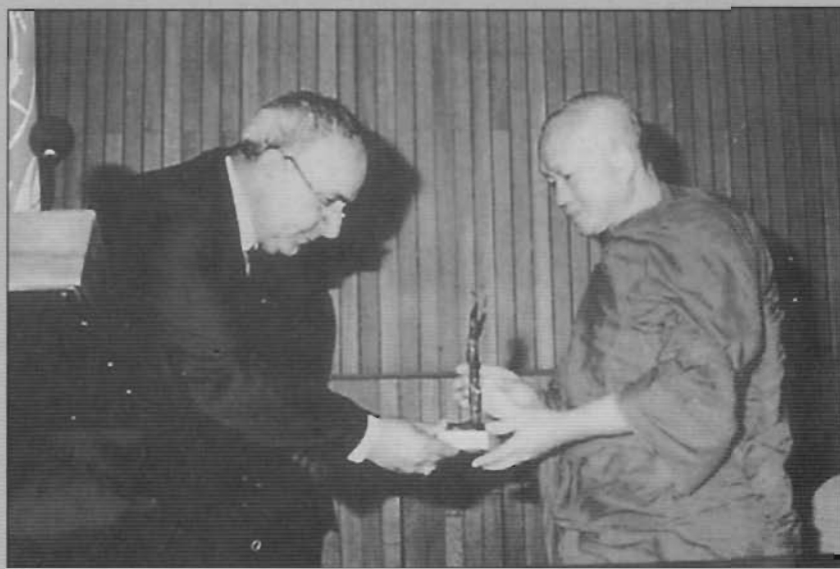
ใน 5 วินาทีเปลี่ยน อากาศที่ร้อนให้เย็นสบาย

Office Automation
Advanced Business Communication in Today's World
In One Step

... (Small text describing the product and its benefits.)

หนังสือพิมพ์ 'ชีวิตงาน' ฉบับที่อาราธนาท่านเจ้าคุณฯ ขึ้นปก

บทสัมภาษณ์
ชีวิตงานและงานหนังสือ

ท่านเจ้าคุณฯ รับการถวายรางวัล 'การศึกษาเพื่อสันติภาพ' จากองค์การ
ยูเนสโก ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส พุทธศักราช ๒๕๓๗

อาร์มภบท

ข้าพเจ้าเป็นคนชอบอ่านหนังสือมาตั้งแต่สามารถอ่านหนังสือออก และเพราะความชอบอ่านหนังสือนี้เอง ที่ทำให้ข้าพเจ้าได้รู้จักผลงานของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) มาตั้งแต่เรียนมัธยมปลาย ครั้งนั้นท่านดำรงสมณศักดิ์ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี ได้เขียนบทความขนาดยาว (มาก) ชื่อ **พุทธธรรม** ตีพิมพ์ในหนังสือที่จัดพิมพ์โดยสมาคมสังคมศาสตร์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ครบรอบ ๘๐ พรรษา ของ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เรียกกันในหมู่นักอ่านว่า หนังสือชุด 'วรรณไวทยากร' มี ๒ เล่ม/ชุด เป็นรวมบทความทางวิชาการของนักวิชาการชั้นนำระดับแนวหน้าร่วมสมัยของประเทศ ในขณะนั้นหลายๆ ท่าน เช่น อาจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก ดร.เจตนา นาควัชระ ดร.พิทยา สายหู ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ฯลฯ

แม้ว่าครั้งนั้นข้าพเจ้ายังเด็กนัก แต่ก็จำได้ว่ารู้สึกประทับใจเนื้อหาของบทความของพระศรีวิสุทธิโมลีมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้ภาษาที่งดงาม เป็นระเบียบ อ่านราบรื่น และที่สำคัญคือ เป็นบทความธรรมะที่มีความทันสมัย พูดถึงพุทธธรรมในลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มีการยึดเยียด หรือโน้มหน้าว่าจะต้องเชื่อตามที่ผู้เขียนนำ

เสนอ เต็มไปด้วยความสุภาพในขณะที่เดียวกันก็มีพลังอย่างเหลือเฟือ ที่สามารถจะ
ทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่า พุทธศาสนานั้นแท้จริงแล้ว มีความน่าสนใจมาก ควรแก่การศึกษา
ค้นคว้า และนำมาปฏิบัติให้ กิดผล เมื่ออ่านบท๓๓๓เรื่องนี้เข้าไปซ้ำมาสองสามเที่ยว
แล้วก็ตั้งใจว่าต่อจากนี้ไป จะติดตามอ่านผลงานของพระศรีวิสุทธิโมลี ไม่ว่าจะมียอก
มากี่เล่มก็ตาม

หลายปีต่อมา ข้าพเจ้าบังเอิญไปเห็นหนังสือ 'พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวล
ธรรม' ในห้องสมุดแห่งหนึ่ง จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกรมการศาสนา ข้าพเจ้าอยากได้
หนังสือเล่มนี้ ถึงกับฝากรุ่นพี่คนหนึ่งที่เขาก็สนใจหนังสือเล่มนี้เหมือนกัน ไปขอที่กรม
การศาสนาโดยตรง ก็ได้หนังสือมา ๑ เล่ม ข้าพเจ้านำมาห่อปกอย่างดี และอ่านมันทุก
วันจนจบ อ่านแล้วอ่านอีก ซ้ำซากไม่รู้จักเบื่อหน่าย หนังสือเล่มนี้จะถูกวางไว้บนหัว
เตียงของข้าพเจ้า และไม่ว่าจะเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ใด หนังสือเล่มนี้ก็จะร่วม
ทางไปด้วยทุกครั้ง อ่านครั้งใดก็รู้สึกว่ หนังสือเล่มนี้ช่างมีค่ามากและมีประโยชน์แท้ๆ

สำหรับข้าพเจ้าผู้ซึ่งยังเป็นวัยรุ่นในขณะนั้น หนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับ
ประมวลธรรม เปรียบเสมือนกุญแจที่ไขไปสู่โลกของพระพุทธานุศาสน์ ทำให้อ่าน
หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาได้เข้าใจมากขึ้น (แต่ก่อนไม่ค่อยเข้าใจ เพราะติดขัดที่คำ
ศัพท์ต่างๆ ส่วนมากเป็นภาษาบาลีที่ไม่คุ้นเคย) และช่วยมองเห็นคร่าวๆ ว่า หลักธรรม
คำสอน ต่างๆ ในพระพุทธานุศาสน์มีอะไรบ้าง หลักธรรมต่างๆ เหล่านี้ ในภาษาอังกฤษ
เรียกคํ่า ธรรม เมื่อไปอ่านหนังสือพุทธศาสนาเล่มหนึ่งเล่มใด แล้วบังเอิญเจอศัพท์ที่ไม่
เข้าใจก็มาเปิดค้นดูในหนังสือเล่มนี้ ส่วนใหญ่ก็จะพบ ทำให้เกิดความเข้าใจในการอ่าน

มากยิ่งขึ้น

จากเหตุที่เป็นคนชอบอ่านหนังสือ ผลที่ตามมาก็คือ ข้าพเจ้าเลือกที่จะมีอาชีพทำหนังสือ แม้ว่าจะรู้ว่าเป็นอาชีพที่จะไม่สร้างความร่ำรวย เหมือนการเป็นนักธุรกิจหรือการทำมาค้าขายอย่างอื่น ข้าพเจ้าก็ไม่เคยสนใจจะทำงานอย่างอื่นเลย เลือกที่จะทำงานเป็นกองบรรณาธิการของหนังสือรายสัปดาห์เล่มหนึ่ง ดูแลด้านศิลปวัฒนธรรม ข้าพเจ้าเสนอว่าควรจะมีคอลัมน์เกี่ยวกับศาสนาบ้าง ทางกองบรรณาธิการไม่ขัดข้อง แต่ข้าพเจ้าต้องเป็นผู้รับผิดชอบคอลัมน์นี้ ด้วยการหาบทความมาตีพิมพ์ลงในหน้าหนังสือ

ข้าพเจ้าระลึกถึงพระศรีวิสุทธิโมลี ขณะนั้นได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ใหม่ที่ พระราชวรมณี จึงไปพบท่านที่วัดพระพิเรนทร์ โดยชวนเพื่อนร่วมงานชายรุ่นพี่คนหนึ่งคือ คุณมณู จรรยารงค์ (บุตรชายของมณัส จรรยารงค์ นักเขียนเรื่องสั้นผู้ยิ่งใหญ่) ไปด้วย ข้าพเจ้าขอสารภาพว่า ไม่เคยคุยกับพระมาก่อนเลยแม้สักครั้งเดียว ด้วยมีความเชื่อว่า พระอยู่คนละโลกกับเรา พูดกันคงไม่รู้เรื่อง อีกทั้งใช้ภาษาพูดกับพระไม่เป็น เกรงว่าจะพูดผิดๆ เป็นการปล่อยไก่ไปทั้งเล่า ให้อัปอายชายหน้า

เมื่อได้พบกับพระราชวรมณีครั้งแรก ข้าพเจ้ารู้สึกประทับใจวิถีชีวิตของพระ และรู้สึกดีกับการเข้าวัด แม้ว่าจะเป็นวัดเล็กๆ ใจกลางมหานครกรุงเทพฯ ที่บรรยากาศข้างนอกมีแต่เสียงอึกที่กวนวายของการจราจร สถานที่ตั้งของวัดเองก็อยู่ติดกับศูนย์กลางการค้าขายอะไหล่รถยนต์ ไม่ไกลจากคลองถมเท่าใดนัก

ครั้งแรกที่ได้พบพระราชวรมณี ข้าพเจ้ารับรู้ได้ทันทีว่า ท่านเป็นพระภิกษุที่มีปฏิปทาจริยาวัตรตรงดงาม เรียบร้อย มีความอ่อนโยนเป็นกันเอง พูดด้วยวาจาอันไพเราะให้

เกียรติกับอาคันตุกะผู้มาเยือนเสมอเหมือนกันหมด ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ใครไกรบาทนมัสการ ไปเข้าพบท่าน ยากดีมีจนท่านจะเรียกเขาเหล่านั้นด้วยคำว่า 'คุณ' หน้าชื่อทุกครั้ง (อ่านจริยวัตรในลักษณะนี้ของท่านเจ้าคุณได้ใน 'วิถีแห่งปราชญ์')

ข้าพเจ้ากราบเรียนท่านถึงจุดประสงค์ที่จะมาขอให้ท่านเขียนบทความให้กับหนังสือพิมพ์ของเรา ความรู้สึกวิตกว่าจะพูดกับพระไม่รู้เรื่องที่มีมาแต่เดิม ได้หายไปหมดสิ้น จากบุคลิกและอัธยาศัยอันงามของท่านเอง ท่านบอกว่า หน้าหนังสือพิมพ์มักจะมีเนื้อที่จำกัด ท่านเขียนอะไรน้อยๆ ไม่ค่อยเป็น เอาอย่างนี้ดีกว่า ถ้าต้องการให้ท่านพูดสิ่งใดให้มาถามเป็นข้อๆ ไป แล้วท่านจะตอบให้เพื่อจะนำไปตีพิมพ์ ข้าพเจ้าตกลงตามที่ท่านเสนอ ข้าพเจ้านัดสัมภาษณ์ และได้ทำบทความเกี่ยวกับธรรมะลงในหนังสือพิมพ์สมดังความตั้งใจ

ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ท่านกลับมาจากไปสอนที่อเมริกา และกำลังเขียนขยายความหนังสือ **พุทธธรรม** ซึ่งเป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่ข้าพเจ้าชอบ จากการไปติดต่อธุระเรื่องบทความนี้เองทำให้ข้าพเจ้าสังเกตเห็นว่า ท่านเจ้าคุณฯ เป็นพระภิกษุที่สมณะมาก อยู่อย่างเรียบง่ายในกุฏิที่สุตแสนจะสะอาดสะอ้าน พื้นกุฏิเป็นไม้กระดานแผ่นโตๆ ภูจนมันปลาบ ปรากฏจากฝุ่นละออง เฟอร์นิเจอร์อย่างเดียวที่มีคือตู้ไม้ขนาดยาวบรรจุด้วยหนังสือเรียงกันอย่างเป็นระเบียบเต็มตู้ โยมอุปัฏฐากก็ยังไม่ีมากนัก ข้าพเจ้าเลยอาสาจะมาช่วยทำงานหนังสือ เพื่อให้หนังสือของท่านออกมาดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะหนังสือธรรมะในยุคนี้มักจะมีรูปแบบที่เรียบจนอยากจะเรียกว่าเซย ถ้าปรับปรุงสักหน่อยอาจจะมีคนอยากอ่านมากขึ้น

เนื่องจากท่านเจ้าคุณฯ เริ่มจะเป็นที่รู้จักกันกว้างออกไป จึงมีนักวิชาการ นักศึกษาทางด้านปรัชญาศาสนาจำนวนมากไปมาหาสู่ท่านที่กุฏิเสมอๆ ทั้งคนไทยและ ชาวต่างประเทศ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ บางคนไปอยู่นานๆ หลายชั่วโมง ๕-๖ ชั่วโมงก็มี บ่อยๆ มาปรึกษาปัญหาในทางวิชาการ มาถามปัญหาธรรมะ มาสนทนาธรรม ท่านเจ้าคุณฯ จะไม่เคยปฏิเสธผู้คนเหล่านั้น ต้อนรับขับสู้ด้วยอัธยาศัยอันงาม แม้ว่าบางครั้งจะมีงานด่วนรออยู่ หรือเป็นช่วงที่กำลังอาหารประทศทุกขเวทนาทางกาย ท่านจะไม่แสดงให้ผู้มาเยือนรู้ว่าท่านมีธุระ หรืออาพาธ นี่เองเป็นเหตุที่ข้าพเจ้ารู้สึกหงุดหงิดมาก หวั่นวิตกว่า ถ้าปล่อยไปอย่างนี้นานๆ สุขภาพของท่านจะต้องทรุดโทรมลงไปทุกทีๆ และหากท่านเป็นอะไรไป จะเป็นการสูญเสียครั้งใหญ่ที่ไม่มีอะไรจะมาทดแทนได้

นับเป็นโชคดีที่บ้านของข้าพเจ้าอยู่ห่างจากวัดพระพิเรนทร์ประมาณกิโลเมตรเดียว เดินทางด้วยรถยนต์ใช้เวลาประมาณ ๕ นาที ถ้าเดินก็ประมาณ ๑๕-๒๐ นาที ข้าพเจ้าจึงแวะไปที่วัดแทบจะทุกวัน บางทีแค่ไปแวะดูว่า มีคณะบุคคลใดมาหาท่านในวันนั้น หากมีรายการน่าสนใจและเขาไม่รังเกียจคนนอก ข้าพเจ้าก็จะอยู่ฟังการบรรยายด้วย ข้าพเจ้าได้พบผู้คนมากหน้าหลายตา ได้เพื่อนใหม่่มากก็มาก แต่อะไรก็ไม่เท่า ได้ฟังคำบรรยายของท่านเจ้าคุณฯ ซึ่งเป็นความรู้อันลึกซึ้ง เปิดโลกทัศน์ใหม่ๆ ที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

นานๆ ครั้ง ท่านจะรับนิมนต์ไปแสดงปาฐกถานอกสถานที่ ตามสถาบัน องค์กร มหาวิทยาลัยต่างๆ ถ้าข้าพเจ้าไม่ติดธุระอะไรสำคัญมาก ก็จะต้องติดตามไปขอเข้าฟังด้วยเสมอ เพราะถือว่าเป็นโอกาสทองที่เราจะได้ฟังในสิ่งที่ลึกซึ้ง ทั้งกว้างและลึก

พิเศษอย่างหาฟังที่ใดไม่ได้ เป็นเรื่องที่ไม่ควรพลาด

ข้าพเจ้าจำได้ดีว่า แทบทุกครั้งที่นั่งอยู่ในสถานที่บรรยาย ไม่มีใครรู้ว่าข้าพเจ้าเป็นศิษย์หรือรู้จักกับท่านเจ้าคุณฯ ผู้คนเหล่านั้นมักจะพากันกล่าวสรรเสริญท่านอย่างมาก มากจริงๆ ที่น่าสนใจคือบางคนเป็นชาวต่างประเทศ ซึ่งก็คงจะฟังภาษาไทยเข้าใจก็มีอาการเช่นเดียวกัน พวกเขาพร้อมใจกันใช้คำว่า ‘ยอดเยี่ยม’ กับปาฐกถาของท่าน

เมื่อข้าพเจ้าไปที่วัดบ่อยๆ ในที่สุด ก็ได้มีโอกาสช่วยงานหนังสือของท่านเจ้าคุณฯ ตั้งแต่งานลอกเทปปาฐกถาบางเรื่อง เก็บศัพท์ทำดัชนี พิมพ์ต้นฉบับ ตรวจปฏิรูป ตรวจคนเดี่ยวไม่พอ ยังชักชวนเพื่อนที่เต็มใจจะช่วยมาช่วยตรวจอีก จัดหาคนออกแบบปกประสานงานกับโรงพิมพ์ ช่วยผ่อนเบาภาระให้ท่านและช่วยทำให้หนังสือธรรมะมีรูปแบบที่สวยงามขึ้น เรื่องเหล่านี้ไม่ได้ยากสำหรับข้าพเจ้า เพราะมีอาชีพอยู่ในสายงานทางนี้อยู่แล้ว

ข้าพเจ้าไปที่วัดพระพิเรนทร์อยู่หลายปี จนกระทั่งท่านย้ายออกไปเนื่องจากสุขภาพที่เสื่อมโทรมลงมาก จำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟู วัดพระพิเรนทร์ เป็นวัดอยู่ใจกลางเมือง อากาศไม่ดี และข้างหลังกุฏิท่าน เป็นร้านทำทอง กลิ่นน้ำประสานทอง ไชยมาในตอนบ่ายทุกวัน ท่านเจ้าคุณฯ ได้กลิ่นแล้วก็จะนั่งหอบ พุดไม่ออก เวลาจะสนทนากับใครก็ต้องออกแรงมาก สภาพการณ์เช่นนี้ เป็นเหตุให้ท่านมีความจำเป็นต้องย้ายไปอยู่ที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ อันจะเป็นหนทางหนึ่งซึ่งจะช่วยยืดอายุท่านให้ยืนยาวออกไปได้

จากประสบการณ์ไปวัดพระพิเรนทร์เกือบทุกวันเป็นเวลาหลายปีนี้เอง ทำให้

ข้าพเจ้าพบเห็นเรื่องราวที่ดงามและน่าประทับใจที่สุดสำหรับข้าพเจ้า นั่นก็คือปฏิบัติ
จริยวัตรของท่านเจ้าคุณฯ ปฏิบัติอันเป็นแบบอย่างของผู้ที่ขัดเกลาตนเอง ผู้ฝึกฝน
ตนเอง ผู้ที่เป็นนักปราชญ์อย่างแท้จริง และสิ่งที่พบเห็นต่างๆ ดังกล่าว ก็คือที่มาของ
หนังสือ 'วิถีแห่งปราชญ์' ที่ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้น* และจัดพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน เสริม
ไปกับหนังสือเล่มอื่นๆ ในงานฌาปนกิจศพ นายสำราญ อารยางกูร โยมบิดาของท่าน

หลังจากที่ท่านเจ้าคุณฯ ย้ายออกไปจากวัดพระพิเรนทร์แล้ว ท่านได้ไปจำพรรษา
ณ สถานที่ต่างๆ หลายแห่ง จนกระทั่งมาลงเอยที่ 'วัดญาณเวศกวัน' จังหวัดนครปฐม
ข้าพเจ้าก็ห่างไปจากท่านทุกที อีกทั้งท่านก็มีชื่อเสียงมากขึ้น มีสมณศักดิ์สูงขึ้นตาม
ลำดับจาก พระราชาภุมณี เป็นพระเทพเวที และ พระธรรมปิฎก ในปัจจุบัน อีกอย่าง
หนึ่ง สุขภาพของท่านยังคงอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า กระเสาะกระแสะเรื่อยมา ต้องเข้ารับ
การรักษาในโรงพยาบาลเป็นระยะ ทำให้การพบปะพูดคุยกับญาติโยมน้อยลงไปด้วย ไม่
เหมือนครั้งอยู่วัดพระพิเรนทร์ ที่ไปเมื่อใดก็ได้พบเมื่อนั้น มาบัดนี้ นานๆ ครั้งเท่านั้น
จึงจะมีโอกาสได้กราบท่าน

แต่ไม่ว่าครั้งใดที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสกราบท่าน ข้าพเจ้ารู้สึกเสมอว่า ท่านเหมือน
เดิม เหมือนเมื่อครั้งแรกรู้จัก เคยงามอย่างไร ถึงงามอย่างนั้น เคยเมตตาอย่างไร ก็
เมตตาอยู่อย่างนั้น เหมือนไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ ข้าพเจ้ารู้สึกดีที่ทัน จนวนบางครั้ง
น้ำตาคลอ

ครั้งแรกเขียนไว้ ๓๓ เรื่อง พิมพ์ครั้งที่ ๒ เพิ่มอีก ๑๔ เรื่อง เป็น ๔๗ เรื่อง และเพิ่มอีก ๗ เรื่อง
เป็น ๕๔ เรื่อง ในการพิมพ์ครั้งนี้

ช่วงระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๔-พ.ศ. ๒๕๔๕ ข้าพเจ้ารับตำแหน่งบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ 'ชีวิตงาน' เป็นหนังสือพิมพ์ขนาดแทบลอยด์ ช่วงแรกจะแทรกอยู่ในหนังสือพิมพ์ 'บางกอกโพสต์' ต่อมาแยกออกมาจำหน่ายต่างหาก เมื่อสิ้นปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ข้าพเจ้าได้ติดต่อขอสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณฯ ขึ้นปก เพื่อเป็นสิริมงคลสำหรับคนอ่านในวันปีใหม่ โดยให้ท่านเล่าถึงชีวิตงานของท่าน ตามแนวของหนังสือ ท่านก็เมตตาข้าพเจ้าเหมือนเช่นเคย ให้สัมภาษณ์อย่างเป็นกันเอง แต่เนื่องจากหน้ากระดาษมีจำกัด จึงตีพิมพ์เรื่องได้เพียงสั้นๆ ไม่ครอบคลุมชีวิตงานทั้งหมดของท่าน ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่าช่างยิ่งใหญ่เหลือเกิน

สำหรับมนุษย์คนหนึ่ง ผู้ซึ่งมีสุขภาพย่าแม่ อ่อนแอ ซีโรค เคยป่วยหนักชนิดว่าแทบสิ้นชีวิตมาแล้ว และป่วยต่อเนื่องกันเรื่อยมาตลอดทั้งชีวิต แต่ท่านก็ได้เอาชนะภาวะโรครุมเร้า เพียรพยายามสร้างสรรค์ผลงานอันมีคุณค่าประดุจดั่งเพชรน้ำหนึ่งออกมาชิ้นแล้วชิ้นเล่า ให้เป็นของขวัญแก่มวลมนุษยชาติ ที่กล่าวเช่นนี้มีได้เกินความเป็นจริง เพราะงานของท่านไม่ได้เป็นที่น่าชื่นชมยกย่องเฉพาะให้คนไทย หรือแค่เพียงพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่คืออนุสาวรีย์แห่งความยิ่งใหญ่ของความเพียรพยายาม และภูมิปัญญาของมนุษย์ เป็นเรื่องสากลที่บุคคลทั่วไปจักรับรู้ได้ แม้เพียงได้ฟังปาฐกถาหรืออ่านผลงานหนังสือของท่านไม่ก็เล่ม

ข้าพเจ้าตั้งใจว่าสักวันจะนำต้นฉบับในชีวิตงานมาทำใหม่ สัมภาษณ์เพิ่มเติมเพื่อให้เนื้อหาสมบูรณ์ แล้วจัดพิมพ์เป็นเล่มเฉพาะเกี่ยวกับชีวิตงานของพระธรรมปิฎก น่าจะเป็นหนังสือที่ดีมีประโยชน์มากเล่มหนึ่ง เหนือสิ่งอื่นใด จักเป็นผลงานที่ข้าพเจ้าภาค

ภูมิใจยิ่งนักที่ได้ทำขึ้น เพื่อประกาศกิตติคุณครูบาอาจารย์ ด้วยข้อเท็จจริง ด้วยผลงานของท่านเอง ไม่ใช่เป็นการยัดเยียดให้เชื่อ หรือโน้มน้าวให้เห็น เป็นการนำเสนอข้อมูลล้วนๆ ประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน อันเป็นหลักการที่ข้าพเจ้าเรียนรู้มาจากท่าน

เพื่อเสริมภาพชีวิตงานของท่านเจ้าคุณฯ ให้คมชัดยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าจึงได้นำเรื่อง 'วิถีแห่งปราชญ์' มาตีพิมพ์ไว้ด้วยพร้อมกัน พร้อมทั้งประวัติย่อ และบัญชีผลงานหนังสือของท่านซึ่งมีจำนวนมากกว่าสามร้อยเรื่องในปีปัจจุบัน (ย่อมจะมีเพิ่มมากขึ้นอีกอย่างแน่นอนในอนาคตข้างหน้า) และขอเรียกหนังสือเล่มนี้ว่า 'วิถีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)'

อนึ่ง ระหว่างที่ทำต้นฉบับหนังสือเล่มนี้ บังเอิญได้ไปเห็นบทสัมภาษณ์อาจารย์บริษัท อีแวนส์ ผู้แปลหนังสือ พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ในหนังสือ 'สาวิกา' ฉบับพิเศษ 'มงคลวาร ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก' ข้าพเจ้าอ่านโดยตลอดอีกครั้งหนึ่งแล้ว เห็นว่าเป็นบทสัมภาษณ์ที่จะช่วยให้เห็นภาพความเป็นปราชญ์ของท่านเจ้าคุณฯ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นไปอีก จึงได้ถือวิสาสะนำมาตีพิมพ์ไว้ด้วย ณ โอกาสนี้ ต่อจากบทสัมภาษณ์ของท่านเจ้าคุณฯ โดยไม่ได้ขออนุญาตกับอาจารย์บริษัทโดยตรง เนื่องจากปัจจุบันอาจารย์อยู่ไกลถึงประเทศออสเตรเลีย และข้าพเจ้าก็ไม่มีที่อยู่หรือสถานที่ที่จะติดต่อกับอาจารย์ได้ในขณะนี้ ซึ่งถ้าจะติดตามกันจริงๆ ก็คงพอหาได้ แต่ก็เสีย เวลาอีกมาก ทำให้การออกหนังสือล่าช้าไปอีก อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าคิดว่าไม่นานจะมีปัญหาอะไร ด้วยข้าพเจ้ากับอาจารย์บริษัทก็มีความเคารพนับถือกันมาตั้งแต่สมัยอาจารย์อยู่ในสมณเพศ และแม้อาจารย์จะลาสิกขาแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ไปมาหาสู่กับอาจารย์อยู่บ้างเป็นครั้งคราว อีกทั้งบทสัมภาษณ์นี้ก็เป็นเรื่องดี เรื่องงาม เป็นข้อมูลที่มีประโยชน์

สมควรแก่การเล่าสู่กันฟังอย่างแท้จริง

โอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอบูชาครู ด้วยการประกาศว่า ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้ที่มีพระคุณต่อข้าพเจ้าอย่างสูงสุด เปรียบประดุจดั่งบุพการี ผู้ให้ชีวิตและลมหายใจเพื่อมาสู่โลกนี้ แต่ท่านเป็นผู้ให้สติปัญญา ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง นับตั้งแต่วันแรกที่ข้าพเจ้าอ่านหนังสือพุทธธรรม จนกระทั่งบัดนี้ เวลาก็ล่วงเลยมามากกว่าครึ่งหนึ่งของชีวิต ข้าพเจ้าได้เรียนรู้อะไรจากท่านมากมายจนมิอาจพรรณนาได้หมดสิ้น ทั้งจากผลงานหนังสือ และปฏิบัติทางจริยวัตรของท่านที่ข้าพเจ้าได้ประสบพบเห็น ล้วนมีประโยชน์ มีคุณค่า เป็นบาทฐานในการสร้างชีวิตของข้าพเจ้าให้มีความแข็งแรง แข็งแกร่งไม่หวั่นไหวกับโลกธรรม มีความสุข มีความสงบ ทั้งกาย และใจ มีกำลังใจในการสร้างสรรค์ผลงานดีๆ ออกสู่สังคม ตามแนวทางที่ตนเองถนัด

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าอยากจะบอกว่า ข้าพเจ้ามีความเชื่อ มีความศรัทธาในศักยภาพของมนุษย์ มนุษย์เราพัฒนาได้ หากมีความตั้งใจจริง และหวังว่าหนังสือเล่มนี้ คงมีส่วนเล็กๆ ในการส่งเสริมกำลังใจในการพัฒนาชีวิตให้ไปสู่จุดที่ดีกว่า และดียิ่งๆ ขึ้นไป สมดังคติชีวิตของท่านเจ้าคุณฯ ที่ว่า บัณฑิตย่อมฝึกตน และไม่ทำอะไรก็ตาม ต้องพยายามทำให้สำเร็จ และทำให้ดีที่สุด.

พนิตา อัจฉนทรเพ็ญ

๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

ตอนที่ ๑

บทสัมภาษณ์จาก 'ชีวิตงาน'

ท่านเจ้าคุณฯ แสดงปาฐกถาในพิธีรับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ
(UNESCO Prize for Peace Education) ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ขอทราบมโนสำนึกเรียนถามท่านว่า ท่านคิดว่าท่านเริ่มทำงานครั้งแรกเมื่อใด

ทำงานก็ทำมาเรื่อย เพราะในแง่หนึ่งชีวิตก็คืองาน หรือในแง่หนึ่งงานก็คือการศึกษา และในที่สุด ที่แท้แล้วชีวิตก็คือก ศึกษานั่นเอง ในความหมายหนึ่ง เมื่อเรามีชีวิตอยู่ เราก็คงทำอะไรๆ ไปที่นี้กว่าดีหรือจะเป็นประโยชน์ นั่นก็คือทำงาน อีกความหมายหนึ่ง การทำอะไรๆ นั่นก็คือการที่เราได้เรียนรู้ และได้ฝึกตัวเอง และจากงานนี้แหละเราก็พัฒนาขึ้นมา มันก็กลมกลืนกันเป็นเนื้อหาของชีวิต ฉะนั้น จะว่าทำงานมาตั้งแต่เมื่อไร ก็พูดยาก

ตอนเด็ก เราทำอะไร ผู้ใหญ่ก็อาจจะคิดว่าเราเล่น แต่ถ้าไม่ไปติดในคำพูดว่าเล่น มันก็เป็นงานนั่นแหละ อย่างเมื่อตอนอยู่ชั้นประถม ชอบทดลองต่างๆ กับถ่านไฟฉาย พออายุสัก ๑๐-๑๑ ขวบ เรียนอยู่ ม.๑-ม.๒ เริ่มเรียนเรื่องไฟฟ้าบ้างนิดหน่อย เห็นโยมโซลันตะเกียงลานแล้วเฟื่องที่ทอดหลายทอดทำให้ใบพัดหมุนได้หลายชั่วโมงตะเกียงสว่างอยู่นาน ก็คิดว่าถ้าเราทำไดนาโมโดยใช้วิธีอย่างนี้ ก็จะไม่ต้องใช้ถ่านไฟฉาย ก็ไปเอาตะเกียงลานเก่าๆ ที่โยมเล็กใช้แล้วมารื้อดู ใช้ได้บ้างไม่ได้บ้าง ต่อมาก็เอากระป๋องนมขั้วมาตัดเป็นแฉกๆ เท่าๆ กัน เอามาซ้อนกันหลายๆ ชั้น ดัดให้โค้งครอบหัวส่วนเหนือใบพัด हालวดทองแดงอาบน้ำยามาพันตามวิธีที่ได้เรียน แล้วดัดแปลงเอาแม่เหล็กใส่แทนใบพัด ต่อสายเข้ากับหลอดไฟฉาย พอโซลันแล้วหลอดไฟก็สว่างได้ครู่หนึ่ง แต่ทอดเฟื่องมากไม่ได้ กำลังที่จะหมุนไม่พอ ก็หาทางต่อไป ที่ทำอย่างนี้ก็ไม่ได้นึกว่าเล่น เราทำจริงๆ จังๆ เพราะอยากจะได้รู้ว่ามันทำงานอย่างไร จะไป ผลอย่างที่ได้คิดใหม่

ตอนบวชแล้ว พอไปอยู่ภูมิจึงมีพัดลมพัดาน พัดลมก็หมุนแรงดี แต่บางโอกาสที่แรงดีนั้นก็กลายเป็นแรงเกินไป แม้จะปรับความเร็วได้ถึง ๓-๔ ระดับ แต่อย่างเบาที่สุดก็ยังมีแรงและยังมีเสียง ก็เลยหาชิ้นเหล็กมัดข้าวต้ม คือ armature มา พันขดลวดเสริมต่อเข้าไป ให้ปรับได้อีกหลายระดับ จนตรงกับความต้องการใช้งานได้ทุกขนาด อย่างนี้ผู้ใหญ่อาจคิดว่าเล่น แต่แน่นอน เราไม่ได้เล่น

เมื่อบวชแล้ว งานที่ทำเป็นอย่างไรรู้ ก็มีงาน ๒ แบบ คืองานที่เป็นบทบาทตรงกับสถานะ เช่น เป็นพระเป็นเณรต้องเรียนหนังสือ เรียนธรรมะ เรียนบาลี จะเรียกว่าเป็นงานก็ได้ เพราะการศึกษาก็คืองานของพระ อีกอย่างหนึ่งคือใจเราชอบ เช่น เรื่องไฟฟ้า เรื่องเครื่องกลต่างๆ เช่น มอเตอร์ ก็หาเวลาประดิษฐ์ทำไปโดยที่ใจเราชอบเอง บางท่านจะเรียกว่าเล่นก็ได้ แต่ก็อย่างที่ว่าแล้ว ตัวเราไม่ได้คิดว่าเล่น แต่ทำจริงๆ จะเรียกว่างานก็น่าจะได้

คนแต่ละคนอาจมองความหมายของงานไม่เหมือนกัน บางคนคิดว่างานต้องเป็นอาชีพที่จะได้เงินได้ทอง บางคนมองว่างานคือภาระหนัก ต้องเหน็ดเหนื่อย ถ้ามองอย่างนั้นก็น่าเบื่อ หน่าย แต่การที่คนเราทำอะไรสักอย่างไม่ว่าคนอื่นจะเรียกว่าอย่างไรเราก็ทำของเราไป ทำเพราะอยากให้เกิดผลที่เราคิดว่าดี เมื่ออยากให้เกิดผลอย่างหนึ่งที่ต้องการนั้นเกิดขึ้น เราก็ลงมือทำ จะเรียกอย่างไรก็แล้วแต่ แต่มันก็คือชีวิตนั้นแหละ ชีวิตที่เคลื่อนไหวเป็นอยู่ คือเป็นไปโดยธรรมชาติที่เราพอใจ เห็นว่าสิ่งนี้ดี ต้องการเห็นผลที่คิดว่าดี ก็อยากทำ แล้วก็เพียรพยายามหาความรู้ว่าจะต้องทำอะไร เพื่อจะทำให้สำเร็จ เช่น หาหนังสือมาอ่านมาค้นไป แต่ถ้ามองว่างานเป็นเรื่องลำบาก ทำแล้ว

เหน็ดเหนื่อย อันที่เราทำก็ไม่ไฉน เพราะที่เราทำเราไม่รู้สึกว่าเหนื่อย หรือเราก็พอใจที่เหนื่อย เราได้ทำเราจึงเป็นสุข ถ้าไม่ได้ทำนั้นสิ่งจึงจะไม่ได้ความสุข ถ้ามองงานในความหมายอย่างนี้ มันก็เป็นเนื้อตัวของชีวิต ก็มีมาเรื่อยๆ อย่างนี้ เมื่อใครมาถาม ก็ไม่รู้จะตอบว่าเริ่มทำงานเมื่อไร

ยิ่งถ้าบอกว่างานเป็นการที่จะได้เงินทองตอบแทน ก็เลยกลายเป็นว่าเราเป็นคนที่ไม่ทำงาน เพราะงานของพระเป็นการหาเงินหรือเป็นการหาเลี้ยงชีพไม่ได้ตั้งแต่โดยหลักการอยู่แล้ว มีแต่เมื่อยังเป็นเด็กเล็กๆ ตอนเรียน ม.๑-ม.๒ นั้นแหละ (เทียบสมัยนี้ก็ชั้น ป.๕-ป.๖ เพราะสมัยนั้น ประถมศึกษามีแค่ ป. ๔) คราวหนึ่งตอนปิดภาคเรียนกลับมาอยู่บ้าน โยมแม่คงเห็นว่าลูกปิดเรียนอยู่ว่างๆ จะให้ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และเป็นการหัดให้รู้จักค้าขายด้วย ก็เลยทำข้าวแกงให้นั่งขายแก่คนในโรงสีข้าวที่โยมพ่อเป็นผู้จัดการอยู่ กำหนดให้ว่าตัดข้าวตักแกงให้เขาเท่านั้น คิดเงินเท่านั้น แต่เวลาขายจริงตักข้าวแกงไปเขาจ่ายเงินแล้ว คอยจะเห็นว่าน้อยไป กลัวเขาจะกินไม่อิ่ม ใครขอก็เติมให้ ปรากฏว่าขายดี ข้าวแกงหมด เสร็จแล้วโยมแม่นับเงิน ขาดทุนยับเยิน เป็นพ่อค้าได้แค่วันสองวัน โยมแม่ต้องให้หยุด เลิกขาย ทำงานขายไม่ได้ ต้องทำงานประเภทให้ฟรี ถึงจะไม่ได้เงินก็ไม่พินเป็นงาน

ในฐานะที่เป็นพระภิกษุ งานของพระคืออะไร

งานของพระก็คืองานที่เป็นหน้าที่ของชีวิต ที่จะทำให้ชีวิตให้ดีขึ้น และทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ตัวเกี่ยวข้องกับให้ดีขึ้น โดยหลักใหญ่ก็คือ ๑ ชีวิตตัวเอง ๒ ชีวิตผู้อื่น รวมถึงสิ่งทั้งหลายที่เรามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง เราสัมพันธ์กับอะไรก็พยายามทำให้มันดี จุด

สัมพันธ์เริ่มแรกก็คือชีวิตของตัวเอง ซึ่งมีหน้าที่ใกล้ชิดที่สุด คือต้องศึกษา

การศึกษาเป็นงานของพระ ทั้งโดยความ มริยมของกรรมชาติ และโดยหังกรรม วิ นัซึ่งอยู่กับความจริงนั้น ใครก็ตามบวชเข้ามา ก็มีหน้าที่ทำ ตัวเองให้ดีขึ้น ทั้งด้าน พุทธกรรมกาย วาจา ด้านจิตใจ และด้านปัญญา แล้วก็พยายามช่วยคนอื่นให้เขา ริญพัฒนาขึ้นมาในทำนองดี ยวกัน อันนี้คืองานของพระ

ตอนแรกงานการศึกษาก็มองในแง่เป็นหน้าที่ต่อตัวเอง แต่พระมีหน้าที่ที่ว่า นอกจาก ตัวเองเรียนแล้วก็ต้องเผื่อแผ่ให้คนอื่นด้วยที่ว่าเผยแพร่ธรรมก็คือช่วยคนอื่นให้เขาศึกษา หรือสั่งสอนก็คือช่วยให้คนอื่นศึกษานั้นเอง อันเดียวกัน

ฉะนั้น งานของพระก็คืองานศึกษาทั้งนั้น แต่เราไปแยกว่าถ้าไปทำให้คนอื่น เรียก ว่าสั่งสอน แต่ความจริงแล้วก็อันเดียวกัน สาระอยู่ที่ทำให้เขาพัฒนาขึ้นทางกาย วาจา ทางจิตใจ และทางปัญญา ไม่มีอะไรเหนือไปกว่านี้ แม้แต่งานที่ทำหนังสือ เช่น พิมพ์ ตีตอะไรต่างๆ ถ้าคิดไม่ไกลก็ไปตันแค่พิมพ์ดีด แค่ทำหนังสือเสร็จออกมาเป็น เล่ม ต้องมองให้ทะลุ เพราะที่จริงเป้าหมายก็คือจะให้คนได้เรียนรู้ได้ศึกษา กิจกรรมเหล่านี้ ก็เป็นส่วนประกอบ เป็นขั้นตอน หรือเป็นปัจจัยบางอย่างในกระบวนการของ งาน ซึ่งที่แท้ก็คือการศึกษา

เหมือนกับที่เราสร้างโบสถ์ สร้างศาลา สร้างกุฏิ ฯลฯ ความจริงเป้าหมายแท้ก็ไม่ รวมอยู่ที่นั่น คือเพื่อช่วยส่งเสริมชีวิตของคน ตั้งแต่ตนเอง คนในวัดด้วยกัน แล้วก็ ประชาชนที่มาวัด ให้ตั้งมยิ่งขึ้น ให้เจริญในกุศลกรรม ให้กายวาจาดี จิตใจมีคุณภาพ ปัญญา รู้คิด รู้ธรรม รู้โลก รู้ชีวิต มีความสุข ให้ชีวิตตั้งมยิ่งขึ้น สังคมตั้งมยิ่งขึ้น คุ่มครองโลก

ให้ยังคงรื่นรมย์ ซึ่งเป็นผลของการศึกษา นอกนั้นก็เป็นเรื่องของตัวประกอบปลีกย่อย กิจกรรมเล็กๆ น้อยๆ ที่เป็นส่วนมาเสริมมารวมกัน เพื่อให้กระบวนการใหญ่คือการศึกษานี้ดำเนินไปได้ แต่ถ้าคนมองไม่เป็นก็ติดอยู่แค่ชิ้นงานที่ตัวทำเฉพาะหน้าเท่านั้น มองไม่ล่วงทะลุ

ถ้าเรามองโดยเป็นระบบสัมพันธ์อย่างนี้ ก็จะทำให้จิตใจสบายดีขึ้น ไม่อย่างนั้นก็ จะรู้สึกตัวเองทำอะไรก็ไม่รู้ จำเจๆ อยู่ พอมองทะลุก็เห็นว่ามันมีความสัมพันธ์โยง เป็นปัจจัยในกระบวนการที่จะให้เกิดผลดีนั้นๆ พอมองไปว่าเราทำแล้วช่วยให้คนมีชีวิตดีงาม เรามีความปรารถนาดีต่อเขา เราก็กสบายใจ

ในฐานะที่ท่านเป็นบรรพชิต ท่านเห็นว่าเป้าหมายการทำงานของพระกับ คฤหัสถ์แตกต่างกันอย่างไร

งานของคฤหัสถ์จะมีความหมายเชิงอาชีพไปด้วย แต่ของพระตามหลักแท้ๆ งาน ไม่มีความหมายเป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพ หรือหาเงินหาทอง มันก็เป็นงานตาม วัตถุประสงค์ของพระศาสนาที่โยงมาหาชีวิต หรืองานเพื่อชีวิตนี้แหละ การทำงานสอน ก็ช่วยให้เขาได้เรียนรู้ได้พัฒนาชีวิตของเขาให้มีกายวาจาใจและปัญญาดีขึ้น งานก็คือ ตรงไปตรงมาอย่างนี้

ที่ว่างงานตรงไปตรงมา ก็หมายความว่าเราจะทำให้เกิดความดีงาม หรือทำให้เกิด ผลิตที่ความต้องการอย่างหนึ่ง แล้วทำเพื่ออันนั้น ก็จบ แต่งานของคฤหัสถ์ ถ้าเราตั้งจิตไม่ ถูกต้องเขา เพราะมันจะไปอยู่ที่เงินทอง เพื่อผลตอบแทน ผลของการทำงานเกิดแล้ว แต่

ผลตอบแทนยังไม่มา ความจริงของงานจบ แต่คนไม่จบ หรือคนจะเอาแต่จบของตัว ไม่ยอมให้ผลของงานจบ

เพราะฉะนั้น เราต้องสามารถแยกแยะว่า ในการทำงานนี้ ด้านหนึ่งคือผลโดยตรงจากการทำ จะเห็นว่างานทุกอย่างมีจุดหมายเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสร้างสรรค์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น งานแพทย์ ที่เรียกเป็นอาชีพ แต่โดยตรงที่เป็นเหตุเป็นปัจจัยกันแท้ๆ ก็คือทำให้คนไข้หายโรครักษาสุขภาพแข็งแรง นี่คือความหมายที่ตรงกับผลตามกฎธรรมชาติ

อีกความหมายหนึ่งคือ งานแพทย์มีความหมายที่เป็นเหตุให้ได้เงินมาก ผลคือได้ค่าตอบแทนเยอะ ตอนนี้อะไรที่แตกต่างก็อยู่ที่ว่าคนทำงานมีปัญญาแค่ไหนและมีจิตใจเป็นอย่างไร ถ้ามองได้ตลอดครบถ้วน ก็จะมีจิตใจกว้างขวาง สามารถรักษาความมุ่งหมายที่แท้จริงของงานไว้ด้วย พร้อมกับได้ผลประโยชน์ตอบแทนอาชีพไปด้วย เป็นเรื่องของการที่จะวางท่าทีของจิตใจให้ถูกต้อง ถ้าคนมีจิตใจอกงามพัฒนา ก็ถือว่างานมีผลที่แท้ของงานโดยตรงอยู่ก่อน ซึ่งเป็นความมุ่งหมายของการทำงานนั้น อาชีพนั้นเกิดขึ้นมาเพื่อสนองความมุ่งหมายอันนั้น

อย่างไรว่าเป็นสถาปนิกทำงานออกแบบบ้าน ก็เพื่อให้คนจะได้มีบ้านอยู่ เป็นวิศวกรก็ทำงานเพื่อผลให้มีสิ่งก่อสร้างที่มั่นคงแข็งแรง มนุษย์จะได้ปลอดภัย เดินทางก็มีถนนหนทางไปได้สะดวก และเกิดการสร้างสรรค์งานใหญ่ๆ ขึ้นมาได้ สถาปนิกและวิศวกรก็มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ต่อความเจริญของสังคมและอารยธรรมมาก นี่คือผลโดยตรงของงาน

แต่พร้อมกันนั้น เมื่อเราทำงานก็มีระบบจัดตั้งของมนุษย์ซ้อนขึ้นมาว่า ด้วยการ
ทำงานนี้ นอกจากให้เกิดผลของตัวงานต่อชีวิตและสังคมแล้ว ก็เป็นเหตุให้เราได้เงิน
มีค่าตอบแทนด้วย และผลตอบแทนที่ได้มานั้นก็เพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เราไม่ต้อง
ห่วงกังวลต่อการเลี้ยงชีพ เพราะว่าคนเราต้องกินต้องอยู่ ถ้ามาทำงานนี้โดยไม่ได้
ค่าตอบแทน เราก็กังวลว่าจะต้องหาอาหารบริโภค เป็นต้น ใจจะไม่อยู่นิ่งอยู่กับงาน
ก็เลยทำงานได้ไม่เต็มที่ ระบบจัดตั้งนี้ก็เป็นความฉลาดของสังคมมนุษย์ ที่ว่าเรา
ต้องการให้ได้ผลของการทำงานเพื่อความดีงามความเจริญผาสุกของชีวิตและสังคม
อย่างมากที่สุด หรืออย่างมีประสิทธิภาพที่สุด เราก็จัดการแบ่งงานในระบบจัดตั้งนี้ขึ้นมา
ว่า คุณทำหน้าที่นี้ ให้เกิดผลของการทำงานนี้ขึ้นมา ก็คือคุณได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
และสังคมแล้ว คุณได้ทำความดีงามแล้ว ขอให้คุณอุทิศตัวตั้งใจทำให้เต็มที่เลย เราจะ
ไม่ปล่อยให้ให้คุณต้องลำบาก เราจะจัดระบบให้มีปัจจัยยังชีพมาเกื้อหนุนให้คุณอยู่สบาย
ให้คุณทำงานโดยไม่ต้องกังวลอะไรเลย

เรื่องนี้เป็นบริการในหน้าที่ของผู้บริหารประเทศจะต้องมองที่จุดหมายนี้ แล้ววาง
ระบบจัดตั้งนี้ขึ้นมา เพื่อให้คนตั้งใจทำงาน เพื่อประโยชน์ของชีวิตและสังคมโดยไม่
ต้องกังวลกับชีวิตส่วนตัว ด้วยการจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนที่ทางพระเรียกว่า 'ลัทธิปาเยะ'

ถ้าคนมีปัญญาเข้าใจอย่างประสานกลมกลืนกัน ทั้งผู้บริหารสังคมประเทศชาติ
ก็ทำด้วยความเข้าใจอย่างนี้ คนที่ทำงานก็ทำด้วยความเข้าใจมีปัญญาถึงความมุ่งหมาย
ที่แท้จริง มีจิตใจร่วมมืออย่างนี้ ผลก็ดำเนินไปได้ดี แต่ถ้ามนุษย์เกิดความแปลกแยกขึ้น
มา ก็จะมองด้านเดียว แคบๆ สั้นๆ ไม่ทะลุ ไม่ตลอดวงจร จะเอาแต่ในแง่ว่าฉันทำงาน

แพทย์ก็คือจะได้เงินมาก ได้ผลตอบแทนสูง ไม่คำนึงถึงผลโดยตรงของงาน นี่ก็แต่ว่า
ทำอย่างไรจะให้ได้เงินมากที่สุด เราได้เงินหรือยัง

เมื่อแปลกแยกแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้น ปัญหาแรกก็คือ ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของตัวเอง ที่
ไม่ตั้งใจทำงานเพื่อผลโดยตรงของงานนั้น คือเพื่อความดีงามประโยชน์สุขของชีวิต
และสังคม แต่มุ่งจะเอาเงินผลตอบแทนอย่างเดียว ก็เข้าสู่ระบบของความโลภ เริ่มด้วย
ชักจะไม่เชื่อตรงต่อหน้าที่การงาน

ในทางตรงข้าม ถ้าตรงไปตรงมา คือต้องการผลของการทำงานนั้นแท้ๆ ก็เรียกว่า
ว่ามีสันหะในงาน ฉันทะ แปลว่า อยากทำ คือเห็นว่างานนั้นมีคุณค่า มีประโยชน์ จึง
อยากทำและรักงาน ตั้งใจทำ โดยไม่จำเป็นต้องอยากได้ เช่น แพทย์ทำงานด้วยอยาก
ให้คนไข้หายโรค อยากเห็นคนไข้แข็งแรง ก็ตั้งใจทำงานเอาใจใส่รักษา

ถ้าแพทย์รักษาคนไข้โดยมุ่งแต่ว่าจะได้ค่ารักษาเท่าไร ไม่ได้เท่านี้ฉันไม่เอาด้วย
ฉันไม่รักษา ก็เรียกว่าทำด้วยโลภะ ถ้ามองความหมายของงานไม่ทะลุ ก็เอาแค่นอง
โลภะ พอโลภะมา ก็ต้องการผลทางอ้อม เพราะโลภะคืออยากได้ ที่แท้แล้วเขาอยากได้
ผลตอบแทนเท่านั้น ไม่ได้อยากทำ และไม่ได้ต้องการผลโดยตรงของงานที่ทำ เมื่อ
พวกโลกนี้อยากได้แต่ไม่อยากทำ ผลเสียก็เกิดขึ้นในงานทันที เพราะถ้าได้โดยไม่ต้อง
ทำคือดีที่สุด ถ้าทุจริตแล้วได้ ก็จะทำ

ด้วยเหตุนี้ก็จึงต้องมี 'ระบบเงื่อนไข' ขึ้นมาในสังคมมนุษย์ คือตั้งกฎเกณฑ์กติกา
หรือกฎหมายขึ้นมาเป็นเงื่อนไขข้อตกลงว่า คุณอยากได้รี เอาลี! แต่คุณจะได้ต่อเมื่อ
ทำ คุณต้องทำจึงจะได้ หมายความว่า นายคนนี้ไม่อยากทำงานแต่อยากได้เงิน เขาก็

ตั้งเงื่อนไขว่า คุณต้องทำงานนี้ก่อน คุณจึงจะได้เงินหรือผลตอบแทนนั้น คนที่ทำงานนี้ก็ทำในระบบเงื่อนไข คือทำเพราะถูกผูกมัดและจำใจว่า เพื่อได้เงินจึงต้องทำงาน เพราะถ้าไม่ทำก็ไม่ได้

จุดอ่อนของระบบเงื่อนไขก็คือ ถ้ามีทางได้โดยไม่ต้องทำเขาจะชอบ ดังนั้น คนพวกโลกนี้ก็เลยหลบเลี่ยงงาน ทำงานโดยไม่ได้เต็มใจทำ ไม่รักงาน และจิตใจก็ไม่มีความสุข เมื่อเขาคอยหาทางเลี่ยงว่า ถ้ามีโอกาสได้โดยไม่ต้องทำก็เอา จึงทำให้สังคมที่จัดตั้งระบบเงื่อนไขขึ้นมาแล้ว ต้องจัดวางระบบและกระบวนการบังคับควบคุมขึ้นมาอีก เช่นให้มีวิธีกวดขันและการลงโทษต่างๆ แต่เมื่อคนไม่ทำด้วยใจแล้ว ในที่สุดระบบการบังคับควบคุมนั้นก็ยิ่งซับซ้อนมาก และก็อาจจะเกิดคอร์รัปชันในระบบโดยคนมาสมคบกันเพื่อจะให้ได้ประโยชน์ โดยไม่ต้องทำงาน นี่ก็เห็นได้ในสภาพสังคมปัจจุบันนี้มาก

อันนี้ก็เป็นเรื่องง่ายๆ ถ้ามนุษย์ไม่แปลกแยกจากธรรมชาติก็ไม่เกิดปัญหา เวลานี้จึงต้องเน้นย้ำเรื่องนี้อยู่เสมอ ที่ยกตัวอย่างบ่อยที่สุดก็คือเรื่องคนทำสวน เราต้องเข้าใจสังคมมนุษย์ว่า คนเรานี้เป็นสัตว์พิเศษในแง่มีสติปัญญา นอกจากรู้ความมุ่งหมายที่แท้ว่าเราทำอะไรเพื่ออะไรแล้ว ยังรู้จักจัดตั้งระบบการทำงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น จึงได้บอกว่าระบบการทำงานในสังคมมนุษย์ของเรามีกฎ ๒ ชั้น คือ

กฎที่ ๑ งานทำสวนนี้มีความเป็นเหตุเป็นผลอยู่ในตัว คือมีผลโดยตรงของการทำสวน คือ การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้งอกงามเป็นผล อันนี้เรียกว่าผลตามกฎธรรมชาติ ซึ่งตรงไปตรงมา เมื่อเราทำสวนคือบำรุงดูแลมัน ต้นไม้ก็เจริญงอกงาม มนุษย์ต้องการผลอันนี้แหละ จึงมีงานทำสวน คือเราต้องการให้สถานที่สวยงามร่มรื่นงดงาม

ธรรมชาติที่รุ่มร่าม เราจึงมีการจ้างคนมาทำสวน เพราะการทำสวนเป็นเหตุ ความเจริญงอกงามเป็นผล อันนี้คือผลโดยตรงตามกฎธรรมชาติ

กฎที่ ๒ คือ เพื่อจะให้เกิดความมั่นใจว่าจะมีการปฏิบัติที่จะให้ได้ผลตามกฎธรรมชาตินั้น เราจึงวางกฎข้อนี้ขึ้นมาว่า การทำสวนเป็นเหตุ เงินเดือน ๗ พันบาทเป็นผล อันนี้ก็เป็นเหตุเป็นผลอีกชั้นหนึ่ง คือมีกฎที่สองเรียกว่ากฎมนุษย์

สรุปว่า กฎที่ ๑ คือ กฎธรรมชาติว่า การทำสวนเป็นเหตุ ต้นไม้เจริญงอกงามเป็นผล กฎที่ ๒ คือ กฎมนุษย์ว่า การทำสวนเป็นเหตุ เงินเดือน ๗ พันบาทเป็นผล

กฎมนุษย์เป็นกฎที่สมมติ แปลว่ามติรวมกัน หรือการยอมรับ หรือตกลงร่วมกัน หมายความว่า กฎมนุษย์เกิดจากการยอมรับร่วมกัน โดยที่คนมาตกลงกันว่า คุณทำสวนไปนะ ฉันจะให้เงินเดือนคุณ ๗ พันบาท พอตกลงอย่างนี้และยอมรับร่วมกันทั้งสองฝ่าย ก็สำเร็จเป็นกฎเกิดขึ้น เมื่อยอมรับแล้วก็เกิดผลจริง แต่เป็นกฎที่ขึ้นกับการยอมรับของคน จึงเรียกว่า กฎมนุษย์

กฎที่ ๒ นี้ความจริงเกิดขึ้นมาเพื่อหนุนกฎที่ ๑ คือเราต้องการผลตามกฎธรรมชาติเพื่อให้ต้นไม้เจริญงอกงาม และมนุษย์มีความฉลาดในการจัดตั้งวางระบบ ก็เลยวางกฎมนุษย์ข้อนี้ขึ้นมา เพื่อหนุนการที่จะได้ผลตามกฎธรรมชาติ ว่าทำอย่างไรจะให้คนมาทำสวนอย่างจริงจัง ในเมื่อเขาก็มีชีวิตที่ตัวเองต้องรับผิดชอบ ต้องกินต้องอยู่ มามัวทำสวนแล้วจะไปหาเสื้อผ้าอาหารที่ไหน เราก็ไม่ต้องให้เขากังวล จึงจัดบริการปัจจัย ๔ เงินทองให้อยู่ได้สบายเลย ให้เขาตั้งใจทำงานอุทิศตัวแก่การทำสวนได้เต็มที่

ถ้าคนทำสวนรู้เข้าใจความมุ่งหมายที่ตรงไปตรงมาตามกฎธรรมชาติ ว่าฉันทำสวนนี้ก็เพื่อผลที่จะให้ต้นไม้เจริญงอกงาม แล้วก็มีความมุ่งหมายมาหนุนฉันอีกด้วยว่า ฉันทำสวนได้เต็มที่ ไม่ต้องไปห่วงกังวล ก็มีเงินใช้ มีอาหารกิน มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น อย่างนี้ก็คือกฎมนุษย์มาหนุนกฎธรรมชาติ ถ้ามนุษย์รู้เข้าใจทำได้อย่างนี้ก็ไม่แปลกแยกจากกฎธรรมชาติ ก็เป็นอยู่ดี และงานของสังคมมนุษย์ก็เดิน หมายความว่ามนุษย์รู้จักกฎธรรมชาติและใช้กฎธรรมชาติให้ได้ผลแก่ชีวิตและสังคมของตนเอง จึงวางกฎมนุษย์ขึ้นมาเสริมเป็นระบบการจัดตั้งช่วยให้ทุกอย่างเป็นไปด้วยดี

แต่เมื่อไรมนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติ คนทำสวนไม่ได้คิดถึงผลตามกฎธรรมชาติที่ว่าจะให้ต้นไม้เจริญงอกงาม เขาไม่ได้ต้องการผลที่แท้จริงตามกฎธรรมชาติ เขาต้องการอย่างเดียวคืออยากได้เงินที่เป็นผลตามกฎสมมติของมนุษย์ เขาก็ทำงานเพื่อได้เงินอย่างเดียว จะเอาแต่เงิน ก็ไม่เต็มใจทำสวน ๑ ทำงานไม่ได้ผลดี ๒ จิตใจไม่มีความสุข จำใจทำไป ก็หาทางเลี่ยงไป ถ้าเจ้านายไม่มาดูก็นั่งนอนอยู่เฉยๆ พอเจ้านายมาดูทีก็ลุกขึ้นไปทำที เพราะใจไม่เอา

เมื่อคนสวนมีพฤติกรรมอย่างนี้ นายก็ตั้งคนคุม คอยตรวจดูว่าคนนี้ตั้งใจทำ หรือเปล่า กลายเป็นระบบซับซ้อน ในที่สุด ถ้าใจแปลกแยกมากจริงๆ งานก็ไม่ได้ผล เพราะมีการหลบเลี่ยงงานและการคอร์รัปชันอะไรต่างๆ ซับซ้อนขึ้นมาเยอะเยอะใน สังคมมนุษย์อย่างนี้เรียกว่า มีชีวิตจิตใจที่แปลกแยกจากความจริงของธรรมชาติ ไม่รู้ตระหนักในความมุ่งหมายและเหตุผลที่แท้จริง เข้าไม่ถึงว่าที่จริงเราทำอะไรกันขึ้นมาทำไม ผลที่แท้ที่ต้องการที่มีอยู่แล้ว เรากลับแปลกแยกเสีย แล้วจะไปเอาแต่ผลเทียม

ที่มนุษย์วางซ้อนขึ้นมา

เวลานี้ที่มีปัญหามากก็เพราะว่ามนุษย์แปลกแยก มองอะไรไม่ครบวงจร มองไม่เห็นองค์รวม แต่มองได้แค่แง่หนึ่งส่วนหนึ่ง จับเอาแค่สิ่งที่ตัวเกี่ยวข้อง มองเห็นตื้นๆ ไม่รู้ความมุ่งหมายที่แท้จริง ติดอยู่ทีกฎมนุษย์ ก็เลยไม่มีความสุขกับการเห็นผลที่จะเกิดแก่ชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นจุดหมายที่แท้จริงของการทำงาน แล้วก็เกิดความเสื่อมโทรมต่างๆ จึงเป็นเรื่องที่ว่าจะต้องเข้าไปถึงความหมายที่แท้จริงของงาน และวัตถุประสงค์ ความมุ่งหมายที่แท้ของตัวงานนั้น ว่ามันเกิดมีขึ้นมาในสังคมมนุษย์เพื่ออะไร จับอันนั้นไว้ก่อน แล้วตัวต้องมีฉันทะคือต้องการผลตามวัตถุประสงค์ที่แท้ อันนั้น ถ้าคนมีฉันทะนี้อยู่ จะทำงานอย่างไรก็มีความสุขพอสมควร แล้วก็ตั้งใจทำให้ได้ผลพร้อมทั้งมีสุขภาพจิตดีด้วย แต่ถ้าเมื่อไรแปลกแยกมาติดอยู่แค่กฎสมมติก็ยุ่งแน่ จิตใจตนเองก็สับสน เสียสุขภาพจิต มีความทุกข์ ไม่ตั้งใจทำ งานก็เสียหาย ปัญหาแก่สังคมก็มาก

ท่านเจ้าคุณฯ เห็นอย่างไรกับการสร้างงานโดยกระตุ้นโลหะ กระตุ้นให้คนมีความอยากได้โน่นได้นี้ เมื่ออยากแล้ว ก็ต้องทำงานเพื่อหาเงินสนองความอยากของตน

ก็ได้ผลระดับหนึ่ง แต่เป็นการมองไม่ตลอดสาย คือคนในระบบของเขานั้นเป็นคนทีเลือกคัดไว้แล้วว่ากระตุ้นได้ผลเพราะมีคุณสมบัติแบบหนึ่ง แต่เขาไม่ดูว่าคนอื่น บางพวกถ้าไปกระตุ้นความอยากได้มากขึ้น พวกนั้นไม่ชอบทำงานอยู่แล้ว กระตุ้นเข้าไปแทนที่จะได้งาน กลายเป็นได้อาชญากรรม การทุจริต และปัญหาต่างๆ ในสังคมมากขึ้น

สังคมไทยในระยะ ๔๐ ปีที่ผ่านมา มีปัญหาจากการกระตุ้นโลหะนี้เป็นเหตุใหญ่

เลยที่เดียว และคนที่ใช้วิธีการต้นโลภะนั้นจะต้องรู้ว่า ที่เขาทำนั้นแหละคือระบบเงื่อนไขที่ว่าเมื่อคุณอยากได้ คุณต้องทำอันนี้คุณถึงจะได้อันนั้น นี่คือระบบเงื่อนไข ต้องวางเป็นขั้นๆ แต่ทั้งหมดนี้จะต้องมองดูกันก่อนว่ามนุษย์มีหลายประเภท เช่น

พวกที่ ๑ **ไม่อยากจะอะไร แล้วก็ไม่อยากทำด้วย** คือ ขี้เกียจ แต่ที่จริงก็อยากได้นั่นแหละ คืออยากได้ความสุขจากการไม่ต้องทำ เช่น ติดสุขจากการนอน สุขจากสิ่งกลมๆ สุขแบบหมกมุ่นแล้วเพลินในโมหะ จึงไม่อยากทำ ก็โลภะนั่นเอง แต่เป็นโลภะเชิงลบ พวกนี้ถึงจะใช้ระบบเงื่อนไข เพื่อมาคุมหรือบีบให้ทำ ก็ได้ผลงานน้อย และผู้บริหารก็เหนื่อยมาก

พวกที่ ๒ **อยากได้แต่ไม่อยากทำ** เป็นโลกาหลาภ ระบบเงื่อนไขสำหรับคนพวกนี้ต้องรัดกุมและกฎกติกาต้องศักดิ์สิทธิ์จริงๆ เพราะถ้าหลบเลี้ยงได้ เขาจะหาทางให้ได้โดยทุกวิธีที่ะไม่ต้องการ ถ้าต้องการ ก็ทำอยู่ งงก็ได้ที่งงๆ น้อยๆ แต่ให้ได้แก่ตัวมากที่สุด ไม่คิดถึงการสร้างสรรค์ ไม่คำนึงถึงถูกผิดชอบธรรมหรือไม่ เช่น โกง ทูจจริต เอารัดเอาเปรียบ หลอกหลวง ลักลอบ ขโมย และอาชญากรรมแบบต่างๆ ถ้าจัดการไม่ดี พวกนี้จะร้ายที่สุด และสังคมก็จะละ

พวกที่ ๓ **อยากได้ และมีนิสัยอยากทำเป็นทุนอยู่ด้วย** พวกนี้จะมีปัญหาในการควบคุมน้อยลง เพราะถึงจะอยากได้แต่มีใจพร้อมที่จะทำด้วย ก็ทำและรอผลที่ต้องการได้ พวกนี้เอาความอยากได้เป็นปัจจัยตัวกระตุ้น ก็จะอยากทำมากขึ้นได้ คือ ยิ่งอยากได้มาก ก็ยิ่งต้องทำมาก

พวกที่ ๔ **อยากทำโดยไม่อยากได้ และการได้ไม่เป็นเรื่องสำคัญ** อย่างน้อยก็

แยกความโลภออกไปต่างหาก เช่น พวกมหาบุรุษ พวกริเริ่มค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ เช่น ไอน์สไตน์ รวมทั้งนักประดิษฐ์หลายคน คนพวกนี้ทำเองโดยไม่ต้องมีเงื่อนไข คือ ถึงไม่ได้อะไรตอบแทนฉันก็ทำ เขาไม่ได้ทำเพราะความอยากได้ แต่เขาอยากรู้ความจริงของธรรมชาติ เขาเพียงอยากทำงานของเขา ให้สิ่งที่เขาคิดว่าดีหรือที่อยากรู้นั้นสำเร็จ ชีวิตและความสุขของเขาอยู่ที่นั่น คุณจะเอาอะไรมาให้ฉันไม่ใส่ใจ ขอได้ความรู้นี้ หรือทำงานนี้สำเร็จ ประเสริฐกว่า พวกนี้ต่างหากคือพวกที่สร้างสวรรค์อารยธรรมที่แท้

ถ้าเราจะบริหารสังคมทั้งหมดเราจะคิดแค่เพียงกระตุ้นโลภะไม่ได้ วิธีเช่นนั้นใช้ได้เฉพาะกิจการส่วนตัวหรือวงงานหนึ่ง โดยจะต้องมีระบบเงื่อนไขที่ดี และใช้กับกลุ่มคนที่ได้คัดเลือกแล้ว ก็เอาความโลภกระตุ้นและเอาระบบเงื่อนไขบีบเข้าไป ให้ทำงานในระบบเงื่อนไขที่มีกฎกติกาอันศักดิ์สิทธิ์ ถ้าโลภอยากได้มาก ก็ต้องทำให้มาก

ผู้ที่บริหารทั้งสังคมทั่วทั้งหมด จะต้องเข้าใจคนหมดทุกประเภท โดยเฉพาะจุดสำคัญต้องรู้ว่ามนุษย์นี้พัฒนาได้ อย่าให้เขาหยุดอยู่กับที่ คนที่พัฒนามากก็คือคนที่มีฉันทะอยากทำ อยากรู้ อยากค้นคว้า อยากสร้างความสำเร็จที่ดั่งาม พวกนี้มักไม่นึกถึงสิ่งที่จะได้ สามารถทำงานได้ตลอดเวลา โดยมีความสุขกับสิ่งที่เขาได้ค้นคว้าได้รู้ได้เข้าใจได้ทำขึ้นมาหรือก้าวหน้าไป เขาไม่คิดไปหาความสุขที่ไหน ไม่อยากกินไม่อยากนอนด้วยซ้ำไป คนพวกนี้ถึงจะมีจำนวนน้อย แต่เป็นคน que สร้างสรรค์อารยธรรมให้แก่มนุษยชาติ ผู้บริหารจัดการสังคมต้องเอาใจใส่สนับสนุนให้เกิดคนประเภทนี้ไว้ แม้เป็นส่วนน้อย ได้แค่สองสามเปอร์เซ็นต์ สังคมก็ไปได้ แต่เมืองไทยนี้หาแทบไม่ได้

พวกโลภะมากฉันทะน้อย พวกนี้ต้องวางระบบเงื่อนไขให้มีประสิทธิภาพ ต้อง

มีกฎ กติกา หรือกฎหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ อย่างประเทศไทยนี้ ว่าโดยรวมแล้วกฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์ จะจัดการกับพวกนี้ไม่ค่อยได้ผล จะเห็นว่าในประเทศตะวันตกอย่างอเมริกา กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ เมื่อกฎหมายศักดิ์สิทธิ์แล้วก็บังคับคุมอยู่ มันเด็ดขาดว่า ถ้าคุณไม่ทำคุณไม่มีทางได้ ใช้กฎกติกาและระบบเงื่อนไขคอยบีบไว้ ลำทับด้วยระบบตัวใครตัวมัน ถ้าเธอไม่ทำงานเธอแยแน่ อย่าได้หวังพึ่งใคร ผู้บริหารสังคมที่ฉลาดต้องรู้ว่าคนจำนวนมากเป็นอย่างนี้ แล้ววางระบบเงื่อนไขและใช้กฎหมายให้ได้ผลดีศักดิ์สิทธิ์ที่สุด มีระบบตรวจสอบบังคับควบคุม และมีการลงโทษอย่างจริงจัง ใครจะหลบ หลีกไม่ทำแล้วมาหลอกมาขอไม่ได้

แต่ในสังคมไทยกฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์ เงื่อนไขที่จะบีบเอาประโยชน์จากความโลภเลยไม่ได้ผล พวกที่โลภไม่ยอมทำ ก็เลยมีทางเลี่ยง หนีไปทุจริต ลักขโมย คอรัปชั่น อย่างน้อยถึงจะไม่ลักขโมย ก็กั๊กนี้ยืมสินเอา หรือไม่ก็บวงสรวงอ้อนวอน รอผลดลบันดาลหวังลาภลอย รอคอยโชค คิดจะรวยทางลัด เหมือนกับเขามีคติอยู่ในใจว่า ถ้าได้โดยไม่ต้องทำเป็นดีที่สุด เขาก็หาทางของเขาเรื่อยๆ สังคมจึงต้องเข้มงวด รัดกุม สังคมฝรั่งเอาความโลภมาใช้ได้เพราะมีระบบเงื่อนไขที่ชัดเจน มีกฎหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่เมืองไทยเราอ่อนเหลว เอาระบบเงื่อนไขมาเค้นความโลภก็ไม่ได้ กฎหมายก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ การพัฒนาฉันนะให้คนทำงานด้วยการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ก็น้อยเต็มที ใฝ่รู้จักส่งเสริม ก็เลยไม่ได้เรื่องสักอย่าง

สังคมฝรั่งที่เอาความโลภมาหนุนได้ดีและใช้ระบบเงื่อนไขได้ศักดิ์สิทธิ์นั้น ยังต้องมีอีกอย่างหนึ่งด้วย คือพื้นฐานภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ได้สร้างเงื่อนไขด้านวิถี

ชีวิตวัฏวนธรรม ที่ทำให้คนมีความกระตือรือร้นใฝ่รู้ เรียกว่ามีทุนทางวัฒนธรรม ที่ทำให้คนมีฉันทะแรงเข้มพอสมควร จะเห็นว่าฝรั่งมีความใฝ่รู้ค่อนข้างมาก และเมื่ออยากรู้อะไรแล้ว ก็หาทางต้องให้รู้จริงๆ ยอมสละได้ทั้งชีวิต เพื่อให้ได้ความรู้ชนิดเดียว ชำน้ำข้ามทะเลก็ไป ไม่ต้องกินต้องนอน ไม่ต้องเห็นแก่การปรนเปรอความสุข ฉะนั้น มันก็ไม่ติดอยู่แค่ความโลภ เมื่อเขามีทั้งคนประเภทฉันทะและมีระบบเงื่อนไขบีบคั้น พวกโลภะที่ได้ผล มันก็ไปได้

แต่ของเราระบบเงื่อนไขใช้ได้บ้างเฉพาะกิจการส่วนตัวที่จัดการกับคนกลุ่มที่ ตัวเล็กคัดไว้ ส่วนคนพวกที่มีแต่โลภะจะเอาท่าเดียว ไม่มีฉันทะเลย ซึ่งมีอยู่มากมาย ก็ถูกละเลยไม่เอาใจใส่ กลายเป็นว่า บัดคนพวกนี้ให้เป็นขยะ ก่อโทษแก่สังคม คนที่คิดถึงแต่กิจการส่วนตัวของตนเองก็ไม่ได้คิดว่าตัวเขาก็มีส่วนทำร้ายสังคม โดยบัดคนพวกนี้ออกไปจากความรับผิดชอบของตัวเอง สังคมเป็นอย่างไรไม่รู้ด้วย อย่างนี้ บริหารสังคมไม่ได้

การสร้างงานโดยกระตุ้นโลภะ เรียกว่าเห็นแก่ตัวได้ไหม

เขาก็อาจจะไม่รู้ตัว เขาเลือกสรรเฉพาะคนมีคุณสมบัติที่เขาต้องการ และที่เขาคุมได้ เพื่อสนองวัตถุประสงค์ที่จะให้ได้ผลดีที่สุดเชิงผลประโยชน์ในกิจการของเขา ถ้า มองตามสภาพของยุคสมัย ก็ถือกันว่าเป็นเรื่องธรรมดา

คนจำนวนมากเป็นอย่างที่ว่า คือ อยากได้แต่ไม่อยากทำ แล้วหาทางหลีกเลี่ยง ที่สุดที่จะทำ และหาทางที่จะได้โดยไม่ต้องทำ เช่น

๑. ชี้แจงแต่อย่างได้ ก็ไปบนบาน ไปอ้อนวอนขอผลดลบันดาล
๒. หวังลาภลอย รวยทางลัด การพนัน
๓. ลักขโมย ทูจริต
๔. กู้หนี้ยืมเช่า

คือ ทำอย่างไรจะไม่ต้องทำเป็นดีที่สุด ขอให้ฉันได้โดยไม่ต้องทำ จะได้ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อย ไม่ต้องลำบาก ฉะนั้นจึงดูได้เลย คนไหนอยากได้โดยไม่ต้องทำ ก็เรียกว่ามีลักษณะโลภะ ซึ่งแสดงออกโดยการหลบงาน ทูจริต ลักขโมย และอาการชี้แจงแบบต่างๆ อ้อนวอนนอนคอยโชค รวยทางลัด ไปซูดเลขหาโชค เล่นพนัน ตลอดจนลุ่มหลงการบันเทิงมัวเมา เจ้าของกิจการเอกชนที่ฉลาดก็คัดออก ตัดพวกนี้ทิ้งไป

แต่ผู้ปกครองประเทศหรือผู้บริหารสังคมตัดคนพวกนี้ทิ้งไปไม่ได้ ต้องมองกว้าง ดูตลอดหมดทุกประเภท และต้องหาทางจัดการกับคนพวกนี้ด้วย ซึ่งก็ต้องมีหลักเมื่อว่าตามธรรม ท่านให้มองธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

๑. สำหรับสังคมส่วนรวมทั้งหมด ก็ต้องจัดให้ทุกคนมีการศึกษาเป็นต้น เพื่อหาทางให้ทุกคนพัฒนาชีวิตของตน ให้เขาก้าวจากโลภะขึ้นมามีฉันทะมากขึ้น

๒. พร้อมนั้นก็ตระหนักรู้ว่า คนส่วนมากยังอยู่ชั้นโลภะและขาดความอยากทำ ก็หาทางวางระบบเงื่อนไขให้รัดกุมและมีกฎกติกาที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้เขาต้องทำจึงจะได้

๓. คัดเลือกจากคนจำพวกยังมีโลภะอย่างทั่วๆ ไปนั้นแหละ แต่ให้ได้คนที่ประณีตขึ้นมา ชนิดที่มีทุนด้านฉันทะดีหน่อย เช่น รักงาน ขยัน รับผิดชอบ เอาพวกนี้

บรรจุนำเข้าไปในราชการและวงงานส่วนรวมที่จะพัฒนาประเทศ สำหรับคนกลุ่มนี้ที่อยู่ในกิจการเอกชนระบบกำไรสูงสุด เจ้าของงานจะเอาโลหะมากระตุ้นในแง่เงื่อนไขว่าถ้าคุณทำมากคุณจะได้ยิ่งได้มาก ก็จะได้ผลดี

๔. อีกด้านหนึ่ง รัฐต้องเร่งจัดการสนับสนุนคนที่มีฉันทะมาก เพื่อให้มีการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติที่แท้จริง ซึ่งคนประเภทนี้ แม้มีเพียงนิดเดียวสังคมก็เดินหน้าได้ แต่ขณะนี้สังคมไทยขาดแคลนคนระดับนี้อย่างหนัก

เจ้าของกิจการควรอบรมพนักงานอย่างไร จึงจะช่วยให้กิจการเจริญก้าวหน้า

เราก็ต้องชี้แจงให้เข้าใจเหตุผล คนเราต้องมีต้องใช้ และต้องพัฒนาปัญญา อย่างน้อยต้องรู้เข้าใจเห็นคุณค่าเห็นประโยชน์เห็นเหตุเห็นผลในสิ่งที่ตนทำ คนเรามีธาตุของการฝึกได้ เขามีเชื่อติดอยู่มากบ้างน้อยบ้าง สมัยนี้เรียกว่ามีศักยภาพ เราเชื่อว่าคนมีเชื่อติดอยู่แล้วสามารถปลูกฝังให้เกิดปัญญาได้ ต้องให้เขามองเห็นว่างานที่เราทำนี้ความมุ่งหมายที่แท้จริงเพื่ออะไร มันเกิดประโยชน์แก่สังคมแก่ชีวิตอย่างไร ให้เขามองกว้างออกไปว่ามนุษย์อยู่ร่วมกันจะเอาแต่ผลประโยชน์แก่ตัวอย่างเดียวไม่ได้ ควรที่จะมาเกื้อหนุนกัน ให้อาชีพการงานมาเกื้อหนุนชีวิตสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง

เมื่อคนที่ทำงานเข้าใจความมุ่งหมาย มองเห็นเหตุผลอย่างนี้ ใจก็เริ่มมีหลักมีทิศทางไปแล้ว เริ่มจะทำงานด้วยความตั้งใจจริง จากนั้นเราก็พุ่งเป้าไปที่การส่งเสริมระบบสังคมของคนที่มีฉันทะ ใครใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ทำงานด้วยความตั้งใจจริงเพื่อประโยชน์สุขของสังคม ก็ไปหนุนให้ทำงานได้เต็มที่โดยไม่ต้องกังวลอะไรเลย

ทั้งหมดนี้ก็อยู่ที่ผู้ปกครองประเทศชาติบริหารสังคมต้องฉลาด มองคนให้ครบทุกระดับ และจัดสรรดำเนินการให้เหมาะสม แต่โดยมากจะมองได้แง่เดียว จึงทำให้แยเหมือนกับผู้บริหารสังคมจำนวนมากก็มีความเห็นทำนองนี้ คือนึกว่าจะต้องกระตุ้นความโลภ จอมพลสฤษดิ์ก็พลาดมาแล้ว คนไทยก็ยังไม่ได้บทเรียน ลองวิเคราะห์จอมพลสฤษดิ์ดูสิ คำขวัญของจอมพลสฤษดิ์ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ก็คือคุณต้องทำงานจึงจะได้เงิน ที่จริงท่านจะใช้ระบบเงื่อนไซ อาจจะต้องตั้งใจดี แต่ไม่เข้าใจก็เลยพลาด ที่จริงจอมพลสฤษดิ์มีทุนชื่ออยู่ข้างหลัง แต่ทุนชื่อก็ไม่เข้าใจอีกแหละ

๑. นึกว่าฝรั่งเจริญมาด้วยความโลภ
๒. มองว่าความโลภเป็นธรรมชาติของมนุษย์
๓. คิดเอาเองว่าเมื่อโลภแล้วคนก็จะขยันทำงาน เพราะอยากได้เงิน

จอมพลสฤษดิ์ก็เลยกระตุ้นกันใหญ่ให้คนโลภ ชาวบ้านอยากได้ตุ๋นเย็น อยากได้ทีวี ฯลฯ แต่เขาอยากได้ ไม่ใช่อยากทำ เมื่ออยากได้มากๆ ชาวบ้านก็คิดว่าทำอย่างไรดีละ ทำงานอีกนานกว่าจะได้ ไม่ทันใจ มันเข้าไป กว่าจะได้รถเครื่อง กว่าจะได้ตุ๋นเย็น กว่าจะได้ทีวี รอไม่ไหว กู้เงินเลย ไปซื้อตุ๋นเย็นมาก่อน ไปซื้อรถเครื่อง ซื้อทีวีมาก่อน แล้วค่อยทำงานใช้ทีหลัง พวกที่ฉลาดก็หย่อนระบบผ่อนส่งลงมาให้ ระบบผ่อนส่งก็เกิดขึ้นเฟื่องฟู บ้านเมืองเลยยิ่งเหลว เต็มไปด้วยคนประเภทอยากได้แต่ไม่อยากทำ ระบบเงื่อนไซก็ไม่ได้ผลอีกในสังคมไทย รัฐจัดการไม่รัดกุม วัฒนธรรมไม่เข้ากัน กฎหมายก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ แล้วก็ไม่พัฒนาคน ก็เลยยิ่งเป็นหนี้สินกันใหญ่ คนได้กินได้ใช้มากขึ้น มีทีวี มีเสอาอากาศขึ้นไปซุสะพรั่ง แต่แทนที่จะเป็นเครื่องหมายของความเจริญ กลับเป็น

เครื่องหมายของหนี้สิน ที่หนักกว่านั้นอีก ระบบอยากได้ รอทำงานไม่ทันใจ ก็ผลักดันให้ไปทางลักขโมย ทูจริต คอรัปชัน และให้ความฟุ้งเฟ้อมัวเมาเสพบริโภคกลายเป็นสภาพพื้นของสังคมแบบนี้ก็แย เพราะจับจุดไม่ถูก มองพลาด เข้าใจฝรั่งไม่ถูก นึกว่าฝรั่งโลภแล้วขยันทำงาน

ภูมิหลังของฝรั่งผ่านการบีบคั้นเช่นฆ่า ประสบความลำบากตรากตรำมาหนักหนา ฝรั่งในยุโรปบังคับความเชื่อในทางศาสนา ยกทัพไปฆ่ากัน บ้างต้องหนีจากบ้านเมือง อย่งพวกที่ดิ้นรนหาอิสรภาพทางศาสนา เสี่ยงภัยไปอเมริกา พอมาถึงก็มีแต่ป่าแต่เขา พบกับความลำบากยากแค้น อากาศก็หนาวเย็น มองไปข้างหน้าก็มีแต่ภัยอันตราย เจอพวกอินเดียนแดงก็ไม่ว่าจะมาทำไหนด ก็มีแต่ความหวังว่าข้างหน้าเมื่อเราบุกเบิกขยายดินแดนออกไป เราปลูกสร้างขึ้นมาคงจะมีความสุข ก็หวังในความสำเร็จและความสุขสมบูรณ์ข้างหน้า แต่ความหวังนั้นจะสำเร็จได้ด้วยการต่อสู้ จะต้องบุกฝ่าไป แกกเข้าสู่ยุคขยายพรมแดน ฝรั่งอเมริกันจึงมีคำว่า frontier เป็นคำเด่นที่ปลุกจิตสำนึก พุดขึ้นมาจะซาบซ่านซึ่งลงไปถึงหัวใจของอเมริกัน

บรรพบุรุษอเมริกันฝ่าภัยในมหาสมุทรมา ถึงแผ่นดินโลกใหม่ ขึ้นฝั่งตะวันออก แถวบอสตัน นิวยอร์ก ฟิลาเดลเฟีย บัลติมอร์ ขึ้นฝั่งแล้วมองไปทางตะวันตกข้างหน้า ไม่รู้ว่ามันจะไปสิ้นสุดที่ไหน แต่ความหวังอยู่ข้างหน้านั้น ถึงไม่รู้ก็ต้องฝ่าฟัน เดินหน้าเรื่อยไป บุกฝ่าไปถึงไหน frontier ก็อยู่ที่นั่น บุกไปได้เท่าไรนั่นคือความสำเร็จ นี่คือยุค frontier expansion ขยายพรมแดนบุกฝ่าไป ๓๐๐ ปี จึงสิ้นสุดแผ่นดินที่ฝั่งตะวันตกแถบแคลิฟอร์เนีย จนถึงแถวรัฐอูชิงตัน

ฝรั่งเศสใช้เวลาในการบุกฝรรมแดน มุ่งหน้าตะวันตก ๓๐๐ ปี จึงจบยุคบุกฝรรมแดน เป็น closing of the frontier เหลือเดินหน้าปีละ ๑๐ ไมล์ ต้องต่อสู้ผ่านความโหดร้ายทารุณ ชีวิตเจอกับความลำบากยากแค้นตรากตรำ สู้กับอินเดียนแดง สู้กับพวกหาอาณานิคมด้วยกัน ชีวิตบีบคั้นมีความทุกข์มาก ต่อสู้ดิ้นรนมาก จนคำว่า 'go west' ไปตะวันตก มีความหมายอย่างหนึ่งว่า 'ไปตาย'

ภูมิหลังแห่งการต่อสู้นี้ได้ปลูกฝังลักษณะนิสัยในการที่จะต้องตื่นตัว เข้มแข็ง ขยันอดทน กระตือรือร้นขวนขวาย ไม่เกียจคร้าน อยู่หนึ่งเฉยเฉื่อยชาไม่ได้ และมีความหวังใฝ่ในความสำเร็จ อะไรต่างๆ เหล่านี้ เป็นภูมิหลังฝังแน่น เสริมขึ้นไปบนวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ที่รักงาน สู้งาน เป็นนักผลิต ถ้าไม่มีพื้นฐานอันนี้ จะเอาแต่ความโลภนะ หรือ ไม่มีทางหรอก ความโลภของฝรั่งได้อาศัยทุนแห่งความใฝ่รู้ รักงาน ชอบการต่อสู้ ผจญภัย เข้มแข็งกระตือรือร้น ที่มีเป็นฐานอยู่แล้ว พอเอาโลภะกระตุ้นเข้าไป ให้ออยากได้ ขณะที่ในใจมีตัวอยากรทำอยู่แล้ว ฉันทะในการทำงานก็เดินหน้าเลย แต่ถ้าไปกระตุ้นโลภะให้ออยากได้ ทั้งที่ตัวอยากรทำไม่มี ก็จบ

นอกจากนั้น ก็อย่างที่บอกเมื่อกี้ว่า ฝรั่งเศสระบบเงื่อนไขที่คักดีลิสท์ มีกฎกติกาที่แน่นอน ไม่มีทางหลบเลี่ยง แก่อยากได้แกต้องทำ และมีระบบบีบคั้นทางสังคมคือระบบตัวใครตัวมันเข้ามากำกับอีกว่า แกทำเองนะ ถ้าแกไม่ตื่น แกไม่รุก แกไม่ทำ แกตายเอง ฝรั่งเศสสำเร็จได้ด้วยอันนี้ ถ้าไทยจะเอาแบบฝรั่งเราต้องเอามาให้ครบ

๑. ต้องมีระบบเงื่อนไขและกฎหมายที่คักดีลิสท์
๒. ต้องใช้ระบบตัวใครตัวมัน ไม่มีระบบอุปถัมภ์เกื้อกูลกัน ใครไม่ทำก็ตายเอ

๓. ต้องสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมให้คนมีความกระตือรือร้น เข้มแข็ง ต้องสู้
ตื่นตัวตลอดเวลา ไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา

ฝรั่งอเมริกันภูมิใจในระบบตัวใครตัวมัน คือ individualism เป็นปัจเจกนิยม
และชื่นชมการปกครองด้วยกฎหมาย เป็นสังคม the rule of law ยึดหลักนิติธรรม อยู่
กันด้วยกฎหมาย มีระบบเงื่อนโซ่และกฎหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ สังคมไทยไม่เอาทั้งนั้น the
rule of law ก็ไม่ไป กฎหมายก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ปล่อยให้ตัวใครตัวมัน แต่ชอบช่วย
เหลือกัน จะเอาแต่โลกมาอย่างเดียวไปไม่รอด นี่คือไม่รู้จักฝรั่งจริง ถ้าจะเอา อย่างเขา
ต้องเอามาให้ครบ แต่ที่จริงไม่จำเป็นต้องเอา เรารู้ทันฝรั่งดีกว่า แล้วจัดวางระบบที่
เหมาะกับตัวเรา และพัฒนาคนขึ้นไป

อยากกราบหมัสการขอให้ท่านอธิบายถึงระบบที่จะพัฒนาคน

การพัฒนาคนของเรา ก็คือให้การศึกษาที่ถูกต้อง ตั้งแต่ในครอบครัว ในบ้าน เริ่ม
ต้นพ่อแม่อย่าไปมัวปรนเปรออย่างเดียว พ่อแม่ไทยมีเมตตาคุณนามาก รักลูก ทำให้ลูก
ทำแทนลูกหมด ลูกไม่ต้องทำอะไร ก็อ่อนแอ โตขึ้นมาทำอะไรไม่เป็น ต้องคอยรอ
ความช่วยเหลือจากผู้อื่น แล้วก็รู้จักกฎหมาย เพราะด้วยความรัก ก็จะช่วยเหลือกัน
แบบส่วนตัว มีกฎหมายก็เลียงหมด พัฒนาคนไม่ถูก เอียงไปด้านเดียวคือได้ด้านน้ำใจ
มีความรัก มีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดี แต่ว่าเสียดุล คนไม่รู้จักรับผิดชอบตัวเอง รับผิด
ชอบชีวิตไม่เป็น ดีในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ แต่ไปไม่ไหวในด้านความ
สัมพันธ์กับความจริงของโลกและชีวิต ที่จะต้องทันกับกฎธรรมชาติซึ่งเป็นความจริง
ตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครเลี่ยงได้ ไม่เข้าใครออกใคร

ฉะนั้น จะต้องเลี้ยงลูก ให้การศึกษาในครอบครัวให้ถูกต้อง เลี้ยงให้เป็น ด้านหนึ่ง ก็มีเมตตากรุณา ให้เด็กมีจิตใจดีงาม อ่อนโยน ให้มีความอบอุ่นเป็นสุข รู้จักเห็นใจ เพื่อนมนุษย์ มีความโน้มเอียงที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่อีกด้านหนึ่ง ต้องอยู่กับ ความถูกต้องเป็นจริง รู้จักรับผิดชอบ รู้จักกฎ รักษากติกา มีความเป็นธรรม อะไรควร ทำได้ต้องรู้จักทำเองเป็น พ่อแม่ต้องมองกว้างคิดไกลใช้ปัญญาคำนึงว่า ต่อไปเมื่อเรา ไม่อยู่ด้วยแล้วลูกจะต้องทำอะไรเป็นบ้าง แล้วให้เขาฝึกไว้หัดทำให้เป็น ตอนนี้แหละ ปัญญามา ก็รู้จักวางอุเบกขา หยุดที่จะไปทำแทนให้ แต่ดูให้เขาหัดทำ หนูหัดทำนะ แม่ จะดูลูกทำ จะช่วยแนะนำแต่ไม่ทำให้ นี่แหละอุเบกขามาแล้ว ต้องมีให้ครบหมด ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา คือ

๑. ยามปรกติเลี้ยงดูด้วยความรักให้เป็นสุข = เมตตา
๒. ยามเขาทุกข์เจ็บไข้ ก็ช่วยบำบัดปลดเปลื้องความทุกข์ = กรุณา
๓. ยามเขาสุขสำเร็จก้าวหน้าในความดีงาม ก็ส่งเสริมสนับสนุน = มุทิตา
๔. ยามเขาจะต้องอยู่กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต อยู่กับเหตุผล และต้อง รับผิดชอบตัวเอง ก็ว่าไปตามหลักการและกฎกติกา ให้เขาฝึกหัดเตรียมตัว ทำงานเป็น รับผิดชอบตัวเองได้ = อุเบกขา

อย่างนี้เด็กก็จะเติบโตอย่างสมดุล ไม่ใช่โตด้านหนึ่ง ตีบด้านหนึ่ง

สังคมไทยดีด้านหนึ่งที่น่าใจดี แต่เสียด้านความเข้มแข็ง กฎกติกา ความเป็นธรรม รักษาไม่ค่อยได้ หย่อนในความรับผิดชอบ เพราะขาดข้อ 4 พ่อแม่เลยกลายเป็นผู้

บำรุงบำเรอลูก หออะไรต่ออะไรมาให้ เลี้ยงให้มีความสุขก็แล้วกัน โดยที่ไม่เคยได้ฝึกให้เขาทำให้เป็น ไม่ให้เขาก้าวไปในการพัฒนาชีวิต ที่จะเลื่อนขั้นจากการหาความสุขจากการบริโภคปรนเปรอ มาสู่ขั้นของความสุขจากการศึกษาหาความรู้และสร้างสรรค์

ทั้งหมดนี้ต้องฝึกตั้งแต่ในบ้าน ถ้าพ่อแม่ก็ไม่ฉลาด แล้วตัวลูกเองก็ไม่มีปัจจัยภายในที่ดี สังคมไทยจะแย เพราะเด็กไม่มีโอกาสที่จะพัฒนาขึ้นไปสู่ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ได้แต่ใฝ่เสพจมอยู่ในสังคมบริโภคนิยม เอาแต่เสพบริโภคสนุกสนานไปวันๆ มีทีวีก็ใช้ดูเพื่อเสพบริโภคเท่านั้น ไม่ได้ดูได้ใช้เพื่อการศึกษาและการสร้างสรรค์ จึงได้บอกว่า ถ้าจะแข่งขันในโลกปัจจุบันนี้ เขาเป็นสังคมผลิต เราเป็นสังคมบริโภค เขาก็ได้เปรียบ เขาเอาเงินจากเราและเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตวิถีสังคมของเรา

ต่อไปนี้ เราต้องใช้ปัญญากันบ้าง อย่าเอาแค่เสพบันเทิงคอยตามชื่อไปวันๆ จะเจริญอย่างฝรั่ง ต้องไม่ใช่แค่มีกินมีใช้อย่างเขา เจริญอย่างฝรั่งต้องหมายความว่าทำได้อย่างฝรั่ง ถ้าคุณเจริญคุณต้องทำได้อย่างฝรั่ง ไม่ใช่คุณมีกินมีใช้อย่างฝรั่งแล้วบอกว่าคุณเจริญ ต้องตั้งใจว่าเราจะต้องทำให้ได้เช่นฝรั่ง หรือทำให้ได้ดียิ่งกว่าฝรั่ง

ตอนนี้ถึงแม้เรายังทำเองไม่ได้ ก็ต้องมีความรู้คิด เช่นจะซื้อคอมพิวเตอร์สักเครื่อง ไม่ใช่ว่าฝรั่งทำขายมา แล้วฉันมีฉันก็โก้ ซื้อคอมพิวเตอร์มาเครื่องนิดเดียว จ่ายเงินมากมายแพงกว่าราคาข้าวของชาวนาไทยหลายสิบเกวียน ได้แค่อามาเล่นเกม และร่อนไปร่อนมาอดไก่กัน ไม่มีปัญญาสำนึกที่จะคิด ต้องมองว่าฝรั่งทำคอมพิวเตอร์ มาเราอย่าทำไม่เป็น เรามีความจำเป็นจะต้องซื้อมาใช้ ก็ต้องคิดวางแผนว่าจะใช้ทำอะไรบ้าง วางแผนให้เห็นชัดว่าเราจะได้ประโยชน์จากเครื่องคอมพิวเตอร์นี้ ให้ได้งานได้ปัญญา

ความรู้เป็นต้น เกินกว่าราคาที่ฝรั่งจะได้เงินไปจากเรา เมื่อชดกับตัวเองอย่างนี้แล้วจึงค่อยซื้อ

ถ้าวางแผนอย่างนี้ก็ถือว่าปัญญาในการบริโภค แล้วก็จะสามารถพัฒนาขึ้นไปเอาชนะการแข่งขันได้ ถ้าได้แค่ฝรั่งผลิตอะไรมา ฉันก็มี แล้วก็เอาไปอวดกันว่าฉันมีแล้วนะ ก็เป็นนักบริโภคที่โง่เขลา จะไปแข่งขันอะไรกับใครได้ ก็เป็นเหยื่อเขาอย่างเดียว ถ้ายังผลิตไม่เป็นก็ต้องบริโภคด้วยปัญญา เอาชนะด้วยมูลค่าและความคิด ฉันต้องสามารถใช้ได้ประโยชน์จากมันให้เกินกว่าราคาที่จ่ายเงินไปให้ฝรั่งหรือญี่ปุ่น ถ้าได้ปัญญาได้งานเกินกว่าราคาที่ซื้ออย่างนี้ ก็มีทางที่จะสู้กับเขาได้

ที่นี่ เด็กไทยเราไม่เคยฝึก พ่อแม่บารุงบ่าเรอ มีกินมีใช้ก็เสพหาความสุขไป ดูทีวีก็เพื่อเสพเพื่อบริโภค เอาแค่วันเที่ยงสนุกสนาน จึงต้องย่ำเรื่อยๆ ถามเด็กว่าหนูดูทีวีวันละกี่ชั่วโมง เด็กว่า ๒-๓ ชั่วโมง วันเสาร์อาทิตย์ดูทั้งวัน ถามว่าดูเพื่อเสพที่เปอร์เซ็นต์/เพื่อศึกษาที่เปอร์เซ็นต์ ตรงนี้จบ เด็กไทยดูเพื่อเสพ ๙๙ % ดูเพื่อศึกษาแทบไม่มี แล้วถามว่าที่ทำนี้ถูกหรือผิด เด็กบอกไม่ถูก ถามว่าทำไม เด็กว่าต้องแก้ ถามว่าจะเอาเท่าไร เด็กบอกว่าจะดูเพื่อเสพ ๕๐+เพื่อศึกษา ๕๐ บอกเด็กว่าไม่ต้องเอามาก คิดใหม่ เด็กว่าเอาเสพ ๗๐ ศึกษา ๓๐ แค่นี้ประเทศไทยก็เริ่มร้องเพลงชาติได้แล้ว

แต่เด็กไทยส่วนใหญ่ไม่มีความคิดนี้เลย พ่อแม่ไม่เคยฝึก ฉะนั้น ถ้าจะสู้จะแข่งขันก็เริ่มที่บ้านนี้แหละก่อน หัดให้ทำอะไรด้วยความคิดบ้าง กินอาหารก็ถามว่ากินเพื่ออะไร ให้ความมุ่งหมายที่แท้ของการบริโภคว่าเพื่อบำรุงร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี ไม่ใช่กินแต่จะโก้ๆ สนุกสนานอวดกัน เมื่อเด็กเริ่มคิดแล้ว ก็จะแก้ปัญหาคือความเป็น

นักเสพนักบริโภคให้ลดลงไป รู้จักใช้ปัญญามากขึ้น แล้วก็หวนความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

คามเด็กไทยให้น้อยลงว่า ‘อยากได้อะไร’

และถามเด็กไทยให้มากขึ้นว่า ‘อยากทำอะไร’

เน้นบ่อยๆ เมื่ออยากทำอะไรแล้วพ่อแม่คอยหนุน เด็กก็จะเป็นนักสร้างสรรค์ขึ้นมา เป็นอันว่าปัญหาของคนระดับรับผิดชอบสังคมไทยน่าจะสรุปได้ ดังนี้

๑. มองความจริงไม่ทะลุไม่ตลอด เข้าใจธรรมชาติและความเป็นไปในสังคมมนุษย์แบบแคบๆ พุดเอง่ายๆ เช่น คนโลกแล้วจะขยัน ถ้าจัดการไม่ถูก ก็ไม่มีทาง

๒. มองฝรั่งไม่ออก จับเรื่องผิดจุด มองได้แค่ว่าฝรั่งเจริญเพราะโลก ไม่ได้ดูภูมิหลังของเขา ๓๐๐ ปี ๕๐๐ ปีเป็นมาอย่างไร มีปัจจัยอย่างอื่นอะไรอีกบ้างที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมตะวันตก ที่จะมาแปรผลความโลภ

หลักสูตรการศึกษาที่ผ่านมาใช้ได้บ้างหรือไม่

มองความหมายของการศึกษากันก่อน การศึกษาแปลความหมายได้หลายอย่าง ในพระพุทธศาสนา การศึกษาคือชีวิต ซึ่งหมายถึงชีวิตที่ดี

ทำไมจึงว่าชีวิตคือการศึกษา?

มนุษย์มีชีวิตเป็นอยู่ ก็มีการเคลื่อนไหว เราต้องเดิน ต้องขยับโน่นขยับนี่ ต้องพบเห็นสิ่งใหม่ๆ ได้ยินสิ่งใหม่ๆ เมื่อมนุษย์เคลื่อนไหวดำเนินชีวิตเป็นอยู่ ได้รับความประสพการณ์ใหม่ๆ ก็ต้องปฏิบัติต่อประสบการณ์และสถานการณ์นั้นๆ ให้ถูกต้อง

ชีวิตจึงจะไปรอดและอยู่ดีได้

ดังนั้น ในเวลาที่พบประสบการณ์หรือสถานการณ์ใหม่ๆ เราจึงต้องมีการเรียนรู้ปรับตัว และหาทางปฏิบัติต่อประสบการณ์และสถานการณ์นั้นๆ หรือหาทางแก้ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ลุล่วงไปได้ เช่น คิดว่าจะทำอะไรกับสิ่งนั้น นี่คือการศึกษาคือ เป็นไปตลอดเวลาของชีวิต

เพราะฉะนั้น ทุกๆ ขณะ การมีชีวิตก็คือการที่ศึกษาอยู่ตลอดเวลา ชีวิตที่ดีก็คือชีวิตแห่งการศึกษา ชีวิตใดไม่ศึกษา ก็เกิดปัญหาติดขัด เจอสถานการณ์อะไรไม่พยายามหาทางปฏิบัติให้ถูกต้อง ชีวิตจะเจริญงอกงามอยู่ดีไม่ได้

ฝรั่งเพิ่งมาคิดเรื่อง lifelong education ที่แปลกันว่า การศึกษาตลอดชีวิต หรือ lifelong learning การเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่เขายังมองแยกว่า ชีวิตอย่างหนึ่ง การศึกษาอย่างหนึ่ง แต่พระพุทธศาสนามองว่า การศึกษาเป็นเนื้อตัวของชีวิตซึ่งมีอยู่เป็นไปด้วยกันตลอดเวลา ชีวิตเป็นการศึกษาอยู่ในตัว ฝรั่งถึงจะมีแนวคิดอันนี้ ก็ยังแตกต่างจากพุทธศาสนา

มีท่านที่มาเล่าว่าได้นำแนวคิดของพุทธศาสนาที่ได้ฟังอย่างนี้ไปพูดจาแก่ฝรั่งแล้ว ฝรั่งก็มองเห็นความแตกต่างและพูดกันว่า การศึกษาของพวกเขาคือของฝรั่งนั้น เป็น lifelong learning เรียนรู้ตลอดชีวิต

แต่ของพุทธเป็น learning life หมายความว่า ชีวิตเป็นการเรียนรู้ไปเลย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แยกกัน ส่วนของฝรั่ง life อันหนึ่ง learning อันหนึ่ง ต้อง

จับมารวมกัน ให้มันควบคู่ไปด้วยกัน แต่ของพุทธศาสนาที่อยู่ในตัวเลย คือ **learning life** ชีวิตเป็นการเรียนตลอดเวลา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว เราก็ต้องทำให้เด็กที่เป็นอยู่ในแต่ละวัน ได้อะไรที่เป็นประโยชน์ ๘ ที่จะช่วยพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้าเกิดขึ้นกับเขา ให้เขาได้เรียนรู้ มีความเจริญงอกงามทางสติปัญญา สามารถเป็นอยู่ด้วยดียิ่งขึ้น นั่นแหละคือการศึกษา

การศึกษาในแง่มุมหนึ่ง ก็คือ การที่สามารถดำเนินชีวิตได้ดีขึ้นนั่นเอง ชีวิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลานี้เป็นอยู่ได้ดีขึ้นไหม ถ้าเจอสถานการณ์เก่าแล้วตันอยู่อย่างเดิมแค่นั้น ก็แสดงว่าดำเนินชีวิตไม่ดีขึ้น ไม่ได้ศึกษา แต่ถ้าเจอสถานการณ์ที่เราเคยติดตัน คราวนี้เราได้เรียนรู้ สามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ เราเจอสถานการณ์นั้นอีกก็ไม่เป็นปัญหาแล้ว เราก็พัฒนาไปเรื่อยๆ นี่ก็คือการศึกษาที่แท้จริง เป็นเนื้อตัวของชีวิต

เวลานี้เรามักมองการศึกษาในความหมายว่า เอาข้อมูลอะไรมาใส่ในตัวคนนั้น โดยไม่ได้เข้าเป็นเนื้อตัวของเขา เป็นแต่ได้ความรู้ข้อมูลเพิ่มขึ้น เป็นคลังเก็บข้อมูลข่าวสารต่อไปอีกขั้นหนึ่งก็มองการศึกษาในความหมายว่าเป็นการได้ความรู้ที่จะเอาไปทำมาหากินไปเป็นเครื่องมือรับจ้างหรือประกอบอาชีพแล้วก็ได้ผลตอบแทนตามระบบเงื่อนไขที่ว่า เมื่อก็ บางทีการศึกษาก็มีความหมายแค่ว่าได้วัตถุดิบหรือสินสมองที่จะไปประกวดกัน ในสนามสอบ ให้เขาว่าผลบอกว่าได้ขั้นนั้นขั้นนี้

สีกอย่างหนึ่ง ถ้ามองในแง่ความสุข คนเรานั้นอยากมีความสุขก็ดิ้นรนไป เพื่อหนีทุกข์หาสุข และพัฒนาความสามารถที่จะหะสิ่งที่จะทำให้ตัวเองมีความสุข เมื่อมีความเชื่อว่าความสุขอยู่ที่ได้เสพบริโภควัตถุ อย่างที่เชื่อกันอยู่ปัจจุบันในสังคมบริโภคนิยม ก็

ต้องพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบริโภคมา เพื่อให้ตัวเองมีความสุข ไปๆ มาๆ การศึกษาก็เลยมีความหมายขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า เป็นการพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบริโภคมาบำเรอความสุข หรือพูดสั้นๆ ว่า เป็นการพัฒนาความสามารถที่จะหาความสุข

การศึกษาปัจจุบันดูเหมือนจะมีความหมายที่ไม่พูดออกมาเป็นทางการอย่างนี้โดยไม่รู้ตัว คนจะไปศึกษาเพื่อเหตุผลนี้ คือไปเรียนเพื่อจะพัฒนาความสามารถที่จะเกี่ยวหาสิ่งเสพบริโภคมาบำเรอความสุข

แต่ในความหมายที่แท้จริง การศึกษาไม่ใช่อย่างนี้ การศึกษาต้องเป็นการพัฒนาความสามารถของชีวิตทั้งชีวิต ที่จะเป็นอย่างนี้ได้ดีขึ้น แม้แต่ด้านความสุขก็พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุขด้วย ไม่ใช่พัฒนาความสามารถที่จะหาความสุข แต่พัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข นี่สำคัญ หากคุณพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพมาบำเรอความสุข หาไปๆ คุณก็เอาชีวิตและความสุขไปฝากไว้กับวัตถุเหล่านั้น ถ้าไม่มีวัตถุเหล่านั้นหรือมีน้อยไปก็ทุกข์ หงอยเหงา กระทบกระชวย คับแค้นใจ อยู่ไม่ได้ แสดงว่าอยู่ไปๆ คอสมสุขในตัวเองก็ยิ่งหมดไปๆ เพราะเอาความสุขไปฝากไว้กับวัตถุภายนอก วัตถุภายนอกต้องมีมากขึ้นๆ จึงจะมีสุขได้ แต่ก่อนมีเท่านี้สุข แต่เดี๋ยวนี้มีแค่นี้กลายเป็นทุกข์แล้ว ต้องมีมากกว่านั้นจึงจะสุข

๑. หมดอิสรภาพ ความสุขไปขึ้นต่อสิ่งเสพภายนอก ชีวิตไม่เป็นอิสระ ความสุขในตัวเองเหลือน้อยลงๆ จิตใจุ่นวายกับการหาความสุข มีความสุขแบบพึ่งพา

๒. สูญเสียประสิทธิภาพในการมีความสุข ความสามารถในการที่จะมีความสุข

ของชีวิตลดน้อยลง กลายเป็นว่าเป็นคนสุขได้ยากขึ้น ต้องเที่ยวหาสิ่งเสพมาเพิ่มให้ตัว เป็นสุข เป็นคนที่สุขยากขึ้น สุขได้ยาก ทุกข์ได้ง่าย ขาดอะไรนิดหน่อยแต่ก่อนไม่ทุกข์ เดียวนี้ขาดนิดหน่อยก็เดือดร้อนวุ่นวาย

ในทางตรงข้าม คนที่เจริญเติบโตหรือพัฒนาถูกต้อง ชีวิตต้องมีความสามารถในตัวเองมากขึ้น โดยเฉพาะความสามารถที่จะมีความสุข ต้องมีอิสรภาพมากขึ้น ต้องมีความสุขในตัวเองมากขึ้น ชีวิตขึ้นต่อวัตถุน้อยลง เป็นคนที่สุขได้ง่าย ทุกข์ได้ยากขึ้น แต่ก่อนเจอแค่นี้ทุกข์ แต่ต่อไปเจอแล้วไม่ทุกข์ มีอะไรนิดหน่อยๆ ก็สุขได้ อย่างนี้จึงจะเป็นคนเก่งจริง คืออยู่ในโลกยิ่งนานไป ก็ยิ่งสุขได้ง่ายขึ้น มีความสามารถที่จะมีความสุขได้ง่ายขึ้น ไม่ใช่อยู่ไปๆ ก็ยิ่งหมดความสามารถที่จะมีความสุข เอาความสุขไปขึ้นกับสิ่งเสพภายนอก แต่ละคนไม่ค่อยมีความสุขแต่เป็นนักหาความสุข ก็ต้องไปแย่งความสุขจากคนอื่น ทำให้ต้องแย่งชิงเบียดเบียนกันมากขึ้น เป็นการพัฒนาที่ผิด เมื่อการศึกษาเป็นอย่างนี้ ก็เป็นการศึกษาที่ผิด กลายเป็นการศึกษาที่ช่วยให้คนบั่นรอนชีวิตของตนและทำลายสังคมได้แก่กัน ซึ่งคงจะไม่ถูกต้อง

ลองมองดูสิ... สังคมสมัยนี้ ทั้งที่มีเทคโนโลยี มีอุปกรณ์บำรุงบำเรอสุขอำนวยความสะดวกมากมายพร้อมเต็มไปหมด แต่คนก็เป็นทุกข์ได้ง่ายขึ้นมาก คนเก่งกันนักในการที่จะมีความสุข ถึงกับฆ่าตัวตายตามๆ กันในแพะชันแบบต่างๆ และคนที่ต้องตายเพราะการหาความสุข หรือตายเพื่อสนองความต้องการของคนอื่นที่เป็นนักหาความสุขนั้น มีมากขึ้นๆ

พุดในแง่การทำงาน ความสุขจากการทำงาน เป็นความสุขของตัวเอง ชีวิตทำความ

บทสัมภาษณ์ จากหนังสือพิมพ์ 'ชีวิตงาน'

สุขขึ้นมาเอง ความสุขอยู่ในเนื้อในตัวของคุณชีวิต ตรงไปตรงมา มันก็เลยเป็นการพัฒนาชีวิตไปในตัว และเป็นการพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข อีกทั้งตัวคุณก็เข้มแข็งขึ้น ก็จึงเป็นความสุขที่ไม่ทำให้ฆ่าตัวตาย และก็ไม่ต้องไปฆ่าใครให้ตาย

แต่ความสุขจากการเสพวัตถุและเทคโนโลยี เป็นความสุขแบบหาจากข้างนอก ได้ความสุขมาโดยทางอ้อม เป็นความสุขแบบพึ่งพา ไม่ได้พัฒนาตัวเอง จึงทำให้อ่อนแอลง แล้วก็กลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่ายและสุขได้ยากยิ่งขึ้น เมื่อทุกข์ได้ง่ายก็พลอยอยากตายเองง่ายๆ ด้วย เมื่อสุขได้ยากขึ้นก็ต้องหาความสุขชนิดที่ต้องรุนแรงยิ่งขึ้นๆ จนถึงขั้นที่ทำให้คนอื่นต้องตายมากขึ้นๆ เพื่อการหาความสุขของตัวเอง

ในยุคที่เทคโนโลยีเป็นแหล่งใหญ่แห่งความสุขของคน ปัญหาอย่างนี้มาจากและรุนแรงขึ้น เพราะคนดำเนินชีวิตผิด มีวิถีชีวิตที่สวนทางกับการศึกษา วิธีอย่างหนึ่งที่จะผ่อนเบาปัญหาก็คือ รับวิถีชีวิตเสียใหม่ ให้คนใช้เทคโนโลยีในความหมายที่ป็นเครื่องบําเรอเสพหาค ว สุขที่น้อยลง และใช้เทคโนโลยีนั้นในความหมายที่เป็นเครื่องช่วยการทำงานให้มากขึ้น

จะต้องพัฒนาคนให้มีความสามารถมากขึ้น โดยเฉพาะความสามารถที่จะมีความสุข ให้คนพัฒนาสมรรถภาพของตัวเอง ไม่ใช่ไปขึ้นต่อสิ่งภายนอกมากขึ้น ในเมื่อเขามีความสามารถที่จะมีความสุขในตัวเองได้มากขึ้น สุขได้ง่ายขึ้น สุขได้เก่งขึ้น เขาก็พึ่งพาวัตถุเสพน้อยในการที่จะมีความสุข เขาก็เอาจากผู้อื่นน้อย แต่เขามีความสามารถทำโน่นทำนี่ได้มากขึ้น และเขามีปัญญามองเห็นความสำคัญของชีวิตและสังคมที่ดึงามสิ่งที่เขาทำขึ้นมาได้มากมายก็เกินจำเป็นสำหรับความสุขของตนเอง เขาก็เอาไปเพื่อแผ่

ทำให้คนอื่นเป็นสุข เวลาและแรงงานของเขาแทนที่จะทุ่มให้หมดไปกับการหาสิ่งเสพบริโภคมาบำรุงบำเรอตัวเอง ก็เอาเวลาและแรงงานนั้นไปอุทิศให้แก่การทำงานแบบสร้างสรรค์ได้เต็มที่ คนพวกนี้ก็จะทำงานโดยไม่ต้องคิดถึงตัวเอง เหมือนกับพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสุขสมบูรณ์ในตัว ก็ไม่มีอะไรที่จะต้องทำเพื่อตนเอง

คนเราโดยทั่วไปยังต้องทำอะไรเพื่อตัวเอง อย่างน้อยก็เพื่อให้ตัวฉันมีความสุข แม้แต่คนที่มีอุดมคติก็ต้องเสียสละ หมายความว่า การที่คิดเสียสละก็คือยังต้องขัดขืนฝืนใจตัวเองยอมขาดหรือสลัดออกไป เช่น สละความสุข หรือสละเวลาที่จะหาความสุข แต่คนที่พัฒนาชีวิตสมบูรณ์นั้น ไม่ต้องสละแล้ว เพราะมีความสุขอยู่ในตัว เหมือนพระพุทธเจ้า เหมือนพระอรหันต์ ที่ทำไปโดยเต็มใจเป็นไปเอง จะอยู่ไหนไปไหนทำอะไรก็มีความสุขอยู่ในตัว แล้วจะต้องเสียสละอะไรจึงทำให้แก่คนอื่นและแก่โลกได้เต็มที่ ชีวิตก็คือการทำให้คนอื่น อยู่เพื่อโลก เพื่อช่วยให้โลกเชื่อมกับธรรมได้ เป็นเรื่องของชีวิตเขาเองอย่างนั้น ซึ่งเป็นไปโดยอัตโนมัติ เพราะเขาไม่ต้องทำอะไรเพื่อตนเอง แต่พลังงานชีวิตของเขายังมีอยู่ และเขามีปัญญาพัฒนาขนาดนี้แล้ว มองเห็นรู้เข้าใจความทุกข์ความสุขของมนุษย์ อะไรดีอะไรไม่ดี อะไรควรแก้ไขอะไรควรสร้างสรรค์ ก็มุ่งทำ ได้เต็มที่ทางเดียวโดยไม่ต้องมาห่วงตัวเอง

มนุษย์มีการพัฒนาต่างกันไปเป็นขั้นๆ เมื่อความจริงเป็นอย่างนั้น เราก็จัดระบบสังคมให้สอดคล้องกันว่า คนส่วนมากยังมีโลภะเราก็จัดตั้งระบบเงื่อนโซ่ชะ ถ้าจะกระตุ้นโลภะก็ต้องให้เงื่อนโซ่รัดกุมและมีกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ ให้แน่เด็ดลงไปว่าต้องทำ

จึงจะได้ พร้อมกันนั้นก็ให้การศึกษาให้คนพัฒนาฉันทีละขั้นมา ให้มีจิตใจใฝ่สร้างสรรค์
ลดโกลาหลลงไป แล้วก็หนุนให้เขาทำได้เต็มที่ นี่แหละก็จะเป็นระบบที่ครบวงจร ซึ่งจะไม่
เป็นอย่างเดียวตายตัว ไม่ใช่สังคมแบบที่ให้ทุกคนต้องเป็นต้องอยู่อย่างเดียวกันตายตัว
ไม่ใช่มองอะไรตายหนึ่งไปข้างเดียว แต่ก็ไม่ใช้เสรีแบบปล่อยตามชอบใจโดยไม่มีกร
พัฒนาตัว

ระบบเศรษฐกิจระบบสังคมที่จัดกันมาเป็นแค่สุดโต่งสองแบบนี้ เกิดจากคนพวก
ที่มองมนุษย์เป็นอย่างเดียว มองอะไรไม่เป็นระบบเหตุปัจจัย ไม่เห็นระบบความสัมพันธ์
มันก็ได้ผลมากไปข้างหนึ่งในขอบเขตที่ตัวทำ อย่างคนที่ใช้ระบบเงินไขได้ผลกับ
มนุษย์จำพวกหนึ่งที่ตัวมีโอกาสได้เลือกคัดไว้ ส่วนที่ไม่เข้ากับตัวแกก็ตัดทิ้งไป ถ้าไม่
ฆ่าให้หมดก็ต้องบอกว่าฉันไม่รับผิดชอบด้วย

ตามทัศนะของท่าน การทำงานโดยมีอุดมคติควรเป็นอย่างไร

คนเดี๋ยวนี้โดยมากจะเอาแต่ตัวเอง เอาผลประโยชน์ของตัวเอง ก็เลยขาดอุดมคติ
แต่อุดมคติก็เป็นด้านหนึ่งเท่านั้น คือด้านจิตใจ หมายความว่า มีสิ่งที่เห็นคุณค่าสูง แล้ว
ก็ไปยึดถือไว้ แล้วก็สละชีวิตจิตใจเพื่อสิ่งนั้น เพื่อความดีงามอันนั้น คนอย่างนี้ก็เรียก
ว่ามีหลัก มีที่ยึดเหนี่ยวให้ไม่เตลิด ไม่เขว ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พรวด แต่มุ่งแน่วไป ก็จะได้ผล
ในแง่หนึ่ง

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็จะเป็นในลักษณะที่ว่า ถ้าไม่พัฒนาต่อก็จะไปได้แค่ระบบ
เสียดสละ แม้ว่าการเสียดสละนั้นจะดี คือเป็นการฝึกตนเอง แต่ในการพัฒนาชีวิตเราจะ

ต้องไปให้เลยคำว่าเสียสละ จนกระทั่งว่าชีวิตของเราเป็นอย่างนั้นเอง อย่างเช่น พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องไปเสียสละแล้ว การบำเพ็ญประโยชน์แก่สรรพสัตว์เป็นชีวิตของพระองค์อย่างนั้นเอง

คนเสียสละก็เหมือนยังต้องสู้ ยังยอมรับว่าต้องเสียบางอย่าง เสียความสุข เสียสิ่งที่จะได้ ต้องยอมอด ยอมงด ก็จะมีความทุกข์อยู่ในใจบ้างหรือมีนิดหน่อย จึงกลายเป็นว่า ถ้าไม่เข้มแข็งเมื่อไรก็แพ้ เพราะคนจะเสียสละก็ต้องมีความเข้มแข็งในจิตใจมาก เมื่อไรเกิดความอ่อนแอขึ้นมา ก็จบ ก็พัง จึงมีบ่อยๆ ที่พวกมีอุดมคติก็ไปไม่รอด เพราะอุดมคติเป็นของที่ตั้งยึดไว้ ต่อมาพออ่อนกำลัง หหมดความเข้มแข็ง ก็ล้ม ไปไม่ไหว

ถ้าเป็นเนื้อตัวของชีวิตแล้ว อย่างของพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์ ก็ไม่ต้องตั้งอะไรขึ้นมายึดแล้ว แต่ถ้ายังเป็นชั้นพระโพธิสัตว์ก็ต้องมีปณิธาน มีความตั้งใจเด็ดเดี่ยว มุ่งมั่นแน่วแน่ นี่แหละแบบอุดมคติ แต่ต้องรู้ด้วยว่าพระโพธิสัตว์นั้นท่านไม่ใช่ตั้งปณิธานเพื่อทำในอุดมคตินั้นๆ เท่านั้น แต่ท่านพัฒนาปัญญาเพื่อจุดหมายระยะยาวไปด้วย

คนที่มีอุดมคติก็ต้องมีปัญญาปกครองตัว อย่างน้อยให้เห็นชัดในอุดมคตินั้นว่าเป็นสิ่งที่ดี ถูกต้องอย่างไร จึงควรทำ หรือมันไปกับการพัฒนาตนเอง เช่น ให้มีความสุขที่จะอยู่ในอุดมคตินั้นด้วยตัวของมันเองจนกระทั่งเมื่อภูมิธรรมภูมิปัญญาเต็มดีแล้วที่นี่ ก็ไม่มีอะไรต้องทำให้แก่ตัวเอง ตอนนี้อยู่ไม่มีอะไรต้องสละแล้ว ทำความดีก็เป็นไปเอง ไม่ต้องเรียกว่าเสียสละ แล้วก็ไม่มีทางที่จะเลิกราหรือย่อหย่อนอ่อนแอ แต่เป็นอัตโนมัติ เป็นของธรรมชาติอย่างนั้น.

พรปีใหม่

อวยพร ก็คือแสดงความปรารถนาดีต่อกัน ทำให้คนมีกำลังใจ แล้วก็มีความตั้งใจดีงาม เกิดความสดชื่นเบิกบานผ่องใส คุณสมบัติเหล่านี้ถ้าเราทำให้เกิดขึ้นก็เป็นพรในตัวเอง แม้แต่ไม่ต้องอาศัยคนอื่นมาให้พรวันปีใหม่ ใครทำให้เราเบิกบานผ่องใส มีความตั้งใจดีงาม คนนั้นก็ได้รับพรไปเองในตัวทันที

การที่เรามีการให้พรกัน ก็เพราะคนมักสร้างภาวะนี้ในจิตใจไม่ค่อยเป็น ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเช่นคนอื่นมาช่วย และเป็นการปรารถนาดีต่อกัน แต่พรที่จะมีผลเป็นจริงก็ต้องตรงกับสภาพที่เป็นอยู่จริง คือว่า เวลานี้เรารู้กันอยู่ว่า เราอยู่ในสังคมไทยที่อยู่ในภาวะวิกฤต ในภาวะร้ายแรงอย่างนี้ เราจะมัวมัวเพลินอยู่กับความเอ้อระเหยสบายใจไม่ได้หรอก นั่นมันเป็นความประมาท

ในภาวะนี้ ต้องเป็นพรชนิดที่ขับเคลื่อนเพื่อให้สังคมเดินหน้า ที่จะพาให้พ้นวิกฤต เราต้องเข้าใจสภาพที่เป็นจริง โดยไม่ใช่จะมัวท้อแท้หดหู่ใจ อย่าไปหลีกเลี่ยง หลบหน้าหรือทำเป็นว่าลืมมัน ไม่ใช่จะไปทนแบกมันไว้ แต่เราทนสู้และพยายามแก้ไข ก็ต้องมีจิตใจเข้มแข็ง เอาวิกฤตนี้มาเป็นบททดสอบ แล้วก็ก็เป็นแบบฝึกหัด ในการที่จะใช้ปัญญาคิดหาทางพัฒนาชีวิตและหาทางแก้ปัญหา ให้สังคมไทยใช้วิกฤตเป็นสนามฝึกคนของตัวเองให้พร้อมที่จะเดินหน้าต่อไป

หลักมืออยู่ว่า คนที่ผ่านแบบฝึกหัดแล้วจะเป็นคนที่พัฒนาได้ สามารถเจริญก้าวหน้าอกงามต่อไป คนที่ไม่ผ่านแบบฝึกหัด เจริญได้ยาก เข้ากับที่พูดกันว่า

วิกฤตเป็นโอกาส คือโอกาสที่จะพัฒนาตัวเอง โดยเอามันเป็นแบบฝึกหัดที่จะทำให้มีจิตใจเข้มแข็ง แล้วมองไปข้างหน้า ตั้งเป้าหมายให้ชัดเจน มุ่งหน้าไปสู่ความดีงาม ความสุขความเจริญร่วมกันของสังคม แล้วก็ตั้งใจทำงานที่จะสนองจุดมุ่งหมายนั้น นี่แหละเมื่อปีใหม่มาถึง ก็จะเป็นพรที่แท้จริง แม้ว่าเราจะก้าวไปได้ที่ละนิดก็ยังดี เพราะนั่นคือการก้าวหน้า ไม่ใช่หยุดอยู่กับที่

ปีใหม่มา ก็คือมีโอกาสใหม่ สัมพันธ์กับวิกฤตที่เป็นอยู่ก็คือการที่เราจะก้าวออกจากวิกฤตไปเรื่อยๆ ไปสู่ความเจริญงอกงาม ก้าวจากวิกฤตไปสู่วิวัฒน์ จึงขอให้มีความตั้งใจและทำให้ใจให้ถูกต้องว่า จะใช้วิกฤตนี้เป็นแบบฝึกหัดอย่างที่วามมา แล้วก็พัฒนาชีวิตและสังคมของเรา ด้วยความสามัคคี โดยมีความหวังดีต่อสังคม ประเทศชาติ จิตใจอย่างนี้จะดีงามและมีความสุข เป็นพรที่แท้จริง ดีกว่าจะเที่ยวหาความสุขประเภทมั่วเมา เอาแค่นี้ไปตีฆ้องสนุกกันเพลินอยู่แค่วันปีใหม่ พอปีใหม่ผ่านไปแล้วก็ทุกข์ตามเดิม ฉะนั้น จึงขอให้สุขอย่างยั่งยืนถาวร ชนิดที่ไม่เบลาปราศปัญญา เพื่อให้เป็นพรที่มีคุณค่าแท้จริง

ขอให้ทุกท่านประสบความสำเร็จงอกงาม ที่เป็นความเจริญงอกงามอย่างแท้จริงที่กล่าวมานี้ ให้สมกับที่กล่าวว่า เป็นความเจริญก้าวหน้าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนแท้จริงตลอดไป ขอให้ทุกท่านเข้าถึงคุณแห่งพระรัตนตรัย ได้ประสบสรรพพรแห่งกุศล เป็นมงคลเกิดแต่ธรรม มีความสดชื่นเบิกบานผ่องใส จิตใจดีงาม ข้ามพ้นทุกข์ภัย ให้ปีใหม่มากับความสุขเกษมสันต์ และก้าวไปกับความเจริญวัฒนาตลอดกาลทุกเมื่อ

ตอนที่ ๒

บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับงานหนังสือ

ทศวรรษธรรมที่ศักราชพระธรรมปิฎก
หมวดศึกษาศาสตร์

ทศวรรษธรรมที่ศักราชพระธรรมปิฎก
หมวดสุขภาพศาสตร์

ทศวรรษธรรมที่ศักราชพระธรรมปิฎก
หมวดสังคมศาสตร์และกฎหมาย

ทศวรรษธรรมที่ศักราชพระธรรมปิฎก
หมวดศิลปศาสตร์และวัฒนธรรม

**ตามประวัติ ท่านเจ้าคุณฯ เป็นอาจารย์สอนที่มหาจุฬาฯ ตั้งแต่ยังเรียนไม่จบ อยาก
กราบเรียนถามท่านถึงงานสอนที่มหาจุฬาฯ**

ที่จริงงานสอนเริ่มเมื่อยังเรียนไม่จบ คือสอนที่โรงเรียนพุทธศาสนาวัดนาทิตย์ ต่อ
มาเรียนจบปีการศึกษาปี ๒๕๐๔ ก็ไปสอนโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษา ตั้งแต่ ๒๕๐๕
วิชาที่สอน คือ ธรรมะภาคภาษาอังกฤษ สอนอยู่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖ พอเริ่มต้นปี
๒๕๐๗ มีการเปลี่ยนแปลง อาตมาก็ไม่รู้เรื่อง สอนไปเรื่อยๆ อยู่วัดก็ทำหนังสือเรียน
เพราะตอนนั้นสอนธรรมะภาคภาษาอังกฤษ ก็ต้องเตรียมตัว หาเนื้อหาหนังสือมาให้
พระเถรเรียน เพราะวิชาธรรมะภาคภาษาอังกฤษเป็นวิชาใหม่ ตอนนั้นหนังสือเรียนไม่มี ก็
ต้องหาเอา ก็เป็นเหตุให้ทำหนังสือเรียนขึ้นมา ช่วงนั้นอาจารย์จำลอง สารพัดนึก เป็นผู้
อำนวยการโรงเรียนบาลีเตรียม ท่านมาร่วมทำด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ วันหนึ่งเป็นวันหยุด อาตมาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ ก็มีสมเด็จพระ
วัดสระเกศ (สมเด็จพระพุฒาจารย์ เกี้ยว อุปลโสณ) และอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ
สองท่าน ตอนนั้นอาจารย์จ่านงค์เป็นพระกวีวรรณ และสมเด็จพระพุฒาจารย์เป็น
พระราชวิสุทธิเมธี ไปที่กุฏิอาตมา อาตมาก็ไม่รู้เรื่องว่าไปยังไงมายังไง เอ๊ะ...ทำไมพระ
ผู้ใหญ่มาหาที่กุฏิ ก็มาคุยโน่นคุยนี่ เสร็จแล้วอีกไม่กี่วันก็ประกาศตั้งอาตมาเป็นผู้ช่วย
เลขาธิการ คือสององค์ท่านเป็นรองอธิการบดี

ท่านมาหาก็คงมาดูหาบตามแต่งตั้งอาตมาเป็นผู้ช่วยเลขาธิการ ปี ๒๕๐๗ รวมเวลา
สอนที่โรงเรียนเตรียมบาลี ๒ ปี ก็มาทำงานเป็นฝ่ายบริหาร สมเด็จพระพุฒาจารย์

ตอนนั้นเป็นเลขาธิการ ท่านก็มีภาระทางคณะสงฆ์เยอะ ท่านทำงานฝ่ายภายนอก
อาตมาก็ทำฝ่ายภายใน ก็เหมือนกับแบ่งกันไปเอง ก็ทำไปอย่างนั้น ตอนนั้นมีนิตยภัต
เดือนละ ๕๐๐ บาท

ตอนนั้นท่านเจ้าคุณฯ เริ่มงานเขียนหนังสือแล้วหรือยัง

ที่จริงงานหนังสือทำไปเรื่อยๆ ชอบคิดว่า หนังสือเล่มแรกที่ทำออกมาเป็นหนังสือ
เรียนธรรมะภาคภาษาอังกฤษ ๒ เล่ม สำหรับ ๒ ชั้น พร้อมกันนั้น เมื่อมาสอนธรรมะ
ภาคภาษาอังกฤษ ก็เห็นว่าอยากให้นักเรียนได้รู้ศัพท์ ก็เลยทำ Dictionary of Buddhism
ขึ้นมา เป็นการเริ่มต้น ก่อนจะมาเป็นพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม คือ
รวบรวมศัพท์ธรรมะภาคภาษาอังกฤษ สมัยนั้นมีแต่โรเนียว ก็มีอาจารย์ที่เป็นพระอีก
แผนก ท่านถนัดในการพิมพ์ พิมพ์ออกมาแล้วก็โรเนียวเป็นเล่ม ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้น
ในแง่หนึ่ง เป็นที่มาของพจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม

อาตมามีนิสัยชอบหนังสือประเภทอ้างอิงมาแต่ไหนแต่ไร แม้แต่เรียนภาษา
อังกฤษก็แทบจะเรียนมาจากหนังสือประเภทนี้ ตั้งแต่บวชเถรใหม่ๆ เพราะตัวเองเรียน
ถึง ม.๓ ก็มาบวช บวชแล้วเรียนธรรมะ เรียนนักธรรม พี่ชาย (ผาสุก อารยางกูร) เป็น
คนชวนให้บวช เขาเป็นผู้ที่สนใจธรรมะมาก ศึกษาทั้งท่านพุทธทาส ทั้งอาจารย์สุชีพ
ปยุตฺตญาณุภาพ ตอนนั้นยังเป็นสุชีโวภิกขุ ตอนที่อาตมาบวช อาจารย์สุชีพยังไม่สึก พี่
ชายเป็นคนสนใจธรรมะมาก จนเพื่อนๆ เรียกเขาว่า 'สุชีโว'

ที่นี่ พอชวนอาตมาบวชแล้ว พี่ผาสุกก็เอาใจใส่อาตมาดี เอาหนังสือธรรมะของ

อาจารย์สุชีพ อย่าง กองทัพอากาศ ใ้ร่มกาสาวพัสตร์ มาให้อ่าน ต่อมาก็เอาหนังสือ ท่านพุทธทาสมาให้ เช่น หลักพระพุทธศาสนา แล้วก็เอาหนังสือภาษาอังกฤษมาให้ ตอนนั้นก็เรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเอง ใช้หนังสือ Essential English หมายความว่าต้องเรียนนักธรรมด้วย อ่านหนังสือธรรมะต่างๆ และเรียนภาษาอังกฤษด้วยตนเอง

หนังสือ Essential English ก็มีแบบฝึกหัดในตัว ก็ทำเองตรวจเอง ก็จบเล่มหนึ่ง เล่มสอง ส่วนเล่มสามนี้ใหญ่ไม่จบ ระหว่างนั้นเหตุการณ์ก็เปลี่ยนแปลงไป พี่ชายซึ่ง นอกจากสนใจธรรมะแล้วก็ชอบภาษาด้วย เคยแปลงานหนังสือธรรมะที่เป็นภาษาต่างประเทศ ภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทยก็มี เดียวนี้ยังไม่ได้พิมพ์ก็มี แกก็เอาหนังสือ ภาษาอังกฤษต่างๆ มาให้อาตมาด้วย แกชอบหนังสือภาษาอังกฤษเยอะเยาะไปหมด อย่างสารคดีมีภาพ และหนังสือ Encyclopedia มีหนังสือ Encyclopedia ที่เป็นแบบเล่มเดี่ยวจบ อย่าง *Children' Encyclopedia* อาตมาเองชอบหนังสือประเภท Dictionary อยู่แล้ว โดยเฉพาะ Encyclopedia จะชอบมาก

เรียนภาษาอังกฤษ นอกจากเรียนโดยเอาหนังสือมาทำแบบฝึกหัด มาอ่านมาแปลเองแล้ว ก็เอา Encyclopedia และ Dictionary มาอ่าน Dictionary อีกเล่มที่อ่านประจำคือ *Advanced Learner's* อันนี้ไม่ใช่เหมาะเฉพาะสำหรับค้นศัพท์เท่านั้น แต่เหมาะสำหรับอ่านเล่น เพื่อเอาความรู้ทางภาษาด้วย มีตัวอย่างประโยค มีวิธีการใช้ การอธิบายความหมาย ก็อธิบายโดยยกตัวอย่างให้เห็นประกอบ ไม่ใช่ให้ศัพท์เหมือน หรือศัพท์ที่ความหมายตรงกันอย่างเดียว เพราะว่าDictionary จำนวนมาก จะเป็นแบบให้ศัพท์ว่า ตัวนี้แปลว่าอย่างนี้ ก็ให้ศัพท์ที่ตรงกันใกล้กันเท่านั้นเอง แต่ *Advanced*

๑๕๒ วิธีแห่งปราชญ์ (ฉบับสมบูรณ์)

Learner's อธิบายและให้ตัวอย่างประโยค เลยชอบอ่าน Dictionary ประเภทนี้ด้วย ที่ชอบอ่าน Encyclopedia เพราะ Encyclopedia เหมาะแก่การอ่านภาษาอังกฤษ เพราะมีความหลากหลายในเล่มเดียว มีทุกอย่าง ตั้งแต่หมด กว้างไปถึงเรื่องประเทศ ทั้งเรื่องนามธรรม รูปธรรม เรื่องศาสนา ปรัชญา มีทุกอย่าง และเล่มสำหรับเด็กก็ง่าย เล่มเดียวจบ มันสั้นๆ บางหัวข้อก็มีแค่ ๕ บรรทัด บางหัวข้อก็ ๑๐ บรรทัด ก็อ่านภาษาอังกฤษ ผีภาษาอังกฤษจากพวกนี้ด้วย

ต่อมาก็มีพวกหนังสือไวยากรณ์ใช้ฝึกตนเอง พอเราเรียนได้ถึงระดับนี้เช่นหนังสือไวยากรณ์เล่มหนาๆ ภาษาอังกฤษ เราก็ลองมาดู ทำแบบฝึกหัดในใจเลย เพราะว่าหนังสือพวกนี้เต็มไปด้วยแบบฝึกหัด เป็นร้อยๆ ข้อ เราก็มาลองทำดูในใจ ตรวจสอบว่าทำได้ไหม นี่คือวิธีที่เรียนภาษาอังกฤษมา

ต่อมาเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ และไปเรียนที่มหาจุฬาลงกรณ์ด้วย ตอนนั้นมหาจุฬาลงกรณ์ไม่ค่อยมีทุนรอน บางทีครูอาจารย์วันหนึ่งมี ๖ ชั่วโมง มาสอนชั่วโมงเดียว บางวันไม่มีสักชั่วโมง เราก็ต้องหาความรู้กันเอง ครูมาสอนอาจารย์มาสอนน้อย ก็ว่างมาก

สรุปว่าชอบหนังสือประเภท Reference เพราะฉะนั้น เวลามาสอนพระนักเรียน ก็นึกอยากจะทำ Dictionary ให้นักเรียน คือว่าเราชอบด้วย แล้วก็เห็นคุณค่าหนังสือประเภทนี้ เพราะหนังสือ Dictionary เป็นสิ่งจำเป็น พระเนรควรจะได้มีหนังสือที่จะศึกษาค้นคว้า จึงคิดทำ Dictionary of Buddhism ขึ้นมา เรื่องก็เป็นอย่างนี้

อยากทราบวิธีการเก็บศัพท์ของท่านว่าทำอย่างไร จดใส่กระดาดเก็บไว้เป็นคำๆ

อย่างนั้นใช่หรือไม่

อันนั้นเป็นส่วนหนึ่ง รายละเอียดจำไม่ค่อยได้ อย่าง Dictionary ทำๆ หยุดๆ แล้วก็เริ่มใหม่ คือทำแล้วเหมือนกับเลิก ทำใหม่ มันมีเหตุที่ทำให้ต้องทำใหม่ อย่างที่ทำให้พระนักเรียนนั้นมันง่าย เป็นเพียงแค่เอาตัวศัพท์ ศัพท์บาลีว่าอย่างนี้ ภาษาอังกฤษว่าอย่างนี้ เราก็เอาศัพท์บาลีที่เป็นไทยแล้ว เช่น คำว่า เมตตา กรุณา อุเบกขา ศรัทธา ปัญญา สมาธิ หมายความว่ามาจับเรียงลำดับเข้า แล้วก็ให้ศัพท์ภาษาอังกฤษ อย่าง สมาธิ = Concentration ปัญญา = Wisdom อะไรทำนองนี้ เราก็เอาศัพท์ที่เราเคยเรียน เคยได้ผ่านมาแล้ว ก็ไม่ยากนักที่จะไปค้น แล้วก็ค้นเพิ่มเติมในศัพท์ที่ไม่ค่อยเจอ ก็เป็นเหตุให้ต้องไปค้นหนังสือมาก เป็นเหตุให้ไปหาหนังสือ Dictionary ทางพุทธศาสนาเพิ่มอีก มันก็เป็นวงจรเป็นปัจจัยแก่กันและกัน

ความคิดที่ชอบทำพจนานุกรม และสารานุกรม Encyclopedia ก็ก่อตัวเรื่อยมาก็อยากจะทำให้มีทั้งภาษาไทยและอังกฤษ ก็เลยไม่ได้หยุดแค่ที่ทำโรเนียว ช่วงนั้น พ.ศ. ๒๕๐๕ ตั้งแต่สอนบาลีเตรียม แล้วก็ย้ายมาสอนระดับปริญญาที่คณะพุทธศาสตร์ มหาจุฬาฯ เป็นผู้ช่วยเลขาธิการก่อน แล้วมาเป็นรองเลขาธิการทีหลัง ระหว่างนั้นก็สอนด้วย สอนวิชาธรรมะภาคภาษาอังกฤษระดับปริญญาตรี

ในส่วนตัวอาตมาเองอยากทำ และตั้งใจจะทำสารานุกรมพุทธศาสตร์ เป็นทั้ง Dictionary ประเภท Encyclopedic Dictionary ก็เลยทำดู โดยให้ด้านซ้ายเป็นภาษาไทย ด้านขวาเป็นภาษาอังกฤษ แล้วตีเส้นแบ่งกลาง ด้านซ้ายเขียนเป็นศัพท์ไทย เช่น คำว่า เมตตา อธิบายภาษาไทย ด้านขวาก็ Metta เขียนเป็น Romanized Pali

แล้วก็อธิบายภาษาอังกฤษ ที่นี่ ไม่ใช่แค่ให้ศัพท์เท่านั้น มันต้องอธิบายศัพท์ด้วย เพราะภาษาไทยอธิบายแล้ว ภาษาอังกฤษก็ต้องอธิบายด้วย ทำไปๆ เลยขยายใหญ่ เอ๊ะ...มันเยอะเยอะไปหมด ทำถึงตัวอะไรจำไม่ได้ อย่างนี้ไม่ได้แล้ว เมื่อโรมันจะจบ นี่แหละเป็นเหตุให้ต้องล้ม หมายความว่า มันมากเกินไป ยาวเกินไป หยุดเอาใหม่ ทำให้มันสั้นกะทัดรัดหน่อย ก็เริ่มตั้งต้นใหม่ อันเก่าก็ยังอยู่

ทำใหม่ ต้องให้สั้นเข้า ก็เหมือนกับเริ่มใหม่ ทำไปถึงตัว 'บ' งานทางมหาจุฬาฯ ก็เยอะ ภาระก็มาก แล้วก็เห็นว่าที่ว้าสั้น มันก็ดูยังเยอะอยู่ ก็เป็นเหตุให้ทำใหม่อีก ทำใหม่ตอนนี่ เปลี่ยนมาเป็นว่า เอาภาษาไทยเป็นหลัก ภาษาอังกฤษเป็นเพียงให้คำ พอแล้ว เอาไว้ก่อน อันที่จะทำเต็มทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเอาไว้ก่อน ก็ทำภาษาไทย แล้วท้ายก็ให้ศัพท์ภาษาอังกฤษวงเล็บไว้ ภาษาอังกฤษอาจจะสองบรรทัด แต่ภาษาไทยอาจจะหน้าสองหน้า อย่างนี้ก็น่าจะไวขึ้น ทำไปๆ จบตัวอะไรก็ 모르 โอ๊ย! เมื่อไรจะจบซะที ภาษาไทยอย่างเดียวก็ยาวอีกแล้ว ก็ไม่จบ อาจารย์สิริวัฒน์ คำวันสา ได้ขอเอาไปเมื่อ ๒-๓ ปี ตอนนี้อาจารย์สิริวัฒน์ก็เสียชีวิตไปแล้ว (ท่านตั้งคณะทำสารานุกรมพระพุทธศาสนา เข้าใจว่ายังคงไม่จบ) ภาษาไทยยาวไปก็ไม่จบ ทำใหม่ให้มันสั้นเข้าไปอีก ทำให้กะทัดรัด อธิบายให้น้อยหน่อย ก็ทำไปได้ก็ถึงตัวอะไรไม่รู้ ก็ไม่จบอีก งานอื่นก็เข้ามาอีก ก็มีงานที่อาจารย์ระวี ภาวิไล จะพิมพ์นี้แหละ คืองานหนังสือ พุทธธรรม

ช่วงระหว่างนั้นทำงานมา มีงานหนังสือ พุทธธรรม เล่มเดิม เป็นบทความซึ่งตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์แปดสิบชันษาของพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๔ อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ในฐานะที่เป็นเลขานุการโครงการตำราของสมาคม

สังคมศาสตร์ฯ ได้นิมนต์ให้อาตมาเขียนบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนา อาตมาเขียนอยู่ ๘ เดือน ก็เสร็จ แล้วเขานำไปตีพิมพ์ร่วมกับบทความทางวิชาการของนักวิชาการท่านอื่นๆ

ที่นี่ เริ่มมีงานนอกเข้ามา และต่อมาต้องไปสอนต่างประเทศ ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ก็ไปแค่เดือนกว่าเท่านั้น กลับมาทำงานต่อ หลังจากเขียนพุทธธรรมแล้ว ได้มีผู้มานิมนต์ให้ไปแสดงปาฐกถาข้างนอกอยู่เรื่อยๆ ไปตามองค์กร สถาบัน สมาคม มหาวิทยาลัยต่างๆ บรรยายจบแล้ว สถาบันต่างๆ เหล่านั้นก็ต้องการจะนำบรรยายนั้นไปพิมพ์เป็นหนังสือ ให้เวลาตรวจก่อนนำไปพิมพ์ ก็ทำให้มีงานหนังสือ ประเภทประยุกต์ธรรมะเกิดขึ้นมาหลายเล่ม

ต่อมาปี ๒๕๑๙ ก็ต้องไปสอนที่อเมริกาอีก คราวนี้อยู่ ๒ ปี ก็ได้ทำหนังสือที่โน่นอีก คือหนังสือ 'ธรรมานุญชีวิต' เกิดปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ญาติโยมคนไทยเห็นพระก็อยากมาหา ก็นึกว่าทำยังไงเขาจะได้ประโยชน์ ก็เลยคิดทำหนังสือ 'ธรรมานุญชีวิต' ทำจบเลยที่โน่น ช่วงที่วัดวชิรธรรมประทีป นิวยอร์ก นิมนต์อาตมาให้ไปเป็นที่ปรึกษา และได้อาศัยพระที่นั่นช่วยพิมพ์ดีดให้จนเสร็จ ตอนแรกเรียก 'คู่มือดำเนินชีวิต' ที่นี่ เรามีหนังสือวารสารของวัด เขาก็ขอให้ช่วยเขียน ก็ทำให้ใช้เวลาไปอีก แล้วก็สอนภาษาบาลีให้ฝรั่งบ้าง เลยทำหนังสือไวยากรณ์บาลีเป็นภาษาอังกฤษอีก เป็นลายมือ ก็สอนพวกนั้นไป ยังไม่ได้เอามาทำอะไร งานพวกนี้เยอะ

สอนไปก็นึกอยากให้พวกนี้เรียนบาลีแล้วได้ประโยชน์ ก็เลยทำพุทธประวัติเป็นภาษาบาลี ฉบับย่อขึ้นมา นี่ก็ยังเป็นลายมืออยู่ สำหรับท่านที่เรียนบาลี ในแง่นี้ที่จริงก็ดีเหมือนกัน ยังนึกว่า เออ...อาจจะเอามาให้องค์ไหนที่ท่านสนใจพิมพ์ออกมาเป็นตัว

หนังสือเข้าเครื่องคอมพิวเตอร์เสียบ้าง เพราะยังเป็นลายมืออยู่ เอามาใช้เป็นหนังสือเรียนได้ คือ เรียนพุทธประวัติเป็นภาษาบาลี ก็ตั้งแต่ปี ๒๕๑๙-๒๕๒๐ ตอนนั้นเกิดกรรมบุญชีวิตก่อน แล้วก็เกิดหนังสือบาลีสำหรับสอนฝรั่งเป็นภาษาอังกฤษ พุทธประวัติฉบับภาษาบาลี พวกบทความต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวันสำคัญของไทยที่ทางวัดเอามาพิมพ์ มีหนังสือเกิดที่อเมริกาหลายเรื่อง

พอกลับมาจากอเมริกาเที่ยวนั้นก็ตั้งใจว่างานพวกสาธารณุกรรม และพจนานุกรมที่ค้างหน้าจะทำให้เสร็จเสียที ก็เลยตั้งใจว่า เอาละ...ต่อไปนี่ไม่ทำอะไรทั้งสิ้น ไม่รับอะไรทั้งสิ้น จะตั้งใจทำงานค้างนี้ให้เสร็จซะที เพราะว่ามันค้างและกั๊กไปหลายที แล้วก็กลายเป็นมีหลายฉบับ แต่ไม่ทันไรอาจารย์ระวีมาแล้ว คือตอนนั้นเป็นเวลาครบสิบปีพอดีที่พุทธธรรมเล่มเดิมพิมพ์ออกมา คือเมื่อปี ๒๕๑๔ ก็หมายความว่าอาตมากลับมาปี ๒๕๒๒ แล้วก็เริ่มงานพจนานุกรมและสาธารณุกรรมต่อ ในปีนั้นอาจารย์ระวีก็มาพบ

สาเหตุที่ท่านเจ้าคุณสละงานบริหารมาทำงานวิชาการ

ช่วงนั้นมีปัญหาทั้งเรื่องคณะสงฆ์ เรื่องตั้งแต่สมเด็จพระพุทธมาจารย์ท่านเจ้าคุณพิมลธรรม (อาจ) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุในตอนนั้น เกิดเรื่องกับจอมพลสฤษดิ์กับคณะสงฆ์ ก็เป็นเรื่องของวัดมหาธาตุและมหาจุฬาลงกรณ โยงกันหมด พอเกิดเรื่องนี้ขึ้นมา พระที่เป็นลูกศิษย์ลูกหาที่นับถือท่าน ก็ไม่พอใจคณะสงฆ์ ตอนนั้นเกิดเรื่องยุ่งๆ อาตมาก็ต้องมาเสียเวลาในเรื่องจัดการ ดูแลให้เรียบร้อย ต่อมาปัญหาเรื่องนี้ก็กรุ่นมาโดยตลอด เพราะเมื่อท่านกลับมาจากสันติบาลมาอยู่วัด ก็มีเรื่องอยากให้ท่านได้สมณศักดิ์ของท่านคืนอีก ก็เกิดเรื่องขึ้นมาอีก คือพระวัดมหาธาตุและมหาจุฬาฯ ส่วนมากก็พระใน

มหาจุฬา ก็มีปัญหาว่าจะช่วยท่านในเรื่องนี้อย่างไร เราเป็นฝ่ายบริหาร ก็ยุ่งแต่เรื่องการศึกษา เขาก็มีปัญหากันกับผู้บริหารต่างๆ เกิดความขัดแย้งอะไรต่ออะไร อาตมาก็ไม่เอาด้วยแล้ว เราจะมุ่งมาทำงานด้านหนังสือ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์กว่า

อาตมามองในแง่รวมๆ มองการพระศาสนาในประเทศไทย อาตมาว่าเราได้เห็นว่ามีความเสื่อมโทรมมานาน สภาพการขาดการศึกษา การไม่รู้เรื่องรู้ราว การหลงไขว่ไขว่ไปเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องอะไรต่างๆ วุ่นวายกันไปหมด พระก็ไม่มีความรู้ ญาติโยม ก็ไม่รู้ พระก็ชักนำไม่ได้ อาตมาก็ว่าการพระศาสนาต้องจัด ต้องปรับปรุงเยอะเหลือเกิน การบริหารการปกครองก็เต็มที ทีนี้ว่าจะยังงัยก็ตาม ถ้าฐานทางธรรมวินัยตัวหลักนี้ไม่เข้มแข็งชัดเจนแล้ว ไปไม่รอด งานด้านให้หลักการและความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตรงพระธรรมวินัยมีความสำคัญที่สุด ต้องให้ได้อันนี้ ถ้าไม่ได้แล้วไม่มีที่จับ ไม่มีหลักจะบริหารจัดการยังงัย ก็จัดไปตามที่คิด ถึงจะมีความสามารถอะไร ถ้าไม่มีหลักก็ไม่รู้จะตั้งอยู่บนฐานอะไร เอาอย่างไร ทิศทางมันไม่ชัด งานนี้เป็นงานใหญ่ มีเนื้อหาต้องทำมาก อาตมาเองก็ปฏิเสธงานบริหารมาโดยตลอด ตอนนั้นท่านเคยจะให้เป็นเจ้าของคณะภาคอะไรต่ออะไรนานแน่แล้ว อาตมาก็ไม่เอา

ตั้งแต่ระยะต้นๆ อยู่วัดพระพิเรนทร์ ท่านเจ้าคณะอำเภอป้อมปราบฯ มรณภาพ รองเจ้าคณะจังหวัดสององค์ก็ไปหาอาตมาขอให้รับเป็นเจ้าคณะอำเภอป้อมปราบ พุดกันอยู่นาน อาตมาก็ไม่ยอมทำเด็ดขาด สรุปล่าไม่รับ เป็นอันว่าเราตัดสินใจตัดงานด้านบริหารงานที่มหาจุฬาฯ เราก็ตัดเสียได้เหมือนกัน เพราะงานเรื่องเนื้อหาสาระพระธรรมวินัยเป็นฐานที่สำคัญที่สุด ถ้าหากว่ามันไม่มีความชัดเจน พระศาสนาก็จะอ่อนแอไปหมด

ก็เลยมุ่งมาทำเรื่องนี้

ที่จริงงานพุทธธรรม ก็ไม่ใช่จะมีแค่พุทธธรรม ก็เขียนเล่าไว้ในพุทธธรรมว่าจะทำ คู่กับ 'อริยวินัย' ก็เขียนโครงร่างไว้บ้างแล้ว แต่ไม่มีเวลาทำ เป็นอันว่างานอริยวินัย ก็ไม่มีเวลาทำ สารานุกรมก็ไม่มีเวลา งานพุทธธรรมก็ค้างมากมาย งานหนังสือลอกแบบ บทเล็กๆ ก็มีค้างอีกมากมาย อย่างพจนานุกรมนี้ก็ค้างติดอย่าง ก็คิดว่าพอไปได้ถึงแม้ ไม่มีเวลาปรับปรุง ที่จริงต้องปรับปรุงอีกเยอะ แต่ระหว่างนั้น แก่ไขปรับปรุงได้ยาก หรือเรียกว่าแทบไม่ได้ เพราะระบบการพิมพ์สมัยนั้นไม่ช่วย ก็บันทึกเก็บไว้เยอะ พวก คัพพ์อะไรที่ควรจะต้องเติม ก็ต้องรอเวลา ถือว่าไม่ต้องปรับปรุง ออกไปก่อน เอาตามเดิม ก่อน นอกจากที่เล็กๆ น้อยๆ ก็ทำไปบ้าง

หนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ทำเสร็จตั้งแต่เมื่อใด ก่อนที่จะไปอเมริกาครั้งที่สองใช่หรือไม่

ใช่แล้ว...พจนานุกรมนั้นเสร็จก่อนไปอเมริกา คือช่วงนั้นงานค้างคาระยะยาว เหลือเกิน ทำยังไงจะได้ใช้กันไปก่อน ควรจะทำได้ง่ายๆ ไม่ต้องเอาอะไรมาก อย่าเอา เยอะแยะเลย ก็เลยทำใหม่ทำฉบับประมวลธรรมขึ้น เอาแค่หมวดธรรมะจะสะดวกกว่า เราก็มองว่าธรรมะหมวดไหนบ้าง ที่คนทั่วไปควรจะได้รู้ โดยเฉพาะที่เขาเรียนกันมา ที่ เขาพอจะรู้จัก ที่เขาอยากจะค้น เราก็มานึกเอาและจับดู มาทำบัญชี ทำหมวดธรรมที่ ควรจะรู้ ก็ทำอันนี้ก่อน ตั้งใจไว้แล้ว ทำสั้นๆ ไม่เน้นที่ตัวคัพพ์ แต่เน้นที่ตัวหมวดธรรม ก็แยกว่า พรหมวิหาร แปลว่าอะไร มี ๔ ข้อ ดังนี้ เช่น เมตตา เมตตาหมายความว่าอะไร ภาษาอังกฤษว่าอย่างไร ให้ภาษาอังกฤษเป็นแค่ตัวคัพพ์ คำอธิบายเป็นไทย และให้

ที่มาว่าพระไตรปิฎก อรรถกถาอยู่ตรงไหน อันนี้ก็คือเนื้อหาสำคัญของประมวลธรรมนี้ก็ทำอันนี้จนเสร็จออกมา ตอนนั้นมหาจุฬาฯ พิมพ์เป็นครั้งแรก ก็เอาโรงพิมพ์คุรุสภาว่าจะพิมพ์เสร็จก็ปีไม่รู้ ก็นเวลาเยอะ

เมื่อทำหมวดธรรมออกมา ก็เลยนึกว่าอันเดิม Dictionary of Buddhism ที่ทำให้พระเรียนธรรมะภาคภาษาอังกฤษ ก็ควรจะเอามารวมกันซะด้วย เพราะในแง่ของศัพท์พวกนี้พระต้องใช้อยู่ ผู้เรียนธรรมะภาษาอังกฤษต้องใช้ พอดีได้ทำภาคภาษาอังกฤษ-ไทยไว้บ้าง ก็เลยเอามารวมกัน ก็กลายเป็นว่าเกิดเป็นหนังสือที่ปัจจุบันเรียกว่า 'พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม' ที่มี ๓ ภาค ภาคหมวดธรรม ภาคศัพท์ธรรมไทย-อังกฤษ และอังกฤษ-ไทย เป็นอันว่าเล่มนี้เสร็จก่อนไปนอก เริ่มพิมพ์เมื่อปี ๒๕๑๕ กว่าเสร็จก็ ๒๕๑๘

ต่อมากรมการศาสนาเห็นว่ามีความประโยชน์ก็ขออนุญาตพิมพ์บ้าง ต่อมาก็พิมพ์กันเรื่อยมาและขยายมาเรื่อยๆ ตอนนั้นรู้สึกจะยุคตอนปี ๒๕๒๔ ที่เป็นรูปเล่มปกสีเขียวกการพิมพ์ครั้งนั้นประสบปัญหามากมาย เพราะมันเป็นยุคการพิมพ์แบบคอมพิวเตอร์กราฟฟิกใช้แปะอาร์ตเวิร์คเอา สมัยนั้นยังไม่มีระบบการพิมพ์คอมพิวเตอร์แบบ Desktop Publishing เหมือนในสมัยนี้ คือเราไม่สามารถพิมพ์เอง ต้องไปจ้างเขาเรียงพิมพ์เป็นแผ่นๆ เพื่อทำต้นฉบับสำหรับถ่ายฟิล์มทำเพลตแล้วไปพิมพ์ลงกระดาษ ปัญหาที่ยุงยากมากคือ ภาษาบาลี ตอนนั้นยังหาฟอนต์ที่สมบูรณ์ไม่ได้ มีอะไรก็ต้องใช้ไปก่อน อาตมาต้องมาแก้ไขปรับปรุงเอาเอง ทำให้เสียเวลามาก ข้อเสียก็คือ ต้องใช้เล่มนั้นเป็นแบบอย่างเดียว แก้ไขอะไรไม่ได้

ที่มาของหนังสือ 'พุทธธรรม' ฉบับปรับปรุงขยายความ

ตอนกลับมาจากอเมริกา ก็ตั้งใจว่าจะทำสารานุกรม หรือพจนานุกรมให้เสร็จ ไม่ยอมทำอย่างอื่น ช่วงนี้แหละอาจารย์ระวี (ศ.ดร.ระวี ภาวิไล) เข้ามา บอกว่าคณะของท่าน (คณะระดมธรรม จาก ธรรมสถานจุฬาฯ) ใช้พุทธธรรมเล่มเล็กเรียนกันอยู่ ตอนนี่หนังสือหมดแล้ว จะขอพิมพ์ใหม่ ท่านตั้งใจพิมพ์ตามนั้น อาตมาก็บอกท่านว่า สำหรับหนังสือพุทธธรรม อาตมาตั้งใจว่ามีส่วนที่จะเพิ่มตรงนั้น ตรงนี้หลายแห่ง ขอเวลาเขียนเพิ่มหน่อย อาจารย์จะรอได้ไหม อาจารย์ระวีก็บอกว่ารอได้ แต่หนังสือหมดแล้ว จะเรียนกันก็ไม่มี ก็ใช้เล่มที่มีไปพลางก่อน ท่านก็ถามว่าจะใช้เวลาสักเท่าไร อาตมาก็ไม่ได้นึกว่าจะเติมมากมาย ก็บอกว่าสัก ๓ เดือน อาจารย์ระวีท่านก็รอ เราก็เขียนเติม เขียนยังไงก็ไม่รู้กลายมาเป็น ๓ ปี จากสองร้อยกว่าหน้า กลายเป็นเกือบพันหน้า แต่ก็ถือว่าพันหน้านั้นแหละ เพราะรวมดัดชื่อนะไรต่างๆ ด้วยก็พันกว่าหน้า อันนี้ก็กินเวลาไปอีก งานสารานุกรมและพจนานุกรมก็หยุดไปเลย พอมาเจอพุทธธรรม ก็ไปกันใหญ่ พุทธธรรมตอนนั้นออกมาปี ๒๕๒๔ ครบ ๑๐ ปี หลังจากฉบับเดิม ส่วนงานทำพจนานุกรมให้จบก็เพิ่งเริ่มไปไม่นาน ที่ว่าตั้งใจจะทำพจนานุกรมให้เสร็จ ก็คงยังไม่ได้ทำอะไรมาก เพราะเรื่องงานอาจารย์ระวีมาแทรก ก็เลยยุ่งกับพุทธธรรมอีก ๓ ปี พอปี ๒๕๒๔ ก็ต้องไปอเมริกาอีก

ตอนนั้นอาตมาเขียนต้นฉบับด้วยลายมืออยู่ พิมพ์ติดเองก็ไม่มี คอมพิวเตอร์ ก็ยังไม่มี คนพิมพ์ติดก็ไม่มี มีแต่คุณชลธีร์ ธรรมวรางกูร คนนี้ต้องให้เกียรติมาก เป็นคนที่มีคุณต่อหนังสือของอาตมา มาก คือแถมเป็นคนพิมพ์ติดได้เก่ง แม่นแล้วก็ไว

ปกติทำงานในมหาจุฬาฯ หนังสือของมหาจุฬาฯ แกกัพิมพ์ พออาตมาทำหนังสือธรรมะ พจนานุกรมก็เป็นลายมือหมด แกกัพิมพ์ให้หมด แกกัมีศรัทธา มีความเพียร คำมีด เลิกงานก็อยู่พิมพ์ให้ มีน้ำใจดีมาก พุทธธรรมก็อาศัยแกอีก ตอนเดิมที่เดิยวันนั้น อาจารย์สมศีล ฉานวงศ์ เป็นนักเรียนสวนกุหลาบ แข่งพิมพ์ติดได้ที่หนึ่งของประเทศไทย ได้มาช่วยพิมพ์พจนานุกรมประมวลธรรมอันเก่าตอนที่เป็นคัพิมพ์ ส่วนใหญ่ที่เป็นหมวดธรรมนี้ก็คือคุณชลธีร์

พอมาทำพุทธธรรมให้อาจารย์ระวี ที่เขียนเพิ่ม อาตมาเขียนอยู่ที่วัด แล้วฝาก พระเถรที่ไปเรียนมหาจุฬาฯ ให้ไปส่งคุณชลธีร์พิมพ์ต้นฉบับลายมือ คุณชลธีร์ก็พิมพ์แล้ว ก็ส่งกลับมาให้อาตมา มีตอนหนึ่ง ที่มหาจุฬาฯ เข้าย้ายสำนักงานอะไรสักอย่าง ต้นฉบับที่อาตมาเขียนลายมือบทบัญญัติจสมุขบาท ประมาณ ๓๐ หน้า แต่ ๓๐ หน้าของอาตมาตัวเล็กๆ อาจจะได้ประมาณ ๕๐-๖๐ หน้า ส่งไปหาย หาไม่เจอ ตอนเข้าย้ายสำนักงาน แย่ละ...บทอื่นก็ต้องเขียนต่อไปจนหมด แล้วเหลือบทนี้ก็ค้างอยู่ หนังสือพุทธธรรมก็จบไม่ได้ ที่นี้ รับนิมนต์เขาไว้แล้วว่าจะไปอเมริกา ๒๕๒๔ ก็ต้องไป

หนังสือพุทธธรรมก็เลยต้องค้างอยู่ทางนี้ ต้นฉบับก็ไม่เสร็จ โดยเฉพาะบทบัญญัติจสมุขบาทที่หายไป อาตมาไปอยู่ที่โน่นก็ไม่มีอันทำงานของเขา เอาแค่พอเสร็จผ่านไปเสร็จงานแต่ละวันก็นั่งเขียนพุทธธรรมบทบัญญัติจสมุขบาท กลายเป็นว่าเสียประโยชน์ที่ควรได้ คือการที่เราได้ไปอเมริกา เราก็เสียโอกาสที่จะไปค้นคว้า ศึกษาหาความรู้ ไปดูอะไรต่ออะไรได้เยอะ ก็เอาเวลามานั่งเขียน หมดเวลาไปมากมาย ที่โน่น หนังสือพระไตรปิฎก แหล่งค้นคว้าอ้างอิงก็ยาก ก็บอกอาจารย์ฝรั่ง เขาก็ไปหากันมา เพราะมหา

วิทยาลัยฮาร์วาร์ด เขามีทั้งชุดเลย เณรพระไตรปิฎกที่สมัยรัชกาลที่ ๕ พระราชทานให้ และชุดสมัยรัชกาลที่ ๗ ชุดหลังนี้ เขาก็ชนกันมาทั้งชุด เอามาไว้ที่ห้องพักของอาตมา เราก็ค้นที่อ้างอิงได้ เขียนพุทธธรรมต้องอ้างอิงเรื่อย ๆ เขียนบทปฏิจจ- สมุปาบทส่วน ที่ต้นฉบับหายเสร็จที่ฮาร์วาร์ด แต่นี่คือการที่ทำให้เราได้ด้านหนึ่ง เสียด้านหนึ่ง

ด้านหนึ่ง คือ เราทำงานให้ประโยชน์เขาได้เฉพาะตามเกณฑ์ ซึ่งที่จริงมีกิจกรรม พิเศษอะไรด้วย นอกจากการบรรยาย เช่น การสนทนากับครูอาจารย์ที่เขาตั้งกลุ่มขึ้นมา ศึกษาเรื่องพระพุทธศาสนา มานั่งถกกัน มีญี่ปุ่นบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง มีรายการนั่งสมาธิ โดย นักศึกษาที่สนใจมานั่งกันในวันเสาร์ ส่วนที่ทำให้เขายังทำได้อยู่

อีกด้านหนึ่ง คือ ด้านที่เราจะได้อะไรไปค้นคว้าด้วยตัวเองนี้น้อย คือเสียโอกาสงานที่เสร็จไปแล้ว ต้องมาทำใหม่เสียเวลาหลายชั้น ชดเชยของที่เสร็จไปแล้วก็เสียเวลา แล้วเราก็มานั่งคิด ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าอันที่เขียนไว้เดิม กับที่เขียนใหม่ต่างกันอย่างไร

พอกลับมาประเทศไทยก็มาทำพุทธธรรมต่ออาจารย์ที่เขานิมนต์ไปสอนที่ฮาร์วาร์ดก็ บอกว่าปีหน้านิมนต์ไปอีก พอถึงปี แกก็มานิมนต์อีกแล้ว ก็เลื่อนไปอย่างนี้ทุกปี เลื่อนไป ๆ ในที่สุดก็เลยบอกท่านว่าเอาอย่างนี้ปี ๒๕๓๐ ก็แล้วกันจะไป พอถึงเวลา จริง ก็ไม่ได้ไป เพราะมีว่ท่งงานทางนี้ พุทธธรรมเสร็จ ก็พิมพ์ออกมาเป็นเล่มใหญ่ เป็นฉบับที่จัดพิมพ์โดยคณะระดมธรรมของอาจารย์ระวี

ต่อมาก็พจนานุกรมประมวลศัพท์ เริ่มจากงานพระราชทานเพลิงศพท่านพระครู ปลัดสมัย อดีตเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ อาตมารับภาระเรื่องหนังสืองานศพ ก็มาคิด

ว่า เออ...พจนานุกรมเราที่ทำมาก็ไม่รู้จักเสร็จ งานพุทธธรรมก็มาแทรกอีก ทำอย่างไรก็คิดว่าน่าจะเข้ามาคู่กับเล่มประมวลธรรม จะเรียกว่าคู่หรือไม่ก็ได้ เพราะเป็นอีกอย่างหนึ่งเป็นอิสระ ประมวลธรรมนั้นอธิบายตามหมวดธรรม ในแง่ของการค้นคว้าคนต้องการพจนานุกรมจริงๆ ก็คือคำศัพท์ตามลำดับอักษร มันก็น่าจะมีอันนี้ด้วย เราก็น่าจะทำเล่มเล็กๆ ขึ้นมาสักเล่มหนึ่ง นี่เป็นโอกาสแล้วที่จะทำงานให้สำเร็จ

งานที่ต้องทำให้สำเร็จนี้ มีตัวอย่างหนึ่ง คือถูกเร่งด้วยกำหนดเวลาที่ตายตัว มันต้องทำให้เสร็จ ถ้าไม่มีกำหนดเวลาตายตัวแบบนี้ งานหลายอย่างจะค้างไว้เยอะมาก นี่เหตุการณ์บังคับให้ต้องเสร็จ เพราะเขากำหนดว่าจะพระราชทานเพลิงวันนั้น ทำยังไงก็ต้องเร่งทำให้เสร็จ

คืองานอาตมาทำนั้นเยอะที่ค้างเติ่ง คือต้องเริ่มตั้งแต่ตัวศัพท์ว่าจะเอาต้นศัพท์อะไรบ้าง เราก็มุ่งสำหรับพระเรียนนักธรรมเป็นหลัก เพราะที่ใช้ทั่วไปก็ระดับนี้ มีพุทธประวัติ ธรรมะ วินัย พิธีกรรมต่างๆ แล้วจะทำอย่างไรดี พอดีตอนนั้นคณะสงฆ์มีการเพิ่มหลักสูตรนักธรรมเข้ามามีวิชาหนึ่ง เรียกว่าวิชาภาษาไทย คือปรากฏว่าพระเถรเรียนนักธรรม เขียนภาษาไทยไม่ค่อยถูก ก็เลยเพิ่มวิชานี้เข้ามา เอาศัพท์ในหนังสือเรียนนักธรรมนี้แหละ ไปให้นักเรียนเขียนให้ถูก

ที่นี้ ทางมหาจุฬาฯ คณะอาจารย์แปลก สนธิรักษ์ ก็เลยมารวมทำหนังสือศัพท์หลักสูตรภาษาไทย เอาศัพท์ที่พระเถรจะต้องเรียนตามนักธรรม เขาก็ไปเก็บศัพท์จากหนังสือเรียนนักธรรมนี้มา แล้วก็ตั้งเป็นแต่ละชั้น และแต่ละวิชาในชั้นนั้นๆ หมายความว่าชั้นนักธรรมตรี ก็แบ่งเป็นวิชาพุทธประวัติ ธรรมะ วินัย แต่ละวิชาก็มี

ศัพท์ของตัวๆ พอเป็นนักธรรมโทก็เป็นศัพท์อนุพุทธประวัติ ธรรมะ วินัย ศัพท์นักธรรมเอกก็ศัพท์พุทธาณูพุทธประวัติ ธรรมะ วินัย กลายเป็นหนังสือ สามเล่ม สามชั้น แต่ละเล่มก็มี ๓ ภาค ศัพท์ในแต่ละชั้น พอเรียนชั้นนี้ มาเปลี่ยนชั้นนี้ พุทธประวัติ อนุพุทธก็คล้ายๆ กัน ซ้ำกันเยอะเยอะไปหมด

อาตมาก็ใช้วิธีง่าย ๆ คือเอาศัพท์จากหนังสือเหล่านี้เข้ามา ซึ่งมี ๔ ตอน เล่มละ ๓ วิชา ๔ ตอน เราก็เอามาเรียงใหม่หมด เขาเรียงมาไว้ทีหนึ่งแล้ว เรียงผิดเรียงถูกบ้าง ก็แล้วแต่ เราก็มาฉีกออก คือสมัยก่อนไม่สะดวก สมัยนี้ใช้ซีร็อกซ์ แล้วมาฉีกง่ายกว่า แล้วตอนนั้นหนังสือถูกกองทิ้งไว้จนเก่า เพราะวิชานี้เริ่มไปได้ปีเดียว สองปี เขาเปลี่ยนแม่กองธรรม แม่กองใหม่ยกเลิกวิชานี้ พอยกเลิกวิชานี้ หนังสือที่มหาจุฬาฯ พิมพ์ ศัพท์หลักสูตรภาษาไทยนักธรรมตรี โท เอก ก็กองไว้ ไม่มีใครซื้อ คงหาคนซื้อยาก เพราะไม่มีใครสนใจแล้ว หนังสือก็เก่าพิมพ์ด้วยกระดาษปรู๊ฟ ที่จริงเขาไม่ใช่แล้ว แต่อาตมามองเห็นประโยชน์ เลยซื้อมา แล้วเราก็มาฉีก เรียงลำดับศัพท์ ก็ต้องเสียเวลา เรียงลำดับศัพท์ใหม่ แล้วก็ตัดศัพท์ที่ซ้ำทิ้ง เรียงตามลำดับอักษร นั่นคือฉบับประมวล ศัพท์ แล้วศัพท์ที่กรงรังทิ้งอีก แล้วก็เติมศัพท์ที่ควรจะมี ที่ควรจะมี นี่ก็เราได้ฐาน ข้อมูลมาแล้วส่วนหนึ่ง

คำอธิบายศัพท์มีไว้บ้างแล้ว เราก็เอามาชำระ มาปรับปรุงแก้ไข และเพิ่มเข้าไป ก็ใช้เวลามาก ต้องเร่งเต็มที่ จนกระทั่งในที่สุดก็เสร็จทันงานศพ ต่อมาอาจารย์สุจินต์ หังสบุตรมาขอพิมพ์หนังสืองานศพให้คุณพ่อคือ อาจารย์จิตร หังสบุตร ก็เลยเพิ่มขยายอีกเยอะ คราวนี้พิมพ์ที่โรงพิมพ์อัมรินทร์ ทำต้นแบบกันแทบตาย อัมรินทร์พิมพ์

เสร็จแต่ต้นแบบทำหายหมดเลย

ตอนหลังก็เลยเอาหนังสือเก่ามาเป็นแบบ เป็นเหตุให้จะเติมอะไรก็ยาก เพราะมันเป็นของตายตัว ไม่เหมือนกับพิมพ์คอมพิวเตอร์ระบบ Desktop Publishing เรียกว่าให้มีใช้ไปก่อน ก็กลายเป็นว่าได้หนังสือ ๒ เล่มคู่กัน ประมวลธรรมก่อนจึงมีประมวลศัพท์ทีหลัง ยุคนั้นแก้ไขเพิ่มเติมอะไรยาก นอกจากนิดๆ หน่อยๆ คำสองคำ บรรทัดสองบรรทัด ส่วนคำศัพท์ที่เพิ่มเข้าไปอีกหลายศัพท์ ก็ต้องแยกออกมาทำเสริมเป็นภาคผนวก

จนกระทั่งอาจารย์สมศีลมาช่วยพิมพ์ลงคอมพิวเตอร์ให้ จนสำเร็จออกมาเป็นเล่มในปัจจุบัน (พ.ศ.๒๕๔๖) แต่ก่อนที่อาจารย์สมศีลจะพิมพ์ลงคอมพิวเตอร์ให้ ก็มีพระมหาเจิมที่มหาจุฬาฯ เอาฉบับประมวลศัพท์ไปพิมพ์ลงคอมพิวเตอร์แล้ว ท่านเอามาให้หลายปีแล้ว แต่อาตมาไม่มีเวลาตรวจ พออาจารย์สมศีลมาทำ ก็ต้องไปที่วัดบ่อยๆ แล้วก็รับภาระในการตรวจให้ด้วย อย่างประมวลศัพท์นี้อาตมาบอกว่าไม่ตรวจ ให้ตรวจกันเอง ตรวจแต่เฉพาะฉบับประมวลธรรมรอบหนึ่ง

สำหรับอาจารย์ โปรเพสเซอร์ สแวนเนอร์ ที่ประสานงานนิมนต์อาตมาไปอเมริกา อาตมาบอกเขาว่าปี ๒๕๓๐ จะกลับไปสอนให้ เสร็จแล้วก็ไม่ได้ไป อาจารย์ได้มาหาอาตมาที่วัดนี้เมื่อไม่นานมานี้เมื่อสักครึ่งปีที่ผ่านมาตอนนี้ก็แก่แล้ว แก่กว่าอาตมาก็ปีก็ไม่รู้ ท่านชอบมาเชียงใหม่ อันนี้ก็เป็นที่พิจารณาเหมือนกัน คือเรามุ่งว่างานที่เราทำในเมืองไทยนี้สำคัญ เช่น หนังสือพุทธธรรม และหนังสืออื่นๆ เราก็ตัดสิ่งอื่นทั้งหมด ตอนนี้อาตมาคิดว่าทางเลือกนี้อย่างไหนมันดีกว่ากัน ถ้าเรารับแล้วไปทางไหน ก็อาจจะได้

ประโยชน์ไปอีกแบบหนึ่งก็ได้ เพราะว่าตอนนี้กลายเป็นว่า หลายท่านก็ต้องมานั่งแปลหนังสือพุทธธรรมเป็นภาษาอังกฤษอีก แปลจนกระทั่งจบไปหลายปีแล้วก็ยังไม่มีเวลาตรวจ ก็เลยยังคงค้างอยู่ ตอนนี้ก็กลายเป็นว่าเรื่องงานที่ยังค้างคาเยอะ โดยเฉพาะพุทธธรรมฉบับภาษาอังกฤษนี้ก็เป็งานใหญ่ที่เสร็จได้ยาก

สำหรับฉบับภาษาไทยก็มีปัญหาเช่นเดียวกันพุทธธรรมเป็นหนังสือที่พิมพ์สมัยไม่มีระบบ Desktop Publishing คือใช้ระบบคอมพิวเตอร์กราฟฟิก เวลาจะพิมพ์ใหม่ก็ต้องถ่ายจากเล่มเก่า เลือกลงเล่มไหนที่ชัดที่สุด หรือเอามาหลายๆ เล่มแล้วมาเลือกเอาเล่มนี้ดูชัดดี หน้าไหนไม่ชัดก็ไปหาเล่มอื่น หน้านี้ที่ชัดแล้วมารวมกัน ปัจจุบันยังต้องใช้วิธีนั้น

มีความหวังว่าในอนาคตอาจใช้สแกนเนอร์ช่วยได้บ้าง ปัจจุบันสแกนภาษาอังกฤษได้ ก็ยังติดขัดที่ตัว Romanized Pali ส่วนภาษาไทยยังค้างอยู่ แม้ว่าจะสแกนได้ ก็ยังต้องมาตรวจอยู่ดี พวกวรรคตอน หรือบางตัวที่เครื่องจับไม่ถูก แล้วก็เพี้ยนไปอย่างภาษาบาลี เป็นต้น นี่เป็นปัญหา แม้แต่คอมพิวเตอร์ปัจจุบันนี้ ที่อาจารย์บริฐ* แปลก็มีปัญหาเรื่องนี้ เรื่องตัวบาลี คือ ยังมีปัญหาจุกจิกเยอะ

* Bruce Evans เกิดเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๕๑ ที่เมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย เดิมเป็นนักดนตรี มาเที่ยวประเทศไทย แล้วบวชเป็นพระภิกษุ เป็นสังฆปริณายกของ พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) วัดหนองป่าพง ได้นามฉายาว่า บริโส ตำแหน่งสุดท้ายก่อนลาสิกขา คือ เจ้าอาวาสวัดป่าวนโพนธญาณ จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันพำนักอยู่ในประเทศออสเตรเลีย อ่านบทสัมภาษณ์บริฐ อีแวนส์ ในเรื่อง 'การแปลหนังสือพุทธธรรม' ได้ในหน้า ๑๘๕-๑๘๖

อย่างเช่น ตัวที่พิมพ์ไปแล้วเล่มใหญ่ มันก็เป็นแบบตาย เวลาจะพิมพ์ใหม่ก็ได้แต่ถ่ายจากของเก่า ก็เลยตัดโอกาสในการที่จะแก้ไขปรับปรุง ก็รอเวลา คือรอตรวจต้นฉบับที่พิมพ์แล้วในคอมพิวเตอร์ หมายความว่าทางมหาจุฬาฯ เป็นผู้ขอพิมพ์ 'พุทธธรรม' เราก็อนุญาตให้พิมพ์เรื่อยมา ทีนี้ คุณนพพร โชคไพโรศรี ผู้จัดการโรงพิมพ์สหธรรมิก ตอนที่เขาทำโรงพิมพ์มหาจุฬาฯ อยู่ เขาก็ได้ให้คนพิมพ์ลงในคอมพิวเตอร์ไปครั้งหนึ่ง พิมพ์หมดเหมือนกัน ยังไม่ได้ตรวจ อาตมาไม่มีเวลาตรวจ ตัวภาษาไทยในคอมพิวเตอร์ต้องตรวจและจัดปรับใหม่ ตอนนั้นเขาใช้ระบบ MacIntosh* ก็ต้องมาแปลงเป็นระบบ PC อีก เป็นเรื่องซับซ้อนเยอะ พอแปลงมาเป็น PC ก็มีตัวสีเหลี่ยมเติมไปหมด อาจารย์สมศีลมีผู้รู้จักคุ้นเคยชื่อคุณวิทยา เคยทำงานบริษัทสหวิริยามาก่อน แก่ก็เลยให้คนของแกทำโปรแกรมมาแก้ตัวสีเหลี่ยม ก็เสร็จเกือบหมดเมื่อไม่นาน ก็ทำให้สะดวกขึ้น

สรุปว่า ตอนนี้มีงานที่ค้างหลายอย่าง หนึ่งในก็คือตรวจข้อมูลในคอมพิวเตอร์ เพื่อจะได้ตัวต้นแบบใหม่ที่มาจากคอมพิวเตอร์ จะได้เลิกใช้ตัวพิมพ์จากเล่มเก่า เลิกใช้วิธีถ่ายจากเล่มเก่า ก็จะเป็นโอกาสให้เราจัดปรับ เช่น ย่อหน้า หนังสือพุทธธรรมนี้ย่อหน้า

MacIntosh นิยมเรียกสั้นๆ ว่า Mac หรือเรียกอีกชื่อว่า Apple มีสัญลักษณ์รูปแอปเปิ้ลเป็นเครื่องหมายการค้า เป็นบริษัทคอมพิวเตอร์ชั้นนำในสหรัฐฯ ผู้ริเริ่มนำระบบการพิมพ์แบบตั้งโต๊ะ (Desktop Publishing) เข้ามาสู่วงการพิมพ์เป็นรายแรก ช่วยให้การพิมพ์หนังสือง่ายและสะดวกขึ้นมาก โดยผู้เขียนต้นฉบับสามารถจัดอาร์ตเวิร์คเองได้ที่บ้าน หรือที่สำนักงาน ใช้งานได้ทันที ออกมาอ่านปรู๊ฟ แก้ไขคำผิด ปรับสำนวน ฯลฯ จนกว่าจะพอใจแล้วจึงส่งไปพิมพ์ที่โรงพิมพ์ ข้อมูลที่ทำไว้ก็สามารถเก็บรักษาไว้ได้ตลอดไป และเรียกออกปรับปรุงใหม่ได้ตามที่ต้องการ

ที่หนึ่ง บางทียาวเป็นหน้าๆ หรือหน้าครึ่งก็มี คนอ่านหนักมาก ก็เลยจะขอยย่อหน้า และให้ตัวอักษรชนิดต่างๆ บ้าง ให้อ่านง่ายขึ้น ตั้งหัวข้อเพิ่มขึ้น หัวข้อเดิมก็มีอยู่บ้าง แต่หัวข้อมันยาว ก็เป็นภาระที่ยังค้างอยู่ และก็พอจะได้ทำบ้าง ตอนที่ท่านสุริโย* ท่านแปลบทไตรลักษณ์ตั้งแต่ท่านมาจำพรรษาอยู่ที่นี่ ตอนที่ท่านไปอังกฤษ ไปอยู่ที่เมืองเดวอน แล้วท่านก็ไปแปลต่อ ตอนที่ท่านบอกว่าแปลจบแล้ว อาตมาก็นึกขึ้นมาว่ารอไม่ได้แล้ว อาตมามีจะเพิ่มอะไรปรับปรุงบทไตรลักษณ์อีกหน่อยหนึ่ง ก็เลยมานั่งทำให้ท่าน บทไตรลักษณ์นี้เป็นบทที่จัดเรียบร้อยแล้ว นั่งทำที่คอมพิวเตอร์ เขียนเพิ่มเสร็จแล้ว ก็ส่งไปให้ท่านสุริโยให้ท่านแปลเพิ่มให้ครบ นี่ก็ยังเหลือบทอื่นๆ ที่ต้องมานั่งทำอย่างนี้ นี่ด้านตัวข้อมูลภาษาไทยเดิม ที่มาเป็นระบบคอมพิวเตอร์ ที่จะต้องจัดปรับใหม่ นี่ก็เป็นงานหนึ่ง ท่านครรรชิตก็เอาไปร่วมกับคณะญาติโยมของท่าน ตรวจสอบไปได้บ้างเฉพาะบททำยๆ

ที่นี้ งานอีกอัน คือ ฉบับแปลภาษาอังกฤษ อาจารย์บรูซแปลจบมาเกือบ ๑๐ ปีแล้ว เอาต้นฉบับที่แปลมาให้ อาตมาไม่มีเวลา เวลาผ่านไปหลายปี แกก็ทำฉบับย่อมา อาตมาไม่มีเวลาก็เก็บมาจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ต่อมาจนกระทั่งต้องหาทางว่าจะทำยังไงจึงจะมีเวลาตรวจกัน จะให้อาจารย์สมศีลตรวจ อาจารย์สมศีลก็ไม่มีเวลาจริง ต่อมาก็ใช้วิธีมาพบพร้อมกัน นัดพบกันพร้อมทั้งอาตมา อาจารย์บรูซ อาจารย์สมศีลด้วย ลองมา

ชื่อเดิม คือ Robin Moore ชาวอเมริกัน บ้านเดิมอยู่ที่รัฐคอนเนตทิคัต จบปริญญาโทจาก Swarthmore College (มหาวิทยาลัยเดียวกับที่ท่านเจ้าคุณฯ เคยสอน) อุปสมบทกับพระสุเมธจารย์ (พระโรเบิร์ต สุ่มเมโธ) ที่ประเทศอังกฤษ เปรียญอยู่ที่ ตฤยาณ ศกวันระยะทง

บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับ 'งานหนังสือ'

ดูต่อหน้าตรวจคำแปลภาษาอังกฤษ ยิ่งซ้ำใหญ่เลย วันหนึ่งได้ไม่ถึงครึ่งหน้า ๑๐ บรรทัด ไม่ไหว ในที่สุดก็ล้ม ก็เอาใหม่ให้อาจารย์บรูซซึ่งเดิมแปลแบบจับความ ให้ไปแปลแบบเคร่งครัดตามของเดิม อาจารย์บรูซก็ใช้เวลาอีกปีหนึ่งในการแปล ก็เกิดเป็นอีกเล่มหนึ่ง กลายเป็นว่ามีฉบับเดิมที่แกแปลไว้ตอนแรก แล้วก็ฉบับย่อแล้วก็ฉบับปรับปรุงใหม่ ก็เลยยิ่งเพิ่มกันใหญ่ ยิ่งไม่มีเวลาตรวจ ก็เลยติดค้างกันเต็มไปหมด พุทธธรรมก็ติดอยู่อย่างนี้

พวกงานหนังสือที่ลอกเทปมาจากปาฐกถา ตรวจกันไม่รู้จักจบ บางเรื่องค้างเป็น ๑๐ ปีๆ เช่นอย่างที่มีมหาจุฬาฯ เขาขอพิมพ์จนกระทั่งเลิกขอไปแล้ว บางที่ทวงมาระยะหนึ่งแล้วหายไป ๓-๔ ปี ทวงใหม่ อย่างเรื่อง 'หนึ่งศตวรรษแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย' ก็นานเนแล้ว ๑๐ ปีกว่า ที่เชียงใหม่ก็ขอพิมพ์นานเน ที่ไหนต่อที่ไหนก็ค้างมากมาย หนังสือที่มาจากบทลอกเทป นี่มันก็กลายเป็นว่าเรามายุ่งกับเรื่องเหล่านี้ แม้แต่บทลอกเทปก็ค้างมากมาย งานพุทธธรรมก็ค้างมากมาย ไม่ต้องไปพูดถึงเรื่องสารานุกรมและพจนานุกรม ชีวิตนี้เลิกได้แล้ว ไม่มีเวลาแล้ว

ตอนนี้ยังคิดอีกอย่างหนึ่ง จะทำหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่สำคัญแบบเดียวกับพุทธธรรม จะเหมาะสำหรับคนทั่วไปมากกว่าพุทธธรรม แต่ยังไม่มีความ แน่วหนังสือก็คือคำบรรยายเหมือนพุทธธรรม แต่เขียนอีกแนวหนึ่ง ชื่อยังไม่แน่นอน แต่จะไปเน้นเกี่ยวกับความสุข

เรื่องความสุขเป็นเรื่องน่าสนใจ เพราะฝรั่งและคนที่ไม่เข้าใจจำนวนมากมองว่าพระพุทธศาสนาพูดแต่เรื่องความทุกข์ และทุกข์ก็เป็นข้อหนึ่งในอริยสัจ แต่เอาตามพูดว่า

ทุกข์มีไว้สำหรับเห็น สุขมีไว้สำหรับเป็น

อยากให้ท่านพูดถึงงานที่เสี่ยงภัยต่างๆ เช่น กรณีสันตโศก ธรรมกาย พระมโน
งานเหล่านี้ทำไมท่านตัดสินใจทำโดยที่ท่านไม่วิตกเรื่องภัยที่อาจจะเกิดตามมา

อาตมาไม่ได้เป็นปฏิปักษ์กับใคร และเราก็ไม่ได้ทำเพื่อว่าจะทำอะไรเขา ไม่เกี่ยวเลย
เรามุ่งแต่ว่าจะชี้แจงความจริงตามหลักธรรมวินัยเท่านั้น หมายถึงความว่ากลัวว่า
ประชาชนหลงใหลเข้าใจผิดว่าอะไรเป็นอะไร เราก็เพียงบอกว่าธรรมวินัยว่าไว้อย่างนี้ๆ
เราก็ถือว่าเราพูดกับประชาชนหรือกับชาวพุทธทั่วไป ให้รู้ว่าอันนี้มันเป็นอย่างนี้ เรา
หลักการมา เอาพระไตรปิฎก เอาตัวความรู้ในพระธรรมวินัยมาบอก แต่ว่าที่มันมันไป
โยงโนงนงว่าอันนั้นเป็นแหล่งที่เกิดปัญหาขึ้นมาเขาว่าอย่างนี้ เราก็ต้องอ้างอิงเป็นธรรมดา
เราก็บอกอย่างนี้ไม่ใช่ละ ที่จริงเป็นอย่างนี้ เพราะเราถือว่าเราไม่ได้เป็นปฏิปักษ์กับ
ใครและเราไม่ได้มุ่งเบียดเบียนทำร้ายใครทั้งสิ้น เรามุ่งแต่จะให้ประชาชนได้ความรู้ว่า
อะไรเป็นอะไร คิดแค่นี้ เพราะฉะนั้น ก็ไม่ได้ไปนึกอะไร ไม่ได้เป็นศัตรูกับใคร แต่ถ้า
เขาไม่พอใจ เขาก็เล่นเราแรงหน่อย สร้างเรื่องโจมตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์อะไร ก็ไม่ต้อง
ไปคิดอะไร ใจเรามุ่งอย่างเดียวว่าทำอย่างไร จะทำให้คนเข้าใจถูก จะเขียนยังไง จะ
บอกยังไง มีประเด็นไหน ใจก็คิดอย่างนี้

อย่างกรณีของพระมโน เมตตานันโท หนังสือ 'ตื่นกันเสียที' อาตมาก็ไม่ได้คิด
จะทำขึ้นมา เพราะว่าตอนนั้นก็ได้อ่านเรื่อง 'พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร' ไปแล้ว
ก็นึกว่าคนถ้าอ่านก็น่าจะรู้แล้วว่าหนังสือของพระมโนนี้ผิดพลาด เรียกว่าเป็นเท็จอย่างไร
แต่พอพระมโนออกหนังสือใหม่มาก็ยังมีคนยกย่องสรรเสริญกันอีก ก็ทำให้ไขว้เขว

แล้วจะทิ้งไว้ได้หรือ อาตมาก็ไม่ยุ่งมาตั้งนานแล้ว เอาแค่เขียนจดหมายถึงอาจารย์ทองย้อย ที่ท่านมาหาแล้วไม่ได้พบกับอาตมา เขียนสั้นๆ แล้วก็บอกว่าอาตมามองเห็นงานของพระมโนเป็นอย่างไร แล้วก็ยกตัวอย่างนิดหนึ่งเท่านั้นเอง อาจารย์ทองย้อยเองก็เขียนมาตั้งปีๆ ก็ยังไม่ออกเสียที อาตมาก็ เอ...ปล่อยไว้ไม่ได้ เมื่อเดือนพฤศจิกายนปีที่แล้ว ทางหนังสือพิมพ์ 'คม ชัด ลึก' ลงบทสัมภาษณ์ท่านมโน เอ...เรื่องท่าจะไปกันใหญ่ รวมแล้วจะทำให้คนเขวไปกับหนังสือท่านมโน ก็นี่กว่าไม่ได้การแล้ว ปล่อยไม่ได้แล้ว ต้องทำความเข้าใจก็เลยเขียนหนังสือนี้ขึ้นมา ระบุว่าเขียนสัก ๔-๕ หน้า เขียนไปเขียนมากกลายเป็น ๒๐๐ หน้า

เล่มนี้ใช้คำแรงหน่อย เพราะตั้งใจอย่างนั้น ตามที่แถลงไว้ในนั้น เรื่องของพระมโนไม่ใช่วิชาการแท้ มันเป็นเรื่องความตื่นเต้น คนที่มาสนใจนี้โดยมากไม่ใช่ว่า เพราะอยากได้ความรู้ แต่มันเป็นเรื่องแปลกน่าตื่นเต้น เช่น พระมหากัสสปะนี่คงไม่ใช่พระอรหันต์หรอก มีกิเลสเยอะ พระมโนเขียนไปในรูปลักษณ์ ในแนวตื่นเต้น เราก็ต้องใช้คำให้ถูกจริตของคนที่ชอบตื่นเต้น ถ้าเอาเนื้อวิชาความรู้นี้ เขาจะไม่ค่อยสนใจ แล้วมันไม่สะดวก ก็ต้องว่ากันตรงๆ ว่าตัวพระมโน แล้วก็ว่าคนที่ไปหนุน พวกผู้ใหญ่ อาตมาตั้งใจจะบอกกับพวกผู้ใหญ่ นั้นมากกว่าพระมโน ตัวของพระมโนก็ต้องว่ากันตรงๆ ตรงไหนไม่ถูกต้อง แต่มุ่งเตือนพวกผู้ใหญ่เหล่านั้น ก็เลยใช้คำที่บอกว่า **หลับหูหลับตา** นึกเป็นขำด้วย ถ้าท่านเหล่านี้ท่านไม่นึกถึงตัวเอง นึกถึงความถูกผิด แล้วก็เป็นเรื่องสำคัญนะ เรื่องของพระศาสนา เรื่องประชาชน คนเข้าใจกันผิดเยอะ แล้วเราก็มีส่วนไปหนุน เมื่อว่าอย่างนี้ มันก็ถูกแล้ว เราน่าจะขำตนเอง

คำว่า **หลับหูหลับตา** ถ้าเราไม่มองกระทบตัว ให้มองไปในแง่ของประโยชน์ของ

ประชาชน มันก็ฆ่าตัวเองได้ ก็คือดำนั่นแหละ แต่ด่าแบบสมควรด่า ด่าเพื่อจะให้ประโยชน์แก่ประชาชน เพราะบางคนเห็นคำอย่างนี้รู้สึก คล้ายๆ ว่าลงไปใจดี ด้วยเห็นว่าคล้ายๆ มันชัด นี่มันจริงแน่ๆ แม้ว่าคำมันจะแรง เราจะมุ่งในแง่ประโยชน์หรือผลที่ว่าทำยังไงจะให้ประชาชนเข้าใจถูกต้อง ถึงจะต้องใช้ถ้อยคำรุนแรงก็ต้องเอา แต่ไม่ได้ใช้คำหยาบคาย ถ้ามองในแง่นี้ ก็ไม่น่าจะมีอะไร

อาตมาเขียนเพิ่มอีก ในบันทึกการพิมพ์ฉบับครั้งที่สอง อันนี้ยิ่งชัดไปใหญ่ อย่างบทส่งท้ายก็เพิ่มอีกเขียนจนแน่น จนไม่มีทางขยับได้ แน่นในที่นี้หมายถึงแน่นในหน้าหนังสือ คือหน้าลงตัวแล้ว เหลือสองบรรทัดก็เต็มจนกระทั่งเต็มไม่เหลือ ต้องบีบบรรทัด ต้องเปลี่ยนตัวพอนต์อีกให้เล็กลงจนจุข้อความหมด

อยากให้เล่าถึงอุปสรรคในการทำงานบ้าง ท่านแก้ไขอุปสรรคเหล่านั้นอย่างไร

งานหนังสือที่ทำในสมัยก่อนประสบปัญหาเหมือนกันแต่เราก็พยายามแก้ไขไปได้เรื่อยๆ เช่นพุทธธรรม สมัยนั้นไม่มีอุปกรณ์ อย่างคอมพิวเตอร์นี้ไม่ต้องพูดถึง ยังไม่มีแม้แต่หนังสือพระไตรปิฎก ก็มีชุดสยามรัฐอย่างเดียว สมัยนั้นยังไม่มีฉบับมหาจุฬา มีแต่พระไตรปิฎกแปลฉบับกรมการศาสนา ที่แยคือ อรรถกถาก็ไม่มี เดียวนี้มีฝรั่งพร้อมหมดแล้ว สมัยนั้นเป็นฉบับรัชกาลที่ ๗ พิมพ์อุทิศรัชกาลที่ ๖ ตอนที่สวรรคตและอุทิศในดวงของพระราชวงศ์ แต่พิมพ์ไม่ครบ เช่น เถรคาถา เถรีคาถา อรรถกถาปฏิสัมภิทามัคค์ ภาคหนึ่งเสร็จ ภาคสองไม่มี ไม่ครบด้วย พิมพ์ไว้เท่าตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ มาถึงตอนที่เรามาใช้นี่มันผูกหมดแล้ว กระดาษเก่า กรอบหมด จับแรงๆ ขาดหมด เคยมีพระเอาไปทำปกแข็งเพื่อจะให้มันอยู่ทน ทำปกแข็งเสร็จใส่ตู้ ตั้งออกมามีแต่ปก

หมายความว่ากระดาษขาดหมดเลย อย่างนี้ก็ใช้ยาก ดัชนีก็ไม่ค่อยมี

การเขียนหนังสือพุทธธรรมนับว่ายาก เราค้นคว้าก็ต้องการความชัดเจน ถือว่าต้องชัดที่สุด ถ้ายังไม่ชัด จะไม่หยุดค้น จนกว่ามันจะเป็นไปไม่ได้ บางทีติดที่เดียวเสียเวลาเจ็ดวัน อรรถกถาก็เปื่อย ก็ผุ บางทีเรานึกว่าคำนี้ละ เราน่าจะเคยเห็นในเล่มนี้ แต่จำหน้าไม่ได้ทำไง ต้องพลิกทีละหน้าจนจบเล่ม ๗๐๐-๘๐๐ หน้า เทียบหนึ่งแล้วไม่เจอ มันก็น่าจะอยู่เล่มนี้แหละน่า มันพลาดตาไป ก็กลับมาพลิกใหม่อีกเทียบหนึ่ง ๗๐๐-๘๐๐ หน้า ก็ต้องทำอย่างนี้ อยู่ในเล่มไหนก็พยายามหาให้ได้ เล่มนี้แล้ว ไปเล่มโน้น ค้นหาไปถึงที่สุด อันนี้ก็สาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้การทำงานวิชาการอย่างหนังสือพุทธธรรมใช้เวลาากเหลือเกิน ก็รวมถึงหนังสือพจนานุกรมด้วยนั่นแหละ พอทำพจนานุกรมอธิบายความหมายก็ต้องให้ชัดที่สุด เราต้องแน่ใจว่าถูกต้องที่สุด เป็นเรื่องที่ว่าถ้าไม่ชัดจะหยุดไม่ได้ นี่ก็เป็นเหตุให้เสียเวลามาก ก็มีความยากลำบากตรงนี้ คือ เราต้องการความถูกต้อง ชัดเจน เทียงตรงที่สุด

คัมภีร์ตอนนั้นก็เพราะเหตุที่เมืองไทยมีไม่ครบ แล้วก็เก่าๆใช้ยาก พอตีพิมพ์ครั้งแรกหนึ่งชื่อมิสเตอร์ไซเลอร์ เขาค้นคว้าเรื่องคล้ายๆ ที่เราเรียกว่าศิลปะและโบราณคดี โดยไปเที่ยวดูตามวัดโบราณที่โน่นที่นี้ แล้วมาหาเอาตมาบ่อยๆ เพื่อมาถามมาศึกษา พอไปดูภาพฝาผนังตามวัด หรือโบราณสถานอย่างเช่นที่สุโขทัย ได้เห็นรอยพุทธบาทมีมงคลร้อยแปด มงคลร้อยแปดมาในคัมภีร์อะไร แกก็ไปค้นคัมภีร์ต่างๆ คัมภีร์ไทยไม่ค่อยมี ตอนนั้น เขาก็เดินทางไปพม่า ไปเที่ยวหาคัมภีร์มา แล้วก็เอาพจนานุกรมพระไตรปิฎกมา เป็นภาษาพม่าแต่มันมีบาลีด้วย แล้วก็ก็มีที่มาว่าคำนี้อยู่ที่ไหน แกได้คัมภีร์มาค้น

แต่ไม่รู้ภาษาบาลี ก็ยกคัมภีร์นั้นมาถามคำแปล

อาตมาก็ได้อาศัย ๑. คัมภีร์ของเราเท่าที่มี เท่าที่ทำได้ ๒. Pali Text Society เอา Dictionary ของเขาก็มีที่มามากอยู่บ้าง แต่นิดหน่อยไม่มาก พอใช้ได้นิดหน่อย และที่เขาเรียกว่า Pali Tipitakam Concordance ซึ่งเขาทำได้ถึงตัว 'ป' ยังไม่จบ อันนี้จะบอกศัพท์ในพระไตรปิฎกว่ามีในไหน แต่เขาบอกที่มาในอักษรโรมัน ส่วนของพม่าคุณไซเลอร์คนนี้เป็นคนไปเอามา บางทีเขาก็มาถามว่าเรื่องนี้ อยู่ที่ไหน มีในคัมภีร์ไหม เราก็ค้นให้แกบ้าง บางทีเขาก็เจอ แกก็เอาคัมภีร์ที่เจอ แกแปลไม่เป็น ก็เอามาขอให้ช่วยแปล อย่างมงคลร้อยแปดแกก็อยากรู้ว่าในพระคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา มีไหม หรือว่ามาจากทิเบต เขาก็สนใจ อาตมาก็ได้โอกาสพวกพจนานุกรมของพม่า เราก็ได้มาค้นพม่าเขาก็บอกที่มาของพม่า เราต้องมานั่งเทียบ ฉะนั้น อาตมาจะมีบัญชีของฉบับอักษรโรมัน เราก็มานั่งค้น แล้วเราก็ใช้วิธีคำนวณ เช่น พบว่าของเขายู่อานี้ ของเราอยู่หน้านี้ ต่อมาเราค้นอีกคำห่างกัน ๒๐๐ หน้า อยู่นี่เจอแล้ว ต่อมาอีกคำอยู่ระหว่างกลาง เราก็คำนวณว่ามันจะตรงซีกหน้าไหน แล้วก็ค้นอีก แล้วก็ค่อยๆ ทำบัญชีเทียบ เทียบอักษรโรมันกับฉบับไทย

สำหรับพระไตรปิฎก พอดีว่าอย่างมหาจุฬาก็มีฉบับอักษรโรมัน แต่อรรถกถาเขาไม่ค่อยมี อรรถกถานี้ลำบากมากต้องทำบัญชีอย่างที่เราทำ ตอนนั้นอาตมาก็เอาพระไตรปิฎกของเรามาตั้งเขียนเลย อาตมาก็เอาฉบับอักษรโรมันมานั่ง แล้วก็เขียนหน้าลงในฉบับของอาตมาที่เป็นไทยหมดเลย แต่เว้นอภิธรรมและคัมภีร์บางคัมภีร์ ที่คัมภีร์ไม่มีของฝรั่งมีไม่ครบ แต่เล่มสำคัญเขียนหมด เพราะฉะนั้น ในพระไตรปิฎกของอาตมาที่

เป็นอักษรไทย ก็จะมีหน้าของอักษรโรมันด้วย เพราะมานั่งเขียนใส่

ทีนี้ เวลาเราจะค้นก็สะดวก พอเราเจอฝรั่งอ้าง ว่าหน้านี้เราก็มีของเขาด้วย เราก็ค้นได้เลย ของพม่ายิ่งยากใหญ่ พม่าก็เป็นอักษรพม่า เขาก็บอกเล่มของเขาหน้าของเขา ก็ต้องมานั่งเทียบอย่างนี้อีกแหละ และคำนวณอย่างนี้อีกแหละ ฉะนั้น พุทธธรรมก็ตาม พจนานุกรมก็ตามที่ค้นที่มาต้องใช้วิธีนี้เยอะเลย ต้องอาศัยคัมภีร์ของเรา คัมภีร์อักษรโรมัน คัมภีร์ของพม่า แล้วนั่งคำนวณเอา คำนวณอย่างเดียวไม่พอ ต้องนั่งพลิกอีก แต่สมัยนี้สบายแล้ว มีคอมพิวเตอร์ พิมพ์ลงไปก็กดหาได้ปุ๊บ

ในฐานะที่หนังสือพุทธธรรมได้รับยกย่องว่าเป็นงาน Masterpiece ของท่าน ท่านเจ้าคุณฯ วางโครงเรื่องหนังสือพุทธธรรมอย่างไร

ตรงนี้พูดยากนะ เพราะเป็นความคิดเห็นเฉพาะตัว เราก็ต้องมองภาพองค์รวมของธรรมะทั้งหมด แล้วเราก็เห็นความสัมพันธ์ในระบบ แล้วก็ต้องโยงมาสู่สภาพความเป็นจริงของชีวิต อย่างนี้ก็ค่อยๆ เป็นรูปเป็นร่าง เวลาทำไปก็ค่อยๆ คลึกลายออกมา เช่น เรายากจะนึกถึงพระพุทธศาสนาว่า ระบบใหญ่หลักการสำคัญคืออะไร อะไรเป็นที่รวมประชุมหมด เราก็นึกถึง อย่างอริยสัจนี้ เราก็มองว่าสาระของอริยสัจคืออะไร แล้วก็มาแบ่ง ๓ ข้อแรกเป็นพวกแถลงความจริง ส่วนข้อ ๔ เป็นภาคปฏิบัติ เราก็แยกได้แล้ว

ส่วนที่แถลงตัวลัทธิธรรมความจริงตามธรรมชาติ ส่วนภาคที่มนุษย์ปฏิบัติก็ได้ อริยสัจ ๔ ข้อ ก็คือ ๒ ภาคใหญ่ เสร็จแล้วเราก็มาดูในแง่ มีชื่อเรียกแล้วว่ามีอรรถ

แปด มัชฌิมาปฏิบัติ ทางสายกลาง เราค้นไปค้นมา เราก็เจอหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นตัวแฉกความจริงนี้ ก็เรียกว่ามัชฌิมาธรรมเทศนา ไม่เคยมีใครเอามาเรียก ก็เลยเอามาแยก ก็เท่ากับเป็นสองภาคใหญ่ มัชฌิมาธรรมเทศนา กับมัชฌิมาปฏิบัติให้เห็นว่าเรื่องอริยสัจสี่เป็นเรื่องของชีวิตเราก็มาดูว่าทุกข์กับเรื่องปัญหาของชีวิตแต่ไม่ใช่พูดแต่ปัญหา เหมือนกับแพทย์ที่รักษาคนไข้ จะกำจัดโรคได้ ก็ต้องรู้จักชีวิตของคนไข้ อวัยวะร่างกาย ก็ต้องเรียนเรื่องร่างกายทั้งหมดให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ พระพุทธศาสนาเมื่อพูดเรื่องทุกข์ ก็ต้องพูดถึงชีวิตที่เป็นทุกข์ ก็เลยพูดเรื่องชีวิตคืออะไรเป็นหลักก่อนว่า ชีวิตคืออะไร แล้วชีวิตเกิดปัญหา มีทุกข์ขึ้นมา ก็ดูว่าอะไรคือสาเหตุ ว่ากันไปตามลำดับ จนถึงหลักนิพพานที่อยู่ในข้อ ๓ อยู่ในมัชฌิมาธรรมเทศนา เห็นหลักการใหญ่แล้วที่นี้ก็ไปภาคปฏิบัติ แยกไปเลย เวลาเขียนก็อยากให้คนอ่านเข้าใจให้ได้มากที่สุด คือตั้งใจไว้อย่างนั้น ทำให้เราพยายามทำให้เขาเข้าใจ

จากการที่ท่านเจ้าคุณฯ เป็นผู้มีสุขภาพไม่ดี ป่วยบ่อย การที่มีสุขภาพไม่ดีเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของท่านเพียงไหน และท่านเอาชนะสังขารที่เจ็บป่วยมาใหม่ทำงานได้อย่างไร

อาตมาเคยเล่าชี้แจงในโบสถ์มาบ้าง มีผู้อัดเทปไว้เหมือนกัน ดูเหมือนจะชื่อ 'ทำโรคให้เป็นลาภ' แต่เอาละ...เมื่อตั้งคำถามมา ๒ จะตอบโดยแยกเป็นข้อย่อย

๑ ต้องแยกประเภทงานก่อน คำว่า 'งาน' ที่ว่าเป็นอุปสรรคต่องานนั้น งานประเภทไหน เช่น งานทั่วไป ประเภทต้องออกไปข้างนอกไปพูด ไปบรรยาย อย่างนี้เป็นอุปสรรคแน่ ก็หยุดเลย ๗-๘ ปีไม่ได้ไป

๒. งานประเภทที่เราทำอยู่ในที่สงบ เขียน คั่นอะไรต่ออะไรของเราเอง อย่างนี้ก็เป็นบ้างในบางกรณี ที่ว่าไม่สบายขนาดหนัก มีเหตุการณ์ เช่น เข้าโรงพยาบาลบ้าง ผ่าตัดบ้าง การรักษาต่างๆ ทั้งหมดนั้นก็คือตัวขัดขวางงาน ถึงไม่เข้าโรงพยาบาล ถึงเวลามันเหนื่อยจนกระทั่งไม่ไหว ก็ทรมานตัวพอสมควร หรือสมองด้าน ก็เป็นบ้าง ถ้าพูดรวมหักลบกลบกันแล้ว เป็นอุปสรรคบ้าง แต่ไม่เสียงาน เพราะว่าในเมื่อเราเสียด้านหนึ่ง เราก็กลับได้อีกด้านหนึ่ง เช่น เมื่อเราไม่ไปข้างนอก เราก็กลับมีเวลาทำงาน ก็ดีหนักเข้าไปอีก เพราะว่ากลายเป็นว่าเรามีโอกาสทำงาน มันอยู่ที่ว่าเราต้องการทำงานประเภทไหน ถ้าหากว่าสภาพที่เป็นมันเกือบลูกต่องานประเภทนั้น มันก็กลายเป็นว่าได้เหนือเสีย

ที่นี่ ถ้าเราเห็นว่างานไปข้างนอกได้ประโยชน์มากกว่า ก็กลายเป็นว่าเราเสียงานใหญ่กว่า แต่ในกรณีนี้ เราถือว่างานที่เราตั้งใจจะทำอยู่ในที่สงบนี้สำคัญกว่า เพราะฉะนั้นกลายเป็นว่าส่วนที่เสียข้างนอก หักลบกันแล้วมองในแง่ตัวเองเห็นว่าได้มากกว่าแน่ ในแง่นี้อุปสรรคที่เข้าโรงพยาบาล มันก็ต้องเสียบ้าง แต่รวมแล้วก็ไม่เสีย ถึงอย่างนั้นเวลาก็ยังไม่พอ งานยังค้างมากมายเหลือเกิน ไม่รู้ก็อย่าง

ที่เคยพูดไปแล้ว สารานุกรมเลิกไปได้ไม่ต้องคิด อริยวินัยก็เลิกไปเลยไม่ต้องคิด อีกเล่มที่จะทำคล้ายพุทธธรรมไม่รู้จะมีโอกาสทำไหม เรื่องที่จะไปตรวจงานพุทธธรรมที่แปลเป็นภาษาอังกฤษยากมาก ไม่มีเวลา หาโอกาสยาก

ตอนนี้ก็ชำระงานบางเล่ม อย่างเช่นที่กำลังทำอยู่ คือทำหนังสือ 'จาริกบุญ จาริกธรรม' ให้เป็นหลักดีขึ้น เพราะว่าเวลาไปอ่านงานเก่าๆ ทั้งๆ ที่เคยตรวจชำระมาแล้ว

แต่เมื่องานพูดออกมาเป็นงานเขียน ทั้งๆ ที่ตรวจไปแล้ว พอมาดูอีกทีก็ไม่ได้เรื่องเลย จาริกบุญๆ อาตมาดูแล้ว ขนาดเคยพิมพ์มา ๒-๓ ครั้ง เคยตรวจชำระมาแล้ว พอดูอีกทีก็ไม่ใช่เรื่อง สำนวนภาษา เขียนไปได้อย่างไร บางแห่งแย่มากๆ ก็ต้องมาปรับขนาด ปรับจบเล่มไปแล้ว กำลังกลับมาแทรกข้างใน ไปอ่านบางแห่งที่ตรวจไปแล้ว รู้สึกว่ายังไม่ดีเรื่อง ก็แสดงว่าถ้าเริ่มมาจกงานพูดนี้ ถึงยังไงก็เอาดียาก ไม่เหมือนเขียนเลย เพราะถ้าเขียนก็จะเป็นสำนวนเขียนเลย ถ้าเริ่มจากพูดถึงปรับยังไงก็ไม่ประณีตเต็มที่ทีเดียว จะได้บางส่วน บางส่วนก็ยังหลงอยู่ นี่เป็นอันว่าพูดรวมๆ แล้ว ได้มากกว่าเสีย แต่ว่าไม่พอ ก็ยังขาด

คำถามนี้ ถามเผื่อคนที่มีความสุขไม่ดีทั้งหลาย จะได้ศึกษาเป็นกรณีตัวอย่าง ว่าถึงแม้จะมีความสุขไม่ดี ก็อาจสร้างสรรค์ผลงานได้

อาตมาเคยพูดให้กระทรวงสาธารณสุข เขาให้พูดเรื่องเอดส์ เสร็จแล้วกระทรวงฯ ขอบไปพิมพ์เป็นหนังสือแจก อาตมาให้ชื่อหนังสือว่า 'ธรรมชาติของเอดส์' ตอนนี้นำไปแปลเป็นภาษาอังกฤษ คนที่เป็นโรคเอดส์ถือว่าเป็นโชคดี คือถ้ายังไม่เป็นก็เป็นเคราะห์ แต่ถ้าเป็นแล้วถือว่าเป็นโชค เพราะว่าตอนที่ยังไม่เป็น เป็นเวลาที่ไม่มีประโยชน์เพราะมัวเที่ยว จนกระทั่งเป็นโรคเอดส์ เสียเปล่าเลยชีวิต ไม่เป็นเรื่อง พอเป็นเอดส์ถ้ารู้จักใช้แล้วเป็นโชค พอเป็นเอดส์แล้วรีบวางแผนชีวิตเลย เวลาที่เหลืออยู่ บางคนอยู่ได้ตั้ง ๑๐ ปี ทำประโยชน์ได้เยอะเยะ มโหฬาร เรียกว่าพลิกวิกฤตเป็นโอกาสด้วยโยนิโสมนสิการ ไม่รู้ว่าคนเป็นโรคเอดส์มีปฏิกิริยาอย่างไร ที่จริงเขาน่าจะส่งข่าวบ้าง ว่าญาติโยมที่เป็นโรคเอดส์อ่านไปแล้วช่วยจิตใจได้ไหม หรือยิ่งกระทบหนักเข้าไปอีก

ส่วนประเด็นที่ว่า เอาชนะสังขารที่เจ็บป่วยมาทำงานหนักได้อย่างไร อาตมาไม่ได้เจ็บป่วยเป็นโรคอย่างอัมพาต ที่ต้องนอนอย่างเดียว เพราะว่ายังทำงานได้อยู่ แต่ถ้าเวลาสมองซีกก็เอาเรื่อง สมองด้านนี้ร้ายมาก ซ้ายแพ้ด้าน ด้านนี้อาการหนัก หมอเองยังไม่รู้จักว่าสมองซีกสมองด้านเป็นอย่างไร อันนี้ก็เป็นที่ให้ต้องหยุดออกไปพูดข้างนอก เพราะพูดแล้วบางทีตามมาด้วยสมองซีก สมองด้านไปอีกหลายวัน ไม่สบายมาก ก็เป็นปัญหาอยู่ รวมแล้วก็ถือว่าปัญหาน้อย ยังพอทำงานได้ ก็อย่างที่ว่าหลายโรคก็ยังเกื้อกูลต่องาน คล้ายว่าเราทำอย่างอื่นไม่ได้ เราก็ยังทำอันนี้ได้เต็มที่ มันไม่ขัดขวางนี่ก็ใช้ได้แล้ว

จริงหรือไม่ที่ว่าท่านเจ้าคุณฯ ทำงานหนักเกินไป สุขภาพจึงทรุดโทรม

มันก็เป็นปัจจัยแก่กัน แต่อย่าลืมนะว่าอาตมาตั้งแต่เกิดมาเป็นคนไข้โรค ที่มาบวชก็เพราะเรื่องไข้โรค คือตั้งแต่เกิดปีแรกผู้ใหญ่ก็เล่าให้ฟังว่า จะไม่รอดเอา นอนอยู่ที่นี่ใครเหยียบกระไดก็ชักแล้ว อายุ ๓-๔ ขวบก็หัวใจรั่วอีก เป็นเด็กก็ห้องเสียตลอด จนกระทั่งว่าเป็นเหตุให้พี่ชายได้โอกาสชวนบวช และที่มาบวชก็เพราะเขาเอาข้ออ้างเรื่องป่วยไข้

มีอีกเรื่องว่า พี่สาวลูกโยมลุงเล่าให้ฟัง อาตมาก็ฟังรู้นะ แก่พี่งเล่า แก่แก่ว่า อาตมาสักกรอบ ตอนที่อาตมาเกิดใหม่ตัวแดงๆ แก่ก็มาหาที่บ้าน แก่ก็อยากดูน้อง แก่โตพอสมควร อายุประมาณ ๑๒ พี่สาวมายืนดูอาตมาที่เปล แก่ก็อุ้มขึ้นมา แก่คงอุ้มไม่เป็นเพราะยังเด็ก และเด็กเกิดใหม่ก็ยังตัวลื่นอยู่ แก่บอกว่าอุ้มขึ้นมาพอพ้นจากเปล ก็หลุดร่วงลงระหว่างแขน ตกลงไปบนพื้น ลงบนพื้นบ้านไม่พอก็ลื่นไถลไปอีก หล่นลง

ไปบนนอกชาน ทีนี้ ต่อกจากนอกชาน ถ้าหล่นอีกทีก็ได้ถุนบ้าน เดชะบุญหยุดแค่นอกชาน อาตมาบอกว่าถ้าหล่นไปได้ถุนบ้าน หมาคาบไปกินแล้ว มาเล่าตอนนี้ก็กลายเป็นเรื่องสนุกไป

ทีนี้ การกระทบกระเทือนรุนแรงตอนเกิดใหม่จะมีส่วนทำให้ร่างกายข้างในแปรปรวนได้ไหม ก็ไม่ได้ถือสาอะไร เพราะพี่ทำด้วยความรัก อยากรู้อยากเห็น พี่ก็ถามว่าพี่บาปไหม ก็บอกว่าไม่บาปหรอกเป็นบุญด้วย เพราะเจตนาดีทำด้วยใจรัก

เป็นอันว่าร่างกายไม่ดีมาตั้งแต่เดิม คือหุ่นเดิมไม่ดี ก็เลยเป็นคนซีโรคอยู่แล้ว เมื่อมาโหมงานก็มีส่วนแน่นอน มีส่วนในการซ้ำเติม แต่ก็ไม่มีปัญหาอะไร คล้ายๆ ว่าเราก็ใช้ประโยชน์จากเวลาที่มี สถานการณ์หนึ่งเสียประโยชน์โน้น มันก็กลับได้ประโยชน์ นี่ก็อยู่ที่การใช้สถานการณ์หนึ่งทำให้เราเป็นอุปสรรคกับอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าคนคิดแต่แง่หนึ่ง มันก็แย่ ชีวิตก็ติดขัด เราก็เสีย แต่ถ้ามองอีกแง่หนึ่ง สถานการณ์นี้เราใช้ประโยชน์อีกเรื่องหนึ่งก็ดีไปเลย ที่โหมงานก็ไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่การที่เราตั้งใจทำ มันก็ทำให้มีกำลังด้วย เมื่อเราตั้งใจทำ เราทำด้วยใจ ต้องการทำจริงๆ เห็นคุณค่าเป็นประโยชน์เราอยากจะทำ ใจเรามุ่งที่ผลสำเร็จของงาน ทำไปได้ชนิดที่ว่าลืมนวันลืมนคืน

แ่งคิดก็คือว่า ในเมื่อสภานก ณ์เป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง องในแง่หนึ่งอาจจะเสีย๔ ในด้านหนึ่ง อง๕กด้านหนึ่งเราอาจจะเห็นว่าเป็นประโยชน์อีก๓แง่หนึ่ง คล้ายๆ ว่าความได้เปรียบเสียเปรียบไม่สมบูรณ์

ไม่มีความได้เปรียบเสียเปรียบที่สมบูรณ์ เคยเขียนไว้ เช่น คนที่เกิดมาจน กับคนที่เกิดมารวย โดยปกติคนก็จะนึกว่าคนเกิดมารวยได้เปรียบ แต่ถ้ามองให้ดีแล้ว

คนที่เกิดมารวยนี่เยอะเลยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะไม่ได้เรียนรู้ชีวิต ไม่ได้เจอปัญหา ไม่ได้พัฒนาตนเอง และยิ่งถ้าไม่รู้จักคิด และถ้าพ่อแม่ ก็เป็นคนไม่รู้จักคิด ตามอกตามใจ เขาก็ไม่ฝึกตนเอง มันก็อ่อนแอ ไม่พัฒนา ดีไม่ดีเสียคนไปก็มี แต่คนที่เกิดมาจน ถ้ารู้จักคิด ได้ฝึกตัวเอง เข้มแข็ง พัฒนาเต็มที่ เพราะฉะนั้น ไม่มีความได้เปรียบเสียเปรียบสมบูรณ์ จริงไหม เราก็จึงเห็นได้ว่า คนที่เกิดมายากจนนี่กลายเป็นผู้ประสบความสำเร็จเยอะแยะ นี่หมายถึงมองเฉพาะในแง่บุคคล แต่ถ้ามองในแง่สังคมก็ต้องว่ากันอีกชั้นหนึ่ง ในแง่สุขภาพก็ไม่มีปัญหา เป็นโรคเอดส์ก็ถือว่าเป็นโชคได้ ถ้าเรารู้ว่าเวลาเราน้อย เราก็ต้องวางแผนให้ดี

มีผู้วิจารณ์ว่า คนที่เขียนหนังสือพุทธธรรมได้ จะต้องเป็นคนที่มีสมาธิสูง เพราะเป็นหนังสือที่เขียนยาก และเป็นระบบดีมาก

คำกล่าวนี้จะอย่างไรก็ไม่รู้ด้วย ทำไปตามธรรมชาติ คือ มีใจอยากจะทำ เราเห็นว่าธรรมะนี้ดีมีประโยชน์ มีคุณค่า เป็นความจริง คนควรจะรู้ ที่เขียนพุทธธรรมนี้ใจนึกในแง่อย่างนี้ คำสอนนี้ ธรรมะนี้ดีจริงๆ เป็นความจริงอย่างนี้ มีประโยชน์ ทำอย่างไรจะให้คนทั้งหลายได้รู้ได้เข้าใจ ตรงนี้ก็ทำให้เกิดแรง เกิดกำลัง แต่อาตมามีนิสัยที่เรียกว่าเสียอย่างดีอย่าง คืออยากทำให้มันดี พออยากทำให้มันดี สิ่ง que คิดในขณะนั้นยังไม่ดีสมบูรณ์ ก็ไม่เริ่มซะที เพราะรอก่อน เอ้อ...อย่างนี้ปีหนึ่งก็ไม่ได้เขียน ต้องรอให้มีเหตุการณ์บังคับ

เรื่องจะทำให้ดีขึ้น ก็มีข้อเสียมากเหมือนกัน แม้แต่จะตอบจดหมาย ก็อยากตอบเขาให้ดีที่สุด เลยช้า จนบางทีสิบปีไม่ได้ตอบจดหมาย บางทีมีผู้ใหญ่นิมนต์ไปพูด ไปสอน

ก็เห็นว่าจะยังพูดไม่ได้ดี ก็ทำให้ต้องรอ จนหลายปีก็ไม่ได้ไป เรื่องใหญ่ๆ ก็เสียได้ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน อาจารย์ฝรั่งท่านหนึ่งที่อเมริกา จะเป็นโปรเฟสเซอร์ที่ไหนก็ไม่ออก แต่มีผลงานหนังสือทางพระพุทธศาสนาออกมาดี คราวหนึ่งแก่เขียนจดหมายมาขอให้ร่วมกันทำงานหนังสือเรื่องหนึ่ง ถึงแม้ว่าตนเองจะไม่มีเวลาร่วมทำ แต่ก็ควรจะตอบแก่ให้ดี แล้วแก่ก็รออาตมาเป็นปีๆ ในที่สุดแก่ (คงน้อยใจ) เขียนมาบอกว่าคงต้องรอไปชาติหน้า

อย่างตอนที่เขียนหนังสือ 'พุทธธรรม' มีเหตุการณ์ พระชนม์ ๘๐ พรรษา พระองค์วรรณาเป็นกำหนดตายตัว และไม่มีโอกาสที่จะขอตัว ก็ทำให้ต้องเขียนและต้องให้ทำงานต่างๆ ที่เสร็จได้ส่วนมากเพราะขอตัวไม่ได้ และมีกำหนดที่ตายตัว เป็นเส้นตาย ทำให้ต้องทำ ถ้าไม่มี อาตมาก็รู้สึกว่าจะยังไม่ดีพอ ก็ต้องรอต่อไป งานก็ไม่เกิด ตอนหลังค่อยคิดได้ใหม่ ทำไปก่อนนะ แล้วค่อยปรับปรุงอีก ไม่งั้นรอไปเรื่อย ไม่รู้เมื่อไรจะได้เขียนห้าปีสิบปีก็ไม่ได้เขียนเพราะยังไม่ดีอย่างไรเสียที่ยากให้ออกมาดีสมบูรณ์จะนั้นงานที่ออกมาได้ก็เพราะมีตัวบังคับ คือมีเส้นตาย มีเกณฑ์เวลาที่กำหนดไว้ จะต้องออกให้ทันเวลาที่บังคับ ก็ได้ประโยชน์สองทาง คือ

๑. ทำให้เราต้องทำให้เสร็จ ก็เลยไม่ต้องรอว่าสมบูรณ์แล้วค่อยออก
๒. ทำให้เป็นเงื่อนไขบังคับตนเอง ให้ทำให้ทัน ถ้าไม่ทันก็ขาดไป

งานที่ทำอาตมาไม่ได้มองเจาะจงลงไปว่าเป็นเรื่องของสมาธิหรืออะไรที่ซับซ้อน แต่มองว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ คือธรรมชาติของชีวิตจิตใจ ที่นี้ คนชอบแยกส่วนไปมองว่าเป็นสมาธิใหม่ เรื่องชีวิตจิตใจก็เป็นกระบวนการของธรรมชาตินี้แหละ ถ้า

แยกก็จะมีอิทธิบาท ๔ ทั้ง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา คือต้องใช้หมด แต่มันเป็นกระบวนการธรรมชาติเอง ในเมื่อเราเริ่มอย่างนั้นแล้ว มันก็ไปของมันคือ เราเห็นว่าเป็นความจริงท่านแสดงไว้ว่าดี ทีนี้ แง่นั้นเรายังไม่ชัด ที่จริงเป็นยังไง ไม่ชัดก็หยุดไม่ได้ คืออะไรที่มันยังไม่ชัดก็ต้องค้นถึงที่สุด ให้มันชัดให้ได้ จนกระทั่งว่าไม่มีทางไป ก็ฝากไว้ก่อน

เพราะฉะนั้น อย่างอรรถกถา หรือหนังสืออะไร ก็ต้องพลิกอย่างที่ว่า พลิกกันทุกหน้า หาไม่เจอก็พลิกรอบใหม่ สองเที่ยวยังไม่เจอ ก็ต้องพยายามต่อไป คือมันเป็นเอง ก็ไม่ต้องมาบังคับ เพราะว่าอยากจะทำให้มันชัดให้ได้ ก็ต้องดู ต้องหาว่าอยู่ที่ไหน หากัน และคิดวิจักษ์กันไปให้มันชัด ให้มันแน่ให้ได้ นี่คือความต้องการให้ชัดเจน

นี่ก็เป็นตัวประสานกันโดยธรรมชาติ เป็นปัจจัยหนึ่ง พอเริ่มต้นด้วยฉันทะ เราอยากจะทำมันเป็นอย่างนี้ เพราะเห็นคุณค่าว่ามันดีมันเป็นประโยชน์ ก็อยากทำให้เขารู้ด้วย และพยายามทำให้เขารู้ เมื่อเราคิดอย่างนี้แล้ว งานก็ต้องเดินไปตามนั้น มันก็หาทางว่าทำยังไงจะให้เขาเข้าใจ พอบอกว่าทำยังไงให้เขาเข้าใจ ก็ต้องคิดวางวิธี นี่ประสานกัน ความคิดก็เดินว่า มันต้องสนองความต้องการนี้จะจัดอย่างไร วางรูป วางระบบอย่างไร เพื่อจะให้คนรู้เรื่อง เขาฟังแล้วก็ให้มันชัดไป ชัดไปแต่ละชั้นละตอน มันก็ออกมาเป็น Outline หรือเค้าโครงเรื่อง แยกด้านแยกหัวข้อ จัดลำดับ ทำไปๆ ก็กลายเป็นนิสัย

เป็นเรื่องธรรมดา เรื่องธรรมชาติ เป็นกระบวนการของมันเอง พอเราวางแผนได้ว่าไปทางนี้ ควรมีขั้นตอนอย่างนี้ ต่อไปก็แบ่งซอยเป็นบท เป็นหัวข้อใหญ่ ก็ซอยย่อยลงไป ก็เลยเป็นระบบที่สัมพันธ์กัน

ฝ่ายจิตฝ่ายปัญญาต้องประสานกัน จิตต้องการอย่างนี้ ปัญญาก็หาทางสนองความต้องการของจิต ฉันทะ คือตัวความต้องการของจิตใจ ต้องการรู้ว่าเป็นอย่างไร จะหาได้ที่ไหนความรู้นี้ จะค้นอย่างไร ปัญญาก็ต้องมาหาทางที่จะสนองความต้องการของจิตใจ ทำอย่างไรให้คนรู้ เข้าใจ ได้ประโยชน์ ก็ต้องหาทาง กระบวนการรู้และคิดก็สนองเข้าไป ความเพียรพยายามอดทน เป็นต้น ก็มา เมื่อมีการเรียกร้องกัน ก็เกิดการ ทำงานต่อทอดหนุนกันไป เป็นกระบวนการธรรมชาติ นี่ก็คือธรรมะ ไม่มีอะไร.

บทสัมภาษณ์ บรูซ อีแวนส์

เกี่ยวกับงานแปลหนังสือ 'พุทธธรรม'

คัดจากนิตยสาร สภาวีกา ฉบับพิเศษ 'มงคลวาร ๖๐ ปี' พระธรรมปิฎก

ตอนแปลรอบแรกใช้เวลา ๕ ปี ตอนนั้นอาศัยว่าจะทำเองก่อนแล้วให้ท่านเจ้าคุณอ่านทีหลัง ปัญหาตอนแปลครั้งแรกก็คือว่า ภาษาอังกฤษจะชอบกระตัดรัด ฉะนั้น บางส่วนที่เห็นว่าไม่กระตัดรัดก็จะย่อลงแล้วตัดแปลงบางสิ่งบางอย่าง เช่นว่า ถ้าเป็นอุปมา ก็จะเปลี่ยนให้เหมาะกับฝรั่ง ทีนี้ เมื่อมีคนมาช่วยดู อย่างเช่น รศ.ดร.สมศีล ฌานวังสะ จากสถาบันภาษาจุฬาฯ ที่มาช่วยกันตรวจตรา ก็เห็นว่า เอ๊ะ...ไม่ตรงกันในหลายจุด จึงมาปรึกษาท่านเจ้าคุณฯ และตัดสินใจว่าจะเอากลับมาทบทวนใหม่ โดยทำให้เหมือนต้นฉบับเดิมเท่าที่จะทำได้ ฉะนั้น รอบนี้จึงเป็นการเติมสิ่งที่ถูกตัดออก และย่อลงในครั้งแรกโดยไม่คำนึงถึงการอ่านง่าย อ่านยาก แต่ ให้ได้ความหมายให้ได้ข้อความครบถ้วนเป็นหลักก็คิดว่าคงใช้เวลาประมาณปีหนึ่ง เพราะไม่ถึงกับแปลใหม่ แต่เป็นการทบทวนคำแปลเก่าที่ทำไว้แล้วสามในสี่ส่วนและจากนั้นก็คงต้องส่งให้ท่านเจ้าคุณฯ ตรวจอีกที

เวลาตรวจท่านจะไม่เทียบกับต้นฉบับทุกบรรทัดไป จะดูเฉพาะภาษาอังกฤษ แล้วดูต้นฉบับในส่วนที่สะดุดตา เพราะถ้าจะตรวจกับภาษาไทยคงต้องเวลานาน ท่านจะดูว่ามีอะไรผิดหลักหรือคลาดเคลื่อนบ้าง อย่างบางทีผมคิดว่า เอ๊ะ...ประโยคนี้นี้ไม่ชัดเจน ไม่คิดว่าสำคัญ แต่เวลาท่านมาดู ท่านจะบอกว่า ประโยคนี้นี้มีความหมาย

ซึ่งเรามองไม่เห็น กำลังซื้ออะไรสักอย่างให้ผู้อ่านรู้ ก็ทำให้เราระมัดระวังมากขึ้น ละเอียดขึ้น หรือหลายครั้ง ท่านจะแนะนำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ผมยังไม่ออก ที่ดีกว่า ที่เหมาะสมกว่าให้ เพราะเรื่องภาษาอังกฤษนี้ท่านเก่งมาก

อุปสรรคสำคัญที่สุดในการแปลพุทธธรรมก็คือ ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างสองภาษา และบางครั้งก็จะมีคำที่มีความหมายตรงซะทีเดียว อย่างภาษาอังกฤษชอบกระทัดรัด แต่ภาษาไทยจะมีการเล่นคำ ซ้ำคำ คืออาจจะมีการพูดซ้ำหลายครั้ง หลายรอบเพื่อย้ำความเข้าใจ หรือบางทีก็มีหลายแง่ แต่สำหรับภาษาอังกฤษมันจะเป็นเหตุให้อ่านยาก

แง่มุมที่น่าสนใจในหนังสือพุทธธรรม

หนังสือพุทธธรรมมีแง่มุมที่น่าสนใจแยะ ซึ่งบางทีเราก็นึกไม่ออกเช่น เรื่องกรรม ปฏิจลสมุปบาท เป็นหนังสือที่อธิบายตั้งแต่ขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นที่ลึกซึ้งภายในเล่มเดียวกัน ซึ่งหายากมาก เพราะถ้าเป็นหนังสือวิชาการ อย่างคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็จะลึกซึ้งไปเลย ชาวบ้านอ่านไม่ได้ แต่หนังสือพุทธธรรม ถ้าคนตั้งใจจริง ก็อ่านได้ และจะเข้าใจตั้งแต่แรกด้วย เพราะท่านอธิบายตั้งแต่เบื้องต้นว่า พระพุทธศาสนา มองโลกอย่างไร เป็นการปูพื้นฐานก่อน เป็น ชั้นที่ ๕ เป็น आयตนะ ๖ แล้วต่อไป ท่านจะอธิบายว่า พุทธศาสนามองโลกว่าเป็นไปอย่างไร ชั้นที่ ๕ เป็นอย่างไร आयตนะ ๖ มีความจริงเป็นอย่างไร และพุทธศาสนามองว่าโลกควรเป็นไปอย่างไร แล้วทำอย่างไรมันจึงจะเป็นไปอย่างนั้น โครงสร้างของพุทธธรรมเป็นอริยสัจจ ๔ คือ เริ่ม

ต้นที่ทุกข์ และก็เหตุให้เกิดทุกข์

ผมมั่นใจว่า แม้แต่คนที่ไม่เคยรู้จักพุทธศาสนามาก่อน ก็สามารถอาศัยเล่มนี้ในการทำความเข้าใจพุทธศาสนาได้ เพราะท่านอธิบายตั้งแต่แรกไปจนถึงสุดท้าย ท่านเขียนสำหรับคนหลายประเภท ไม่ได้เขียนเฉพาะนักวิชาการอย่างเดียว บางครั้งท่านก็มีคำแนะนำสำหรับชาวบ้านธรรมดาๆ ว่าควรจะประพฤติอย่างไร หรือควรวางท่าทีอย่างไร แต่บางที่ท่านก็เขียนให้นักวิชาการทราบว่ศัพท์นี้ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอธิบายอย่างนี้ แต่ในอรรถกถาความหมายเปลี่ยนไปอย่างนี้ นี่คือลักษณะเด่นของหนังสือพุทธธรรม ที่ขณะเดียวกันก็เป็นปัญหาในการแปลด้วย คือจะแปลยากจับสำนวนภาษายาก ถ้าใช้สำนวนภาษาสำหรับชาวบ้าน นักวิชาการอ่านแล้วก็อาจจะไม่ชอบ แต่ถ้าใช้ภาษาวิชาการ ชาวบ้านก็อ่านไม่ได้ เป็นปัญหาในการแปลอีกข้อหนึ่ง แต่ก็เป็นลักษณะเด่นด้วย เพราะถ้าเกิดเลือกใช้ภาษาได้ถูก หลายคนก็จะอ่านได้เวลาแปล ผมจะพยายามเลือกภาษาที่อ่านเข้าใจง่าย เพราะคิดว่าท่านเจ้าคุณฯ คงต้องการให้เป็นอย่างนี้ คือให้คนได้อ่านมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ใช่เฉพาะนักวิชาการ...

อิทธิพลจากการแปลหนังสือพุทธธรรม

ผมว่าคงเป็นเรื่องที่มองไม่เห็นและอธิบายลำบาก เพราะอาจจะเข้ามาโดยไม่รู้สึกรู้สึกรตัว แต่ก็มีข้อคิดสำคัญที่ได้จากพุทธธรรมหลายข้อ เช่น เรื่อง **ฉันทะ** ความฝักใฝ่ในการทำงาน ท่านเจ้าคุณฯ เขียนเป็นบทหนึ่งเลย บทที่ ๑๔ คำนี้จะไม่ค่อยได้ยินคนอื่นสอน เป็นลักษณะเด่นว่าสิ่งที่ท่านเจ้าคุณฯ เน้น และให้ความสำคัญมาก จะต่าง

จากที่อื่น อย่างฉันทะ ท่านเจ้าคุณฯมองว่า ฝรั่งเศสจะคิดว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทำให้คนขี้เกียจ สบายๆ คืออะไรๆ ก็อนิจจัง ก็เลยไม่เอาจริงเอาจัง ท่านก็พยายามแก้ความเข้าใจตรงนี้ มีอยู่ตอนหนึ่งท่านบอกว่า หลายคนเข้าใจว่าพุทธศาสนาสอนให้คนไม่ทำอะไรทำอะไร ตัดหน้าเป็นกิเลสใช้ไหม การที่จะไม่มีกิเลส ก็ต้องไม่ทำอะไรความคิดของชาวบ้านบางส่วนก็จะเป็นแบบนี้ แต่ที่จริง พุทธศาสนาไม่ได้สอนไม่ให้ทำอะไร แต่สอนให้อยากในแง่ที่เป็นกุศล ซึ่งเรียกว่า กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ สอนให้อยากในทางที่ถูกต้อง อันนี้จึงเป็นจุดเด่นของหนังสือพุทธธรรม ท่านจะอธิบายข้อธรรมหลายข้อที่เราไม่ค่อยได้ยินจากที่อื่น...

อย่างเรื่องกรรม เป็นบทแรกที่ผมอ่าน อ่านแล้วประทับใจ เพราะว่าท่านอธิบายแก้ความเข้าใจผิดของคนหลายจุด แล้วมีคำสอนเรื่องอนัตตาแทรกเข้ามา เพราะหลายคนถามว่า ถ้าไม่มีอัตตาก็มีกรรมได้อย่างไร ท่านอุปมาได้ประทับใจมาก ท่านใช้เรื่องแม่น้ำ อาจจะเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาเรามองว่าเป็นตัวตน เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา แต่จริงๆ แล้ว มันเป็นเพียงสิ่งทั้งหลายที่ประกอบกันเข้ามา เช่นว่า แม่น้ำเจ้าพระยามีสีอย่างนี้ เป็นเพราะมีดินสีอย่างนั้น มีผักตบชวาที่คนนำมาปลูก แล้วลามไปเรื่อยๆ มีเรือเยอะ แต่ว่าทั้งหมด ก็เป็นเพียงเหตุปัจจัย ที่มาประกอบกันเข้า ตัวแม่น้ำเจ้าพระยาจริงๆ ไม่มี นี่คือที่ท่านอธิบายเรื่องอัตตา อนัตตา เป็นจุดหนึ่งที่ประทับใจ...

อย่างเรื่องสมาธิ เป็นบทที่ใหญ่มาก รู้สึกจะเป็นบทที่ใหญ่ที่สุดของหนังสือพุทธธรรมด้วย ท่านจะอธิบายตั้งแต่เบื้องต้นว่า ลักษณะของสมาธิเป็นอย่างไร สมาธิคืออะไรกันแน่ หลักในการเจริญสมาธิเป็นยังไง และกวีธิทำสมาธิในคัมภีร์มี

อะไรบ้าง อีกข้อหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ โยนิโสมนสิการกับกัลยาณมิตร สองอย่างนี้ท่านเรียกว่าบุพภาคของสัมมาทิฐิ คือเป็นพื้นฐานของการเห็นชอบ ข้อหนึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอก อีกข้อหนึ่งเป็นองค์ประกอบภายใน คือให้รู้จักคิด ไม่ใช่สักแต่ว่าเชื่อคนอื่น กัลยาณมิตรคือลักษณะที่เชื่อคนอื่น ท่านให้มีบ้าง แต่ให้เชื่อที่ ๑๐๐% ให้รู้จักใช้ความคิดของตัวเองด้วย และให้คิดอย่างถูกวิธี คือโยนิโสมนสิการ ซึ่งจะแบ่งออกเป็น ๑๐ วิธีที่อยู่ในคัมภีร์ ท่านอธิบายละเอียดทุกวิธีว่า ความคิดที่ถูกต้องเป็นอย่างไร ท่านอธิบายครอบคลุมมาก ซึ่งอันนี้จะหาอ่านได้ยาก เป็นอีกข้อหนึ่งที่ไม่ค่อยเห็นจากที่อื่น แต่ในหนังสือพุทธธรรมจะเน้นมาก...

ลักษณะเด่นของหนังสือพุทธธรรมอีกอย่างก็คือ จะค่อยๆ สร้างความรู้ความเข้าใจขึ้นมา ถ้าจะยกเอาบทสมาธิมาอย่างเดียวกันก็อ่านได้เหมือนกัน แต่อาจจะขาดนิดหน่อยเพราะว่า Concept หลายสิ่งหลายอย่างในบทนั้น ท่านจะปูพื้นฐานมาแล้วในบทก่อนๆ ฉะนั้น บทแต่ละบทแยกออกมาอ่านเองได้ แต่จะไม่สมบูรณ์เหมือนเราอ่านตั้งแต่บทแรกไปบทสุดท้าย แต่หากจะสำหรับคนที่อ่านตั้งแต่แรกจนสุดท้าย เพราะเป็นงานหนัก แต่ถึงอย่างไรอ่านพุทธธรรมตรงไหนก็ได้ประโยชน์อยู่ดี ไม่ต้องกลัวว่าจะได้รับคำสอนที่คลาดเคลื่อน เพราะว่าท่านจะอ้างคัมภีร์ตลอด ไม่แทรกความคิดส่วนตัวลงไป เป็นคำสอนที่ถูกต้องตรงหลัก นี่เป็นข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้ศึกษาสบายใจ...

การที่บางคนบอกว่า ท่านเจ้าคุณฯ ไม่ได้เป็นพระปฏิบัติ ผมว่าเป็นไปไม่ได้ เพราะการเรียนอย่างเดียว โดยที่ไม่เข้าใจภายในตัวเอง หมายความว่าไม่ปฏิบัตินั้น

จะไม่สามารถเขียนพุทธธรรมได้ คนที่จะเขียนหนังสือพุทธธรรมได้ คือที่อ่านแล้วพิจารณาด้วย การพิจารณาเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติและต้องมีจิตสงบพอสมควรที่จะพิจารณาได้ เพราะฉะนั้น ท่านเจ้าคุณฯ ต้องปฏิบัติแน่ๆ เพาะท่านสามารถเข้าใจหลักธรรมและแยกแยะออกว่าข้อไหนเป็นข้อสำคัญ แล้วเลือกเสนอข้อธรรมที่เห็นว่ายังขาดอยู่ อย่างเรื่อง **ฉันทะ** ท่านเห็นว่าการสอนพุทธศาสนาทุกวันนี้พูดถึงน้อยเกินไป ก็เพิ่มเข้ามาและเน้นเป็นพิเศษ การที่ท่านมองเห็นตรงนี้ แสดงว่าท่านปฏิบัติ เพราะท่านใช้โยนิโสมนสิการ นอกจากนี้ จะเห็นกิริยาของท่าน คือ ท่านมีศีลที่งดงามภายในตัว จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ก็ตรงที่ว่าถ้าเป็นพระสายวัดป่า จะมีความขะมักเขม้น เอาจริงเอาจัง บังคับร่างกายอย่างมากมาย รสชาติของธรรมะก็จะต่างกัน อาจจะมีเผ็ดๆ ร้อนๆ เพราะมาจากความบากบั่น ทรมานตัวมากกว่าจะได้ธรรมะมา ต้องต่อสู้แลกชีวิต แต่จะตรงกันที่ว่าทั้งสองต่างมาเจอคำตอบอันเดียวกัน

แต่ถ้าจะบอกว่าท่านเจ้าคุณฯ ไม่ใช่พระปฏิบัติก็ต้องเปรียบเทียบ เป็นถ้าบุคคลที่ไม่ได้ปฏิบัติจริงแล้วมาเขียนธรรมะ จะดูออกมา อันนี้เขียนมาจากสัญญา ผมอ่านหนังสือธรรมะ บางทีไม่อยากจะอ่านเท่าไร เพราะจับได้ว่าเขาเขียนจากสิ่งที่เคยอ่าน แต่ของท่านเจ้าคุณฯ ไม่ใช่ ท่านน้อมเข้ามาพิจารณาเอง แยกแยะทบทวนจนเข้าใจ แล้วจึงเขียนออกมา มันคนละอย่างกัน ตรงนี้แหละคือการปฏิบัติชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้น การอ่านหนังสือธรรมะของท่านเจ้าคุณฯ จะไม่เหมือนการอ่านหนังสือธรรมะทั่วไป เพราะจะมีความเข้าใจที่ทำได้ยากอยู่ในนั้น...

เท่าที่สัมผัสโดยตรง ผมประทับใจที่ท่านมีอารมณ์ที่สม่ำเสมอ สงบเสงี่ยม

ท่านสามารถรักษามารยาทที่ติงามของพระไว้ได้ตลอด ไม่มีการนอกรูปแบบ หรือนอกลู่ นอกทาง ไม่ว่าจะเป็นการพูด หรือการทำอะไรทุกอย่าง ข้อสองคือ ความรอบคอบ ท่านจะรอบคอบมาก ถ้าใครถามท่าน แม้จะเป็นเรื่องที่กำลังถูกวิพากษ์วิจารณ์เป็นข่าวอยู่ ท่านจะไม่รีบพูดออกมาโดยไม่คิดก่อน เวลาตอบจะไม่พูดแบบเผ็ดร้อน จะพยายามรักษาความพอดีในการตอบ และพูดตามหลักการด้วย...

ส่วนตัวแล้วคิดว่าได้เรียนรู้จากหนังสือพุทธธรรมเยอะ เพราะว่าผมไม่ได้เรียนมหาวิทยาลัย เป็นคนที่ศึกษาด้วยตัวเอง และก็ไม่ได้เรียนการแปลมาโดยตรง แปลพุทธธรรมมา ๕ ปี ทำให้รู้จักสังเกตมากขึ้นในเรื่องของการแยกประโยค ได้พัฒนาด้านการแปลไปเยอะ ได้ฝึกให้เป็นระบบ และก็อดทนด้วย ยอมรับว่าหลายครั้งท้อใจ เพราะเหนื่อยมาก แต่ก็พยายามนึกถึงที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า การทำงานไม่ให้คั่งค้าง เป็นมงคลอย่างยิ่ง ก็พยายามทำให้เสร็จ และอยากทำให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ด้วย บางทีก็คิดว่า เอ๊ะ...เรามีความสามารถพอหรือเปล่า เพราะยังทำก็ยังไม่เห็นความบกพร่องของตัวเองว่ายังขาดความสามารถอีกหลายสิ่งหลายอย่าง เคยท้อเหมือนกัน เพราะเหนื่อยมาก พอทำรอบสองมันคล้ายๆ กับว่าต้องเอาอาหารที่เคยกินไปแล้ว ขึ้นมากินอีก แต่ท่านเจ้าคุณฯ ก็ให้กำลังใจ บอกว่าพอใจในสำนวนที่ผมใช้ ทำให้เกิดความภูมิใจ...

ผมคิดว่าถ้าใครอยากรู้หลักพุทธศาสนาที่แท้จริงให้อ่านหนังสือพุทธธรรม เพราะหลายครั้งประเทศไทยมีคำสอนที่แหวกแนว บางทีดูไม่ออกเพราะไม่แน่ใจว่าถูกหลักหรือเปล่า ซึ่งท่านเจ้าคุณฯ ท่านอธิบายเรื่องสมาธิ เรื่องศีล เรื่องปัญญา ว่า

บรูซ อีแวนส์ (Bruce Evans) ผู้
แปลหนังสือพุทธธรรมฉบับ
ปรับปรุงและขยายความ (ดูประ
วัตติและความเป็นมาได้ที่เชิงอรธ
หน้า ๑๖๖)

มีหลักอย่างไร เราอาจคิดว่าหนังสือธรรมะในประเทศไทยมีเต็มบ้านเต็มเมือง ทำไม
ต้องอ่านพุทธธรรม ผมคิดว่าหลายเล่มจะไม่ต้องแก้เหมือนพุทธธรรม อีกอย่างบ้าน
เราก็มีอะไรหลายอย่าง เช่น บอกว่าเป็นฤๅษี เห็นเทวดา เห็นชาติก่อน ซึ่งที่จริงสิ่ง
เหล่านี้ไม่ได้เป็นหลักของพุทธศาสนา พิสูจน์ไม่ได้ ถ้าพระที่ไหนบอกว่า เออ... อาตมา
เห็นชาติก่อนว่าเราเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นองค์นี้ ว่ากันไป เราก็ดูไม่ออกไม่รู้ว่
จริงหรือเปล่า ไม่ควรจะพูด ไม่มีประโยชน์ ที่สำคัญอาจเป็นการหลอกลวง ไม่อยาก
ให้คนสนใจเรื่องเหล่านี้ อยากให้สนใจธรรมะที่แท้จริงที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ พุทธ
ธรรมจะเป็นแหล่งศึกษาที่แท้จริง สามารถดูได้ว่าที่ถูกต้องเป็นอย่างไร...

ภาคผนวก

ประวัติสังเขปและผลงานหนังสือ

ภาพถ่ายครอบครัว คุณพ่อสำราญ คุณแม่สุนกีนั่งกับลูกสาวคนเล็กจิตรา แถวยืน
หลัง (จากซ้ายมาขวา) ผาสุก เกษม สรรค์ เอนก แถวยืนหน้า (จากซ้ายไปขวา) ประยูรท์
กานดา และนุปลา

ประวัติสังเขป

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) นามเดิม ประยูรท์ นามสกุล อารยางกูร เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ มกราคม ๒๔๘๑ ตรงกับแรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชาล ที่ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรคนที่ ๕ ของ นายสำราญ และนางชุนกี อารยางกูร

พระธรรมปิฎก มีพี่น้องร่วมบิดามารดา เรียงตามลำดับดังนี้ นายแพทย์เกษม อารยางกูร นายผาสุก อารยางกูร นายสรรค์ อารยางกูร ทนตแพทย์เอก อารยางกูร พระธรรมปิฎก นางสาวกานดา อารยางกูร นางบุปผา คณิตกุล และนางจิตรา วัชรบุศราคัม (ถึงแก่กรรม)

เริ่มการศึกษาเบื้องต้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ ที่โรงเรียนอนุบาลครูเฉลียว ตลาดศรีประจันต์ พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๔๙๐ ประโยคประถมศึกษา ที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรี ประชาราษฎร์ จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๓ ชั้นมัธยมศึกษา ๑-๓ ณ โรงเรียนวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร ได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชาเมื่อ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกร่าง เจ้าคณะอำเภอศรีประจันต์ เป็นพระ

อุปัชฌาย์ และเริ่มเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดนั้น

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๙๕ ไปอยู่ที่วัดปราสาททอง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม และได้เข้าฝึกกวีบิสสนา เมื่อจบการฝึกที่จัดขึ้นแล้ว พระอาจารย์ผู้นำปฏิบัติได้ชวนไปอยู่ประจำในสำนักกวีบิสสนา แต่โยมบิดาไม่ยินยอม เพราะเห็นว่าสามเณรบุตรชายควรได้ศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูงต่อไป

จากนั้น พ.ศ. ๒๔๙๖ ย้ายเข้ามาอยู่ที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ขณะนั้นพระราชศีลโสภิต เป็นเจ้าอาวาส เรียนพระปริยัติธรรมจนสอบเปรียญธรรม ๙ ประโยคได้ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นรูปที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้รับการอุปสมบทในพระบรมราชานุเคราะห์ เป็นนาคหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (กิตติโสภณมหาเถร) วัดเบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมคุณากรณ์ เจ้าคณะจังหวัดพระนคร (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์—กี มารชิโน) วัดทองนพคุณ เป็นอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า ‘ปยุตโต’

ต่อมาสอบได้ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ ๑) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ๒๕๐๕ และสอบได้วิชาชุดครู พ.ม. เมื่อ ๒๕๐๖

สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงประเคนไตรจีวร ในพิธี
อุปสมบทนาคหลวงประยุทธ์ อารยางกูร ณ พระอุโบสถ วัดพระศรี
รัตนศาสดาราม

๑๙๘ ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษา ๑๔ สถาบัน ดังนี้

๑. พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕
๒. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๒๙
๓. ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๙
๔. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศึกษาศาสตร์-การสอน) จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๓๐
๕. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๑
๖. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๑
๗. การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. ๒๕๓๓
๘. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. ๒๕๓๖
๙. ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พ.ศ. ๒๕๓๗

๑๐. ตรีปริญญาจารย์กิตติมศักดิ์ จากนวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

พ.ศ. ๒๕๓๘

๑๑. อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) จากมหาวิทยาลัยมหิดล พ.ศ. ๒๕๓๘

๑๒. วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๑

๑๓. ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๔

๑๔. ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพระพุทธรศาสนา จากสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา พ.ศ. ๒๕๔๔

๑๕. ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการบริหารองค์การ จากมหาวิทยาลัยมหาวิยาลัยศรีปทุม พ.ศ. ๒๕๔๕

พระมหาประยุทธ์ อารยางกูร เปรียญธรรม ๙ ประโยค

ศาสนกิจ

พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๗ สอนในแผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๗ สอนในชั้นปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ระหว่งนั้น บางปี บรรยายที่คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และในโครงการศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๗ ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการ และต่อมาเป็นรองเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๑๙ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์

พ.ศ. ๒๕๑๕ บรรยายวิชาพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย ที่ University Museum, University of Pennsylvania

พ.ศ. ๒๕๑๙ บรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนา ที่ Swarthmore College, Pennsylvania

พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้รับอาราธนาเป็น Visiting Scholar ที่ Center for the Study of World Religions และบรรยายวิชาการทางพระพุทธศาสนา สำหรับ Divinity Faculty และ Arts Faculty, Harvard University

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ตำบลบางกระทีก อำเภอบาง

สามพราน จังหวัดนครปฐม จนปัจจุบัน

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ ๑ ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรม จากมูลนิธิธรรมาคาร กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับพระราชทานโล่รางวัล 'มหิตลวรานุสรณ์'

พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ ๒๐ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ 'สังข์เงิน' สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๕๓๗ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. ๒๕๓๘ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น 'ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม'

พ.ศ. ๒๕๔๑ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย ถวายรางวัล TTF Award สาขาสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา สำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือ การพัฒนาที่ยั่งยืน

พ.ศ. ๒๕๕๔ รางวัล 'สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล' จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. ๒๕๕๔ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) เป็น ศาสตราจารย์พิเศษ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๗ มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง 'เมธาจารย์' (Most Eminent Scholar) แต่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ในฐานะ นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวรมนี

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎก อุดุลญาณนายก ปาพจนดิลกนิวิฐ ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

งานหลักของพระธรรมปิฎก ด้านหนึ่ง ปรากฏออกมาในการบรรยาย ปาฐกถา

ธรรมกถา และธรรมเทศนา ทั้งภายในประเทศ และในที่ประชุมนานาชาติ ซึ่งเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พร้อมไปด้วยกันกับการขยายพรมแดนแห่งวิชาการ โดยมีผู้ขอเข้าไปพิมพ์เป็นหนังสือแจกจ่ายให้กว้างขวางออกไป

งานนิพนธ์ของพระธรรมปิฎก ในลักษณะตำรา เอกสารทางวิชาการและหนังสืออธิบายธรรมต่างๆ ไป มีจำนวนมากกว่า ๓๑๒ เรื่อง เช่น พุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลศัพท์, ธรรมานุญชีวิต, การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก, การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, Thai Buddhism in the Buddhist World, ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย, Buddhist Economics, พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, นิติศาสตร์แนวพุทธ, A Buddhist Solution for the Twenty-first Century, สิทธิมนุษยชน: สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม, กรณียธรรมกาย: บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา, สร้างสรรค์สังคมไทย และธรรมะกับธุรกิจ เป็นต้น

พระธรรมปิฎก มีงานรอชำระมีอีกมายนับร้อยเรื่อง อีกทั้งงานที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ทั้งภาษาไทยและอังกฤษอีกนับสิบเรื่อง และงานที่ทำเป็นโครงการเอาไว้ แต่ยังไม่มีโอกาสทำให้จบ เช่น งานสารานุกรมพุทธศาสนา เป็นต้น

งานสำคัญอีกงานหนึ่งคือ พระธรรมปิฎกได้รับนิมนต์เป็นที่ปรึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดล ในการสร้างพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ เสร็จสมบูรณ์เป็นฉบับแรกของโลก ทำให้การศึกษาค้นคว้า ถักตอสอนของพระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และถูกต้องแม่นยำ

บัญชีรายชื่อผลงาน ๓๑๒ เรื่อง

1. A Buddhist Solution for the Twenty-first Century
2. A Constitution for Living
3. Beyond Tolerance and Pleasure
4. Buddhism and Education.
5. Buddhism, A Layma's Guide to Life.
6. Buddhist Economics
7. Buddhist Economics, a Middle Way for the market place
8. Buddhist Education (Radical Conservatism Buddhism in the Contemporary World, Articles in Honour of Bhikkhu Buddhadasā's 84th Birthday Anniversary, pp. 77-132)
9. Buddhist Solutions for the Twenty-first Century
10. Dependent Origination: The Buddhist Law of Conditionality
11. English Lessons for Young Buddhists Book I.
12. English Lessons on Buddhism Book I.
13. English Lessons on Buddhism Book II.
14. Freedom: Individual and Social.
15. Good Evil and Beyond

16. Great Buddhists.
17. Helping Yourself To Help Others.
18. Introduction to Buddhism Book I and II.
19. Jataka Tales Book I, II.
20. Looking to America To Solve Thailand's Problems.
21. Mahachula English Course for Young Buddhists Book I, II, III.
22. Mahachulalongkornrajavidyalaya Buddhist University under Royal Patronage, Catalogue B.E. 2510-11/1967-68 A.D.
23. Samadhi in Buddhism
24. Sammasati An Exposition of Right Mindfulness
25. Social Dimension of Buddhism in Contemporary Thailand.
26. Students' Thai-Pali-English Dictionary of Buddhist Terms.
27. Thai Buddhism in the Buddhist World.
28. Toward Sustainable Science
๒๙. 200 ปี กรมพระปรมาภิไธย กับสังคมไทย
- m๐. กุฐินแรกที่สายใจธรรม
๓๑. กุฐินสองที่สายใจธรรม
- *** กุฐินสู่ธรรม
๓๒. กรณีเงื่อนงำ: พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร?
- mm. กรณีเงื่อนงำ: พระพุทธเจ้าปรินิพพานด้วยโรคอะไร? (ฉบับตัดสั้น)

๓๔. กรณีธรรมกาย
๓๕. กรณีธรรมกาย (ฉบับคัดตัวอย่าง)
๓๖. กรณีธรรมกาย (ฉบับปัญหาปลีกย่อย)
๓๗. กรณีธรรมกาย: บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย
๓๘. กรณีธรรมกาย เอกสารเพื่อพระธรรมวินัย
๓๙. กรณีสันตือโศก
๔๐. กรรรมกับโรคพันธุกรรม ในทัศนะพระพุทธศาสนา
๔๑. กรรรมตามนัยแห่งพุทธธรรม
๔๒. กรรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่
๔๓. กระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย
๔๔. กระแสธรรม กระแสไท
- *** กระแสธรรม เพื่อชีวิตและสังคม
๔๕. การเกิดเป็นทุกข์ เกิดดีเป็นสุข
๔๖. การทำแท้งในทัศนะของพระพุทธศาสนา
๔๗. การพัฒนาจริยธรรม
๔๘. การพัฒนาที่ดี หนีไม่พ้นธรรม
๔๙. การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)
๕๐. การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน
๕๑. การแพทย์ไทย: ทางเลือกในยุคโลกาภิวัตน์

๕๒. การแพทย์แนวพุทธ
- *** การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์
๕๓. การศึกษา กับ เศรษฐกิจ: ฝ่าฝันจะรับใช้ฝ่าฝัน
๕๔. การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา
๕๕. การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
๕๖. การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย
๕๗. การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รอทางออก
๕๘. การศึกษาฉบับง่าย - Education Made Easy
๕๙. การศึกษาทางเลือก: สู่วิวัฒน์หรือวิบัติในยุคโลกไร้พรมแดน
๖๐. การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย
๖๑. การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิต หรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต
๖๒. การศึกษาเพื่อสันติภาพ
๖๓. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน
๖๔. การศึกษาแพทยศาสตร์ในสังคมไทย
๖๕. การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น
๖๖. การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย
๖๗. การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ
๖๘. การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม
- *** กายหายใช้ ใจหายทุกข์
๖๙. กาลเวลา

๗๐. ก้าวไปในบุญ
๗๑. ก้าวใหม่ของโรงเรียนนายร้อยตำรวจ กับการศึกษาเพื่อสันติสุขของโลก
๗๒. แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา (ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น)
๗๓. ขอคำตอบ ผอ.สูงสุด กรณีนายทหารทุจริตแห่งชมรม (เถื่อน) ชาวพุทธ 3 เหล่าทัพ
๗๔. ข้อคิดชีวิตทวนกระแส
- *** คติธรรมคำคม
- *** คติธรรมแห่งชีวิต
๗๕. คนไทย สู่ยุคไอที
๗๖. คนไทย หลงทางหรือไร
๗๗. คนไทยกับเทคโนโลยี
๗๘. คนไทยกับป่า
๗๙. คนไทยกับสัตว์ป่า
๘๐. ครองเรือน-ครองรัก จักเลิศแท้ด้วยครองธรรม
๘๑. ความคิด: แหล่งสำคัญของการศึกษา
๘๒. ความจริงแห่งชีวิต
๘๓. ความจริงแห่งชีวิต บททดสอบใจและเตือนให้นึกถึงความจริง
๘๔. ความตายคือคติธรรมแห่งชีวิต
๘๕. ความเป็นกัลยาณมิตรของหลวงปู่ชา
๘๖. ความมั่นคงทางจิตใจ

๒๑๐ ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

๘๗. ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป
๘๘. ความรัก จากวาเลนไทน์ สู่ความเป็นไทย
๘๙. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ
๙๐. ความสุขของครอบครัว คือสันติสุขของสังคม
- *** ความสุขตามหลักพุทธธรรม
๙๑. ความสุขที่สมบูรณ์
๙๒. ค่านิยมแบบพุทธ
๙๓. คำถามสำหรับชาวพุทธ (สำรวจตัวเองก่อนปฏิบัติธรรม)
๙๔. คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่
๙๕. คุณบิดา มารดา สดุดีพระรณามหาศาล
- *** คู่มือชีวิต
๙๖. คู่สร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติ
๙๗. เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๑)
๙๘. งานก็ได้ผล คนก็เป็นสุข
๙๙. งานเพื่อความสุขและแก่นสารของชีวิต
๑๐๐. แง่คิด ข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา
๑๐๑. จริยธรรมนักการเมือง
๑๐๒. จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่
๑๐๓. จะสุขแท้ต้องเป็นไท: ต้องสุขเองได้ จึงจะช่วยโลกให้เป็นสุข
๑๐๔. จะอยู่อย่างเป็นเหยื่อ หรือขึ้นเหนือไปนำเขา

๑๐๕. จัดระเบียบสังคม ตามคตินิยมแห่งสังฆะ
๑๐๖. จากจิตวิทยา สู่อัจฉริยะ
๑๐๗. จากสุขในบ้าน สู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม
๑๐๘. จาริกบุญ-จาริกธรรม
๑๐๙. จาริกอโศก
๑๑๐. จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคน ตามแนวธรรมชาติ
๑๑๑. เจอวิกฤต จะเลือกวิวัฒน์ หรือจะเอาวิบัติ
๑๑๒. ชวนคิด - พินิจธรรม
๑๑๓. ช่วยให้ตายเร็ว หรือช่วยให้ตายดี
๑๑๔. ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม
๑๑๕. ชาวพุทธต้องเป็นผู้ตื่น
- *** ชีวิต การงาน หลักธรรม
- *** ชีวิต งาน และสังคมที่สมบูรณ์
๑๑๖. ชีวิตกับการทำงาน
๑๑๗. ชีวิตควรให้เป็นอย่างไร? ความสุข
- *** ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า
- *** ชีวิตที่ดีงาม หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม
- *** ชีวิตที่เป็นอยู่ดี
๑๑๘. ชีวิตที่สมบูรณ์
- *** ชีวิตที่สุขและสร้างสรรค์

๒๑๒ ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

๑๑๙. ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม
๑๒๐. ชีวิตหนึ่งเท่านั้น สร้างความดีได้อันันต์
- *** เชื้อกรรม-รู้กรรม-แก้กรรม
๑๒๑. ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท
๑๒๒. ดิ่งออกจากไทย ส่งไม่ถึงอเมริกา
๑๒๓. ดุลยภาพ: สาระแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์
๑๒๔. ดูหนังสือของพระมโน สะท้อนสภาพโซของการศึกษาไทย
๑๒๕. ต้องฟื้นฟูวัด ให้ชนบทพัฒนา สังคมไทยจึงจะก้าวหน้าได้มั่นคง
๑๒๖. ตั้งกระทรวงพุทธศาสนา เหตุผลที่แท้อยู่ที่ไหน
๑๒๗. ตามทางพุทธกิจ
๑๒๘. ตื่นกันเสียที จากความเท็จของหนังสือ "เหตุเกิด พ.ศ.๑"
๑๒๙. ตื่นเถิดชาวไทย
- *** เตรียมตัวรับพร
๑๓๐. ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย
๑๓๑. ไตรลักษณ์
๑๓๒. ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้ สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง
๑๓๓. ถ้าอยากพ้นวิฤต ต้องเลิกติดไสยศาสตร์
๑๓๔. ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่
- *** ทรัพย์-อำนาจ ทวนกระแส
๑๓๕. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดพุทธศาสตร์)

๑๓๖. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี)
๑๓๗. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดศึกษาศาสตร์)
๑๓๘. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก (หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์)
๑๓๙. ทางสายกลาง: ความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับมัชฌิมาปฏิปทา
๑๔๐. ทางสายกลางของการศึกษาไทย
๑๔๑. ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย
๑๔๒. ทางออกของสังคมไทย
๑๔๓. ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย (ชื่อเดิม เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์)
๑๔๔. ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธรศาสนา: ข้อพิจารณาเกี่ยวกับวิชาพระพุทธรศาสนาและจริยศึกษาในหลักสูตรการศึกษาของชาติ
๑๔๕. ทำอย่างไรจะหายโกรธ
- *** ทำอย่างไรจะหายโกรธ และการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน
๑๔๖. ทำอย่างไรจะให้งานประสานกับความสุข
๑๔๗. ทำอย่างไรจึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม
๑๔๘. ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์
- *** ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น
- *** เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า
๑๔๙. เทคโนโลยีกับศาสนา
๑๕๐. เทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่กับจริยธรรมในแง่พุทธศาสนา

๒๑๔ ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

*** เทศน์งานสมเด็จย่า และคำปราศรัยเรื่องสันติภาพ

๑๕๑. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต

๑๕๒. ธรรมกับการศึกษาของไทย

๑๕๓. ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน

๑๕๔. ธรรมนุญชีวิต (A Constitution for Living)

๑๕๕. ธรรมนุญชีวิต: พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม

๑๕๖. ธรรมเพื่อชีวิตและการพัฒนาวัฒนธรรม

๑๕๗. ธรรมะกับการทำงาน

*** ธรรมะกับธุรกิจ

๑๕๘. ธรรมะฉบับเรียนลัด

๑๕๙. ธรรมะชนะเอตลัส

๑๖๐. ธรรมะสำหรับชีวิตสมรส

๑๖๑. ธรรมะสำหรับนักศึกษาแพทย์

๑๖๒. ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ

๑๖๓. ธรรมะสำหรับเยาวชน

๑๖๔. ธุรกิจฝ่าวิกฤต

๑๖๕. นโยบายและแผนการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธานุศาสน์ พ.ศ. ๒๕๓๑

๑๖๖. นรก-สวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่ (ชื่อเดิม นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก)

๑๖๗. นิติศาสตร์แนวพุทธ

๑๖๘. นิพพาน - อนัตตา

๑๖๙. บทบาทนักศึกษาในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา
๑๗๐. บทบาทพระบรมครู
๑๗๑. บทเรียน ๒๕ ปี คนไทยเรียนรู้หรือยัง?
๑๗๒. บารมี ยิ่งยวดหรือยิ่งใหญ่
๑๗๓. บุญ-บารมี ที่จะกู้แผ่นดินไทย
๑๗๔. ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง
๑๗๕. ปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน
๑๗๖. ประทีปสองสยาม
๑๗๗. ประเพณี - พิธีพจน์
๑๗๘. ประโยชน์ของพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ (ฉบับย่อ)
๑๗๙. ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้
๑๘๐. ปรัชญาการศึกษาไทย
๑๘๑. ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย คือ ทำอย่างไรจะให้ประชาชนต้องการประชาธิปไตย
๑๘๒. ปัญหาภิกษุณี: บททดสอบสังคมไทย
๑๘๓. ปัญหาวัดพระธรรมกาย
- *** เป็นสุขทุกเวลา
๑๘๔. ฝรั่งเศสริญเพราะดินรนให้พ้นจากการบีบคั้นของศาสนาคริสต์
๑๘๕. ฟังลูกนิมิต-ผูกสีมา วัดญาณเวศกวัน
๑๘๖. พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม

๑๙๗. พจนานุกรมพุทธศาสน์: ฉบับประมวลศัพท์
๑๙๘. พรตลอดปี ชีวิตดีตลอดไป
- *** พรที่สัมฤทธิ์แก่ผู้ดำเนินชีวิตที่ดี
- *** พรที่สัมฤทธิ์แก่ผู้ดำเนินชีวิตที่ดี
๑๙๙. พระกับป่า มีปัญหาอะไร
๒๐๐. พระไตรปิฎก: สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้ (The Pali Canon: What a Buddhist Must Know)
๑๙๑. พระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับคอมพิวเตอร์
๑๙๒. พระธรรมทูตไทย เบิกทางสู่อารยธรรมใหม่
- *** พระธรรมปิฎกกับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ
๑๙๓. พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต
๑๙๔. พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น
๑๙๕. พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม
๑๙๖. พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน
๑๙๗. พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทยฯ
๑๙๘. พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน
๑๙๙. พัฒนาตน
๒๐๐. พัฒนาปัญญา (เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๒)
๒๐๑. พัฒนาวัฒนธรรมไทยในตัวคนไทย
๒๐๒. พิธีกรรม ใครว่าไม่สำคัญ

- ๒๐๓. พุทธธรรม (ฉบับเดิม)
- ๒๐๔. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ
- ๒๐๕. พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต
- ๒๐๖. พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี
- ๒๐๗. พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์
- ๒๐๘. พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย
- ๒๐๙. พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑
- ๒๑๐. พุทธวิธีในการสอน (เดิมชื่อ เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า)
- ๒๑๑. พุทธศาสนกับการแนะแนว
- ๒๑๒. พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์ หรือ จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร?
 - *** พุทธศาสนากับชีวิตและสังคม
 - *** พุทธศาสนากับสังคมไทย
 - *** พุทธศาสนาจะวิกฤต ต้องคิดให้ไกล รู้ให้ทัน
- ๒๑๓. พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์
- ๒๑๔. พุทธศาสนาในอาเซียน
- ๒๑๕. พุทธสถาน ต่อจาก ๕๐ ปี เมื่อมีอนุสาวรีย์พระสิริมงคลอาจารย์
- ๒๑๖. เพื่อความเข้าใจปัญหาพระโพธิรักษ์
- ๒๑๗. เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (ฉบับย่อ-เพิ่มเติม)
- ๒๑๘. เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (รวมทั้งบทความพิเศษและบทพิสูจน์)
 - *** เพื่อชีวิตที่ดี

๒๑๘ ชีวิตงานพระธรรมปิฎก

๒๑๙. เพื่อชุมชนแห่งการศึกษา และบรรยากาศแห่งวิชาการ
๒๒๐. เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย
๒๒๑. โพชฌงค์: พุทธวิธีเสริมสุขภาพ (เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุดที่ ๓)
๒๒๒. ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
๒๒๓. ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ ในสถานการณ์ปัจจุบัน
๒๒๔. ภาวะผู้นำ
๒๒๕. ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก
๒๒๖. ภูมิธรรมชาวพุทธ
๒๒๗. มรณกถา
๒๒๘. มหาวิทยาลัยกัมภังงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา
๒๒๙. มองวิสาขบูชา หยั่งถึงอารยธรรมโลก
๒๓๐. มองสันติภาพโลก: ผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์
๒๓๑. มองให้ลึก นึกให้ไกล: ข้อคิดจากเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕
๒๓๒. มองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย
๒๓๓. มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ
๒๓๔. มารู้จักพระไตรปิฎก เพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้
๒๓๕. มุมมองสองปราชญ์ : สื่อมวลชนกับการสร้างสรรค์สังคม
๒๓๖. เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต
๒๓๗. ยิ่งก้าวถึงสุข ยิ่งใกล้ถึงธรรม

๒๓๘. ยุคโลกาภิวัตน์: บทบาทของแพทย์กับความหวังจากคนไข้
๒๓๙. ระลึกถึงความตายและวิธีปฏิบัติให้ถูกต้องกับความตาย
๒๔๐. รักษาใจในยามป่วยไข้
๒๔๑. รักษาใจยามรักษาคนไข้
๒๔๒. รู้กับพระพุทธรศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง
๒๔๓. รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย
๒๔๔. ร่ำรวย ยิ่งใหญ่ เลื่อนลอย หรือเพื่ออะไร
๒๔๕. รุ่งอรุณของการศึกษา
๒๔๖. รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน
๒๔๗. รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้
๒๔๘. รู้จักอเมริกา หันมาดูศักยภาพของไทย
- *** รู้ไว้เสริมปัญญา และพัฒนาคน
- *** รู้หลักก่อน แล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล
- *** รู้ให้ถึง ทำให้ถูก
๒๔๙. เราจะกู้แผ่นดินกันอย่างไร?
๒๕๐. เริ่มวิวัฒน์ที่กลางวิกฤติ
๒๕๑. เรื่องที่คนไทยควรเข้าใจให้ถูก
๒๕๒. เรื่องเหนือสามัญวิสัย: อิทธิปาฏิหาริย์-เทวดา
๒๕๓. แรงจูงใจในการเขียนกรณีสั้นตือโศก
๒๕๔. โรงเรียนต้องช่วยสังคมไทย อนุรักษ์ความเจริญทางจิตใจ และก้าวไปใน

ปัญญา

- ๒๕๕. ลักษณะสังคัมพุทธ
- ๒๕๖. ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา
- ๒๕๗. ลุอิสรภาพด้วยอนิจจัง
- ๒๕๘. วัฒนธรรมกับการพัฒนา
- ๒๕๙. วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้
- ๒๖๐. วาทะเพื่อการพัฒนาตน
- ๒๖๑. วาทะเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน
- ๒๖๒. วาสนาสร้างเองได้
- ๒๖๓. วิธีสู่สันติภาพ
- ๒๖๔. วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม
- ๒๖๕. วินัย: เรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด
- *** วินัยชาวพุทธ (ไทย)
- ๒๖๖. วินัยชาวพุทธ (ไทย-อังกฤษ)
- ๒๖๗. เวลาแต่ละวันอย่าให้ผ่านไปเปล่า
- ๒๖๘. ศาสนาและเยาวชน
- ๒๖๙. ศิลปศาสตร์แนวพุทธ
- ๒๗๐. ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน
- *** เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์
- ๒๗๑. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

๒๗๒. สถานการณ์พระพุทธรักษา: กระแสไสยศาสตร์
๒๗๓. สถานการณ์พระพุทธรักษา พลิกหายนะเป็นพัฒนา
๒๗๔. สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย
๒๗๕. สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน
๒๗๖. สถาปนารวมให้เกิดขึ้นและยืนยงในสังคม
๒๗๗. สันทนาการกับนักคิดชาวพุทธที่สวนโมกข์
- *** สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้ และสมาธิแบบพุทธ
๒๗๘. สมาธิ: ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้
๒๗๙. สมาธิแบบพุทธ
๒๘๐. สลายความขัดแย้ง
- *** สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ
๒๘๑. สอนภาค - สอนจิต: ชีวิตพระ - ชีวิตชาวพุทธ
๒๘๒. สังคมจะเฟื่องฟู ต้องเชิดชูบัณฑิต
๒๘๓. สังจธรรมกับจริยธรรม
๒๘๔. สันติภาพเกิดจากอิสรภาพและความสุข
๒๘๕. สัมมาทิฐิ
๒๘๖. สัมมาสติในพุทธธรรม
๒๘๗. สัมมาอาชีวะ
๒๘๘. สามเตร
๒๘๙. สาระสำคัญของพุทธธรรม: อริยสัจ ๔

- ๒๙๐. สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์
- ๒๙๑. สิทธิมนุษยชน สร้างสันติสุขหรือสลายสังคม (Human Rights: Social Harmony or Social Disintegration)
- ๒๙๒. ลีปสานวัฒนธรรมไทย บนฐานแห่งการศึกษาที่แท้
- ๒๙๓. สุขนี้มีไกล
- ๒๙๔. สู่การศึกษาแนวพุทธ
- ๒๙๕. แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งงาม
 - *** แสงทองส่องฟ้า ทิวหลังสดใส แสงธรรมส่องจิต ชีวิตอำไพ
- ๒๙๖. หน้าที่กับธรรมสู่หน้าที่เพื่อธรรม
 - *** หลวงพ่อเพื่อวัดเพื่อบ้าน
- ๒๙๗. หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่
- ๒๙๘. หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา
- ๒๙๙. หลักทั่วไปของพุทธศาสตร์
 - *** หลักแม่บท ของ การพัฒนาตน
- ๓๐๐. หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม
- ๓๐๑. เหตุและผลของการवादอูตรีมนุษยธรรม
- ๓๐๒. องค์พระรัฐลีมาคุณากรปิยชาติ
- ๓๐๓. อมฤตพจนานา
- ๓๐๔. อยู่ก็สบาย ตายก็เป็นสุข
- ๓๐๕. อัตตา-อนัตตา ในพระพุทธศาสนา

๓๕ ศึกษาค้นคว้าวิจัย
อัตถิภาวนาธรรม

ประวัติและผลงาน ๒๒๓

๓๐๖. อายุยืนอย่างมีคุณค่า
๓๐๗. อายุรแพทย์กับปัญหาจริยธรรม
๓๐๘. อารยธรรมไทย: ทางเลือกออกจากยุคพัฒนา
๓๐๙. อินเดียนแดนทเวดา และการปฏิบัติธรรม
๓๑๐. อุดมคติของคนหนุ่มสาว
๓๑๑. อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย
๓๑๒. ไอที ภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา

หมายเหตุ: *** หมายถึงหนังสือที่พิมพ์รวมเล่มแล้วตั้งชื่อใหม่ จึงไม่นับเข้าในลำดับด้วย

វិទ្យាស្ថានជាតិសិក្សាស្រាវជ្រាវ
ISBN 974-453-407-9

ធនាគារជាតិកម្ពុជា ២០០១

